

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Martin Petlach

Analýza nedemokratického režimu Portugalska a Španělska ve 20. století:
Komparace způsobů indoktrinace občanské společnosti za vlády Salazara a Franca

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Karel Kouba, M.A., Ph.D.

OLOMOUC

2013

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 31. března 2013

Poděkování

Na tomto místě bych velmi rád poděkoval Mgr. Karlovi Koubovi, M.A., Ph.D., že se nejen ujal vedení této práce, ale také mi byl nápomocným cennými radami během samotného psaní.

Obsah

Úvod	1
1. Terminologický diskurs	10
1.1 Státovědní typologizace.....	10
1.2 Otázka ne/demokracie	11
2. Definice totalitarismu.....	13
3. Definice autoritarismu	17
4. Pojem indoktrinace	21
4.1 Koncept teorie indoktrinace.....	25
5. Salazarismus	29
5.1 Vymezování doktríny do roku 1932	29
5.2 Předseda vlády do konce roku 1945	30
5.3 Ochromení po druhé světové válce	34
5.4 Regrese režimu	35
6. Frankismus	37
6.1 Dva válečné konflikty.....	37
6.2 Opětovná katolická stabilizace režimu	39
6.3 Desarrollo do poloviny šedesátých let.....	41
5.4 Rozklad caudillismu během organické demokracie	42
Závěr.....	44
Prameny a literatura	51
Literatura	51
Přílohy	67
Abstrakt	74
Abstract	75
Anotace.....	76

Úvod

Výskyt zájmu o funkční uspořádání a organizaci země lze dohledat ve staletích před naším letopočtem.¹ Nicméně pro oblast politické vědy, popřípadě taktéž její formování spjaté s otázkou státu, potažmo *polis*, je zásadní období antiky. Mezi stěžejními filozofy se prosazuje Platón se svým hodnocením tehdejší společnosti i jejího vedení v díle *Politeia*,² když především v osmé knize rozebírá tzv. *vadná zřízení* lišící se od jeho pomyslného ideálu. Následně v postupném výčtu člení zřízení jako „*timokratické, lakonské, oligarchické, demokratické a tyranské*“ (Platón 1996: 245–277) během jejich postupného vývoje od nejpříjemnější k nejhorší variantě. Oproti tomu Aristoteles ve spisu *Politika* již systematictěji dělí ústavní zřízení dle počtu osob podílejících se na vládnutí a následně faktem, v čí prospěch je vládnuto. Na bázi těchto proměnných utváří ve třetí knize právě tři druhy zřízení, k nimž jednotlivě definoval zvrácené varianty. Dostává se tak ke „*království, vládě aristokracie, politei, tyranii, oligarchii a demokracii*“ (Aristoteles 1998: 119–120). Jejich poznatky se následně postupně přelévají středověkem až do nejnovějších dob, kdy se detailněji formovala i celá *epistémé politiké*, politická věda. (Berg-Schlosser, Stammen 2000: 14–25)

Ve všech následně šetřených případech současné doby je vládnoucí jedinec, popřípadě skupina jedinců, často specifická v tom, jakým způsobem užívají svých pravomocí. Jeden faktor je spojuje, tím jest „*politická moc*“ (Klíma 2003: 18–19), jež je průkazným jevem stylu vládnutí, ač jsou vlády navíc „*opřené mnohdy o učení, ideologické či teologické doktríny, politické programy a deklarace*“ (Tamtéž). Celý komplex zmíněných rámců řízení určitého celku je v moderním pojetí přijímán pod označením *forma vlády*, kterou ve své podstatě definují dvě základní složky, a to „*vztah občanů ke státní moci, respektive státu k občanům, následně povaha, složení a vzájemné vztahy mezi nejvyššími státními orgány*“ (Zoubek 2010: 393).

Tímto je od počátku viditelný fakt, že představitelé politické filosofie neopomíjeli ani variantu ve své podstatě nejvíce odporující zvyklostem vlády v mnoha směrech. Počítali s možností tyranidy. Právě vývojem došlo k identifikaci rozdělení odlišných forem jako i například *totalitní demokracie* (Talmon 1998), kdy se elity u moci,

¹ Václav Pavlíček připomíná v tomto směru období již 17. století před letopočtem, konkrétně za vlády Hyksosů ve starověkém Egyptě ve spojení s biblickým establishmentem dochází k prvnímu formování státní činnosti, na niž později navazuje její studium. (Pavlíček 2007: 45)

² Samotný název *Politeia* v českém překladu bývá veden jako *Ústava*, zatímco v jiných jazykových překladech, jako je anglický či španělský jazyk, se vyskytuje označení *Republic*, *República*.

jak již bylo podotknuto, lišily, avšak i tak měly obdobné prvky, které je sblížovaly. Předmětem studia politických vědců tím pádem nebyla pouze demokracie, ale také otázka kategorizace režimů opačných, v současnosti označovaných jako *nedemokratické*.

Obšírněji se odborníci politické vědy zabírají zkoumáním režimů v rozsáhlejších měřítku po první světové válce,³ a to na základě dvou pojmů, které se konsolidují ve 20. století, totalitarismus a autoritářství. (Kubát 2007: 331) Problematika politického režimu je zastřešujícím předmětem této práce, jelikož v sobě nese sdělení, zdali zkoumaný státní režim je ve své podstatě demokratickým, či nikoli. Skutečnost, jakým ze dvou způsobů je země vedena, není zcela náplní předkládané kompozice. Autor se snaží navázat na politologické poznatky v dané oblasti nedemokracie s ústředním bodem, jakým je pojem autoritarismus rozšířeným prací Juana J. Linze. Opakující se hodnocení zemí jako autoritářských není ani v současné době výjimečným úkazem. Autoři koncept Juana J. Linze i nadále rozvádí,⁴ neboť ze 195 zemí světa jich více než polovina zůstává nesvobodných.⁵ Studium zemí bez rozvinuté demokracie setrvává jako relevantní téma, nevyjímaje srovnání s protidemokratickými režimy již překonanými. Navzdory popsanému zájmu o danou záležitost správy země, neustále přetrvávají nejasnosti v kritériích hodnocení jednotlivých států pro jejich následné posouzení.

Elementárním bodem této teze je autoritářství ve své podobě přetrvávající v minulém století v Portugalsku a Španělsku pod Antóniem de Oliveira Salazarem a Franciscem Francem. Stěžejním kritériem předkládané studie pro zhodnocení podoby režimů, v odlišném náhledu na problematiku nedemokratického zřízení, bude nově indoktrinace. A to nikoli podle několika jednotlivých složek tvořících často definice autorů pro konkrétní režim, které poukazují na jeho obsah, ale dle průběhu a vývoje v zemi. Autor se takto vymezuje vůči statickým teoriím prvních teoretiků nedemokracie jako byli Carl. K. Friedrich a Zbigniew Brzezinski. (Schapiro 1972: 20) V práci vytvořená cyklická

³ Michal Kubát dodává, že počátky zkoumání nedemokracie ve větším rozsahu v období až minulého století je z důvodu tehdejšího rozvoje politologie v moderní disciplínu, zároveň „*antidemokratismus a jeho formy jsou produktem téhož století*“ (Kubát 2007: 331).

⁴ Vznikají tím nezávisle na sobě nová označení pro jednotlivé země, příkladem jsou Kompetitivní autoritářství „*Autoritarismo competitivo*“ (srov. Levitsky, Way 2002), Nové autoritářství „*New Authoritarianism*“ (srov. Prazsák, Csepeli 2011; Krastev 2011) či v příkladu masmédií „*Nuevo autoritarismo*“ (srov. Peralta 2010), Semi-autoritářství „*Semi-Authoritarian Regime*“ (srov. Sondrol 2007), Autoritářství subnárodní „*Autoritarismo Subnacional*“ (srov. Gibson 2006; Herrmann 2010), Uzavřené autoritářství „*Closed authoritarianism*“ a Volební autoritářství „*Electoral Authoritarianism*“ (srov. Snyder 2006) či Neo-autoritářství „*Neo-Authoritarianism*“ (srov. Becker 2004).

⁵ Údaje o zemích jsou založeny na hodnocení organizací Freedom House, jež vede v evidenci 3 druhy zemí, a to „*svobodné, částečně svobodné, nesvobodné (Free, Partly Free, Not Free)*.“ Na základě výsledků z předchozího roku, 2012, je jejich rozložení v roce 2013 následující: 90 x 58 x 48. (Freedom House 2013)

fázovost má pokračovat v tradici zapojení vývojovosti a dynamiky ve studiu autoritářství, jež byla započata Juanem J. Linzem. (Kubát 2011: 735–736; Balík, Kubát 2012: 71–72)

Zkoumané teze jsou v tomto případě následující:

V Portugalsku působila církev a armádní jednotky podřízeně státu, Salazarovi především. Nicméně v lusitánském autoritarismu se začala projevovat neefektivnost systému vládnutí, kterou vrcholní představitelé nedokázali ospravedlnit ani s pomocí indoktrinace, a proto ona sama nebyla příčinou oslabení režimu.

V autoritářském Španělsku, v období kdy byl u moci Francisco Franco, převládl po občanské válce vojenský charakter režimu založený na logice odkazu na vítězství antirepublikánů, a to na základě odděleného působení církve jako indoktrinátora. To bylo taktéž jednou z příčin nestability režimu z hlediska zajištění doktrinální jistoty.

Ačkoli by mohl zdát jev jasně popsán, verifikace či falzifikace není možná neprodleně, jelikož podléhá ponejprve rozložení a induktivní metodě. Ta je zakotvena v šetření několika dalších otázek podléhajících danému úkazu. Tím se také začínají formovat podstatné výzkumné otázky jakožto předstupně stanovených tezí.

Jakým způsobem definovat protidemokratické režimy a pojmy s tezí souvisící?

Co je ve své podstatě indoktrinace, jak je možné ji ve vědách definovat?

Čím se vyznačují režimy Španělska a Portugalska v ohledu indoktrinace?

Uspořádání etatismu i dalších jevů jako je ideologie, které vymezují stát určitým směrem, se v jednotlivých definicích často liší pouze v detailech. Hodnocení režimu na základě indoktrinace má spojit několik těchto charakteristik v jednu teorii indoktrinace, navíc nikoli pouze dle obsahu režimu, ale také jeho průběhu. Spornou je na první pohled možnost přesně stanovené charakteristiky v politické vědě, i když termíny ideologie či teror figurují v mnoha publikacích, indoktrinace se vyskytuje spíše v pracích filosofických a psychologických, v politické vědě, zvláště v české akademické obci, je zatím téměř nerozpracována. V tomto ohledu se práce pokouší aplikovat teorii založenou ve filosofické linii na orientaci politologickou, čímž se částečně jedná o „interpretativní studii“

(Lijphart 1971: 692)⁶ vytvořenou odděleně na případu dvou zemí, které jsou následně dle výsledných poznatků hodnoceny a transformovány do úrovně komparace, a to s ohledem na *conditio sine qua non*, že stav zkoumaných je „*podobný a srovnatelný*“ (Fiala, Schubert 2000: 45). Na bázi dynamiky indoktrinace, která je hlavním zkoumaným jevem, jsou vystavěny také zásadní teze práce, z níž se odvíjí kreace nového hodnocení autoritářství. Rozvržení je s následným zpracováním dat z hlediska metody označitelé za tzv. *souběžný výklad teorie*, který „*usiluje především o prověření empirické platnosti vybrané teorie*“ (Karlás 2008: 65). Souhrnně je these původní komparativní studii,⁷ zpřesněným výkladem se jedná o synchronní srovnání, jež umožňuje „*vymezit odlišnosti spojené s prostorovým výskytem sledovaných prvků*“ (Říchová 2002: 77).⁸

Kostra práce jako celku je vystavěna dle výše uvedených výzkumných otázek, kdy osnova je pomyslně členěna na dva bloky, teoretický a analytický. Mezitímco první dvě kapitoly v bloku prvním pojímají teoretické koncepty totalitarismu⁹ a autoritářství z hlediska významných politických vědců, obě jsou předcházeny zahajující částí zabývající se „*správnými*“ pojmenováními režimů a příhodností jejich uplatnění. Rovněž autor připojuje svoji stať o relativní vhodnosti používání označení režimu za „*nedemokratický*“ při vytváření klasifikací, globálně tím poukazuje na diskontinuitu v názvosloví. Všechny tři části teoretického bloku nastiňují jednotlivě termíny nedemokracie, totalitarismu a autoritářství a stávají se tím podkladem pro poslední část teoretického oddílu pokrývající bázi indoktrinace společnosti, esenci této these. I přes skutečnost, že zkoumavý jev spadá spíše k filosofii či sociologii,¹⁰ je podstatný také v politologii. Proto je po nastínění základního uchopení zkoumaného konceptu ve společenských vědách vytvořeno cyklické schéma naznačující průběh, jímž indoktrinace prochází. Schéma nadto recipročně odpovídá strategii hodnocení režimu jako autoritářského Juanem J. Linzem, jelikož mezi dalšími vědci „*patří k výrazně citovanějším*“ (Lauth 2012). Taktéž Linzova „*novátorská analýza autoritářství z roku 1964 vylučující z jeho koncepce totalitarismus i původní monarchie*“ (Brooker 2000: 22) byla vytvořena na vzoru Francova režimu, jenž je v práci studován.

⁶ Lijphartova kategorizace je primárně určená případovým studiím. (Lijphart 1971: 683–685)

⁷ Metoda srovnání byla praktikována „*od počátku zkoumání politické reality*“ (Karlás 2008: 62).

⁸ V tomto případě se jedná striktně o období vlády zmíněných iberských vůdců.

⁹ Do kompozice byla zařazena záměrně také sekce věnovaná totalitarismu, aby stručně bylo prokazatelné téma vymezeno ve svých hranicích, současně taktéž nedošlo k zaměňování pojmosloví.

¹⁰ K původním myslitelům naznačujícím „*využívání edukace (britskou) vládou k vlastním účelům, zejména pro nastolení respektu a poslušnosti občanů*“ (Smith 2012), patřil například William Godwin se spisem *Enquiry Concerning Political Justice* z roku 1793, na něž navázalo celkem pět aktualizací, během nichž autor přešel „*od racionality protínající první vydání knihy k víře v pokrok... s větším zapojením sentimentu a citů... čímž postupně upozadil počáteční utopický boj*“ (Philp 2009).

Blok druhý, analytický, usiluje o užití vyčleněných poznatků z odvětví politické vědy pro následné hodnocení obou zemí v jejich chronologickém uspořádání dle přistoupení ke státní moci jednotlivých osobností, z čehož zprvu plyne rozbor Portugalska, kde António de Oliveira Salazar prosazoval politiku dle doktríny *Nového státu* (*Estado Novo*).¹¹ Na něj navazuje kapitola vyhodnocující Španělsko a Francisca Franca v režimu označovaném jako *frankismus* (*franquismo*). Jednotlivé body indoktrinace jsou v obou kapitolách klasifikovány dle cyklické indoktrinace, již autor konstruoval na bázi její statické verze od Ivana A. Snooka pro filosofii vzdělávání.

Z hlediska úplného posouzení stylu je nyní evidentní, že se jedná ve své podstatě o politologickou práci s přesahy do odvětví filosofie, sociologie a v neposlední řadě taktéž historie. Jako celek je text nejen srovnáním, v němž jsou šetřeny dvě iberské země jako případově propojené studie, avšak taktéž si klade za cíl zpřesnění klíčových pojmů a definic nedemokracie. Závěrečná část celé práce je poté propojením poznatků pro zodpovězení výzkumných otázek, které jsou vázány na jednotlivé teze. A tím dojde k vyjasnění nejen toho, s jakým facitem vychází autor při zkoumání obou zemí, nýbrž i zda je užití celé teorie cyklické indoktrinace příhodné pro další rešerše.

Rané výrazné dílo, které v novodobé historii české politologie vzniklo a zabývá se teorií nedemokratických režimů,¹² je *O přechodech k demokracii*, jakožto výsledek spolupráce Vladimíry Dvořákové a Jiřího Kunce. Jejich práce vycházející v roce 1994 je sice, též dle názvu, zaměřena na tranzitologii, nicméně autoři se věnují výsekově teorii nedemokratických režimů.¹³ Ačkoli tato kniha není příliš rozsáhlá co do počtu stran, je v ní veden rozsáhlý bibliografický aparát čerpající nejen z anglických, případně francouzských zdrojů, ale navíc jako jediná česká publikace využívá také španělsky psanou literaturu. V monografii Blanky Říchové *Přehled moderních politologických teorií* z roku 2000 je nedemokratickým režimům věnována kapitola. Říchová se primárně věnuje všeobecné teorii nedemokracie, důraz je však kladen samotnému totalitarismu, autoritářské či jiné režimy jsou zcela upozaděny. V roce 2004 vychází kniha Stanislava Balíka

¹¹ Názvosloví i partikulární výrazy vymezující specifika jednotlivých zemí jsou uváděny i v původních verzích, a to portugalsky, respektive španělsky; u dalších podstatných schémat je tomu obdobně, ať se jedná o jakýkoli jazyk.

¹² Období geneze politické vědy v České republice, stejně jako její charakteristika, je velmi problematickým úkazem s přihlédnutím na to, „*jak nesnadný a složitý vývoj za sebou česká politologie v kontextu vývoje společenských věd ve 20. století měla*“ (Říchová 2009: 214). Jestliže je zvažována její současná podoba, lze brát její původ „*bezprostředně po pádu komunistického režimu*“ (Šanc 2009: 65).

¹³ Zároveň ve druhé polovině knihy autoři přidávají pokus o analytickou případovou studii pro politický režim Československa od šedesátých let po listopadové události 1989 pro srovnání s dalšími zeměmi. (Dvořáková, Kunc 1994: 127–143)

a Michala Kubáta *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, která jako první mapuje explicitně nedemokratické režimy jako celky, nikoli jako součást režimové tranzice.¹⁴ O dva roky později poté vychází *Přechody k demokracii v teorii a praxi* pod autorstvím Marka Ženíška. Jak název *per se* napovídá, zkoumanou problematikou zůstávají transformace k demokratickému zřízení.¹⁵ Stejně i jako jeho předchůdci, také on začátek knihy věnuje definicím a vymezení nedemokratických režimů.

Opakujícím se jevem v českém akademickém prostředí jsou poté sborníky, jež jsou na nedemokracii a její režimy zaměřeny pouze implicitně, jakožto součást mezi dalšími tématy. Výrazným počinem v tomto zůstává, mezi jinými, *Úvod do studia politické vědy* vznikající roku 2002 pod vedením Ladislava Cabady a Michala Kubáta.¹⁶ Právě druhý jmenovaný se zaměřuje jednou kapitolou na nedemokratické režimy, když se na čtrnácti stranách snaží popsat stěžejní podstatu problematiky nedemokracie. Na Západočeské univerzitě v Plzni vznikla již opakovaně antropologicko-politologická kompilace spíše aplikovaného rámce nedemokracie pod označením *Totalitarismus...*, editování se v tomto případě ujal Ivo T. Budil.¹⁷ Konečně jeden z nejrozsáhlejších současných sborníků, *Úvod do studia politiky*, v němž editorem byl Miroslav Novák, rozkrývá studium celého oboru politické vědy. Nemohl přitom vynechat otázku totalitních a autoritářských režimů. Michal Kubát, autor zmíněné sekce, opětovně rozvádí zásadní postřehy světových autorů pro daný okruh bádání, který doplňuje také poznatky o hybridních zřízeních.

Co se týče autorů z českého prostředí, je pozorovatelná rigidita v literatuře, již citují a na niž se odvolávají. Ani postupem let od vydání *O přechodech k demokracii* roku 1994 nedošlo k výraznějšímu rozšíření zahraničních autorů, jež by byli citováni a bráni v potaz. Respektovaní autoři jako jsou Carl Friedrich, Zbigniew Brzezinski a Hannah Arendt jsou doplněni Juanem J. Linzem či Samuelem Huntingtonem.¹⁸ Je zřejmé, že především ve sbornících nemůže být tolik prostoru pro větší množství i méně známých autorů. Navzdory tomu je po zdokumentování české literatury viditelné, že politologové české akademické obce v tomto ohledu uvízli v určitém vakuu. Zůstávají v pomyslném bludném

¹⁴ Během vzniku této práce autoři vydávají ve druhé polovině roku 2012 nové vydání knihy, ovšem pod upraveným názvem. Jako celek má již „náležitosti vědeckého textu“ (Balík, Kubát 2012: 9–11). V této práci proto autor také přiklání větší pozornost právě na vydání aktuálnější.

¹⁵ Ženíšek systematicky země, nejen Evropy, podrobuje zkoumání vždy nejprve na základě jednotlivého *ancien régime*, v závislosti na tom zkoumá jednotlivé tranzice. (Ženíšek 2006: 85–200)

¹⁶ Part nedemokracie v práci vychází ze třetího, prozatím posledního, aktualizovaného vydání z roku 2007.

¹⁷ Sympozium *Totalitarismus...* vyšlo doposud (2012) v minulých letech pětkrát.

¹⁸ Jak upozorňuje Stanislav Balík, Samuel Huntington je v politické vědě známý především pro *Střet civilizací*, nicméně se zabýval studiem také „ne zcela demokratických režimů“ (Balík 2004: 266), když vytvořil šest typů společnosti, kdy měřítkem pro odlišení *občanské*, nebo *pretoriánské* společnosti byla „*míra participace*“ (Říchová 2000: 270).

kruhu, kterýžto setrvává naplněn množstvím totožných informací. Následně autoři odkazují pouze na tytéž akademiky, aniž by reflektovali jiné (srov. Kubát 2011: 718; Kubát 2007: 345), proto také figuruje tato sekundární literatura především k objasnění spíše technických otázek.¹⁹

S ohledem na charakter této práce je nasnadě projít také literaturu *a priori* nepolitologickou, jež je zaměřena na reálie a historii dvou zkoumaných zemí. Ve sféře lusofonní kultury je v místních kruzích citovaným Jan Klíma na základě jeho odbornosti a množství sepsaných monografií.²⁰ Relevantní z jeho díla pro tuto práci zůstává nejen edice *Dějiny národů: Dějiny Portugalska*, ale též *Salazar, tichý diktátor*, jakožto jediný výrazný soudobý počín zaměřený na jeho osobu v českém prostředí. Podstatně starší je vydání knihy *Portugalsko* z roku 1964 Jana Jandy, stejně tak se o rok později mezi překlady zahraničních autorů v tehdejší Československu objevilo *Salazarovo Portugalsko*. Právě doba vzniku tvoří jejich největší slabinu i přínos, když na jedné straně ukazují náhled na Portugalsko v minulém století, na straně druhé mohou obsahovat již vyvrácené a zkreslené informace. Studium Španělska má rozsáhlejší charakter s ohledem především na osobu generála Franca. Mezi českými akademickými pracemi je neopominutelnou knihou *Jak umírá diktatura* od Jiřího Chalupy vznikající při jeho působení na Katedře romanistiky University Palackého. Zároveň jednou z novějších prací, je *Franco* od Andréé Bachoudové, nicméně její přínos je především v rovině životopisné a historické.

Rejstřík zahraničních vědců, kteří se věnovali soupisu nedemokracie, je výrazně rozsáhlejší. Jejich teorie a poznatky jsou nejen citovanější, ale taktéž výrazněji diferencovány na bázi jejich systému práce a výsledků. Teoretiky nedemokracie a totalitarismu lze členit dle jejich postoje na původ zkoumání dané látky, čímž se tvoří skupina upřednostňující ideu, že toto protidemokratické uspořádání, jakým je právě totalitarismus, je „*rys imanentní lidské povaze od počátku dějin*“ (Balík, Holzer 2005: 11). A proto systémy antiky, středověku či revoluční Francie je nezbytné řadit k totalitním. K představitelům tohoto *primordialistického* proudu se řadí nejen Edward H. Carr, ale i Karl R. Popper, Jacob L. Talmon a Vladimír Čermák. Zatímco Hannah Arendt, Giovanni Sartori či Juan Linz, jako *modernisté*, vidí totalitarismus jako čistý fenomén 20. století vedený zejména logikou zmasovění lidské společnosti, kterou lze skutečně

¹⁹ Výjimku tvoří podkapitola 1.1 Státovědní typologizace.

²⁰ Jan Klíma je autorem publikací o lusofonních zemích v Africe, Latinské Americe i Tichomoří.

ovládnout, a důsledkem toho „proniknout do osobního intimního života člověka a dělat si nárok (vynutit si) na jeho loajalitu“ (Balík, Holzer 2005: 13).²¹

Druhý směr, jak pojmout jejich myšlenky, je založen na rozlišení přístupu ke zkoumání. Herbert Kitschelt reflektuje *strukturalistický přístup* (*Structuralist Approaches*) na díle Gregory Luebberta, když zdůrazňuje Luebertovo prohlášení: „Jedna ze základních věcí, které jsem řekl je, že vůdcovství a jejich výraznější volby nehrály ve výsledku žádnou roli“ (Luebert citován in Kitschelt 1992: 1029), čímž se nevýrazněji odlišuje od následujícího *procesně-orientovaného postupu* (*Process-oriented Approaches*), jenž „zdůrazňuje potenciální možnost každé volby,“ (Kitschelt 1992: 1031). Konečně třetí metodou je *kombinace strukturálního a procedurálního výkladu demokratizace* (*Combining Structural And Procedural Accounts of Democratization*), který je nejen spojením obou přístupů, zároveň zkoumané případy dává do „pečlivých komparativních analýz“ (Kitschelt 1992: 1033).²²

Jelikož samotných prací na téma nedemokracie je natolik rozsáhlá škála, jejich výběr by mohl být subjektivně ovlivněn. Navzdory tomu se autor drží kromě „nejvlivnějšího pokusu omezit matoucí poznatky o ‚totalitních‘ režimech“ v podobě díla Carla Friedricha (Schapiro 1972: 18) či Hannah Arendt v části věnované totalitarismu, a v autoritářství Juanu Linzovi, také autorů s menším věhlasem v české politologii co se citovanosti týče, příkladem je Norman Schofield s Micahem Levinsonem, Paul Sondrol či Leonard Schapiro.

Specifickým je poté Stanley G. Payne, jehož práce přesahuje hranice historika i do oblasti věnující se politologii. Jeho specializací jsou, mimo jiné, právě země Pyrenejského poloostrova. Zvláště zkoumání fašismu, nejen ve zmíněných zemích, je výrazným přínosem.

Neopominutelným komponentem této práce, jak bylo deklarováno, je indoktrinace. V kritickém hodnocení české literatury nebyla zahrnuta z jasného důvodu, poněvadž není v české politologické sféře rozvinuta. Žádná věcná a indoktrinaci věnovaná publikace českého autora nevznikla, naopak je podstatný akcent věnován spíše ideologii (srov. Šaradín 2001; Lupták, Prorok 2011; Bauer 2003). Zahraniční literatura zaměřující se na indoktrinaci je rozmanitější a neleží pouze v prostředí filosofie. Zkoumání bylo rozšířeno i do dalších sfér jakou je armáda během válečných

²¹ V současné době, jak podotýkají autoři, mezi politologickými odborníky v neshodě mezi preferencí *primordialismu* versus *modernity* „převažuje jednoznačně druhá skupina“ (Balík, Holzer 2005: 13).

²² Herbert Kitschelt rozdělení jednotlivých postupů deklaruje na knihách Paula Brookera, Guiseppeho Di Palmy, Samuela Huntingtona, Gregoryho Luebberta a Dietricha Rueschemeyera a Evelyne Stephens, John Stephens.

konfliktů (srov. DeRosa 2006) či studium propagandy ve 20. století (srov. Saussure, Schulz: 2005) nebo také psychologie, kde zůstává, stejně jako ve filosofii, aktuální (srov. Winn 1983; Houghton 2009). Kardinální složkou jsou především poznatky z prací Ivana A. Snooka, představitele čtyřprvkové teorie indoktrinace. Ten není v zahraničí jediným zástupcem v řešení této problematiky, dalším je kupříkladu Robert Young, který navázal na Jürgena Habermase studováním komunikační části indoktrinace. Jejich výsledky však nelze brát za nejuniverzálnější, protože, dle Rauna Huttunena, zůstávají pro další řešerše „*problematické, jelikož (jejich – M. P.) podmínky ideálního jazyka nejsou transcendentálního charakteru*“ (Huttunen 2003). Z toho důvodu autor přejímá koncepci Snooka pro další zkoumání autoritářských režimů, následně ji modifikuje pro nadcházející šetření na vlastním modelu indoktrinace, systému *I-fázovosti*, jenž má gradačním způsobem, v cyklickém rámci, sloužit k popisu aplikace a rozvoje indoktrinace v autoritářských režimech všeobecně.

Tato práce se tímto opírá o dva základní koncepty, prvním je Linzova typologie autoritářství, zejména problematika limitovaného pluralismu, v níž definuje jako důležité pilíře režimu především „*církev a armádu*“ (Linz 2000: 161–162). V návaznosti na tyto dva faktory je uplatněna indoktrinační teorie Ivana A. Snooka, který ji pojímá jako stav, kdy „*jedinec indoktrinuje P (problematiku či set tvrzení), jestliže vyučuje se záměrem, že žák či žáci věří P bez ohledu na předložení důkazu*“ (Snook 2010: 119–120).²³

²³ Přestože proti samotnému tvrzení o dokazatelnosti úmyslnosti indoktrinace vznesl kritiku například Brian Burt (Burt 2007); její obsah je akceptovatelný v rovině především edukace ve školství, nikoli v politickém systému, kde je indoktrinace využívána záměrně, jak implicitně podotýká i Ivan A. Snook. (Snook 2010: 123)

1. Terminologický diskurs

1.1 Státovědní typologizace²⁴

Přestože v teoretickém bloku figurují především pojmy totalitarismus a autoritářství, v praxi se objevují také další jména a označení pro různé režimy v rozličných periodách. Nastává tím změk a „*důsledkem tohoto stavu pak je nepochopení smyslu užívaných výrazů, protože inflace pojmů vede k vymazání jejich skutečného obsahu*“ (Balík, Kubát 2012: 13). Stanislav Balík a Michal Kubát na základě toho vymezují čtyři fundamentální skupiny, do nichž řadí jednotlivá pojmenování, což umožňuje vyhnout se mylným výkladům.

Východí kategorie, do níž spadají jednotlivé typy zřízení, jsou „*obecné pojmy označující typ nedemokratické formy vlády*“, za druhé „*odvozené od konkrétní skutečnosti*“, čímž je poukazováno na *salazarismus, frankismus, peronismus či stalinismus*. Následuje označení pro fašismus, komunismus i nacionální socialismus, jež spadají do „*odvozených od ideologie*“, a konečně termíny jako extremismus a radikalismus, kteréžto jsou „*spjaté s politickou charakteristikou některého z politických aktérů*“ (Balík, Kubát 2012: 14). První ze jmenovaných je zároveň v tento moment *nejpodstatnější*, když v sobě nese frekventovaná pojmosloví jako je *absolutismus, autokracie, autoritářství, despotie, diktatura, oligarchie, totalitarismus*. Jmenovitě tuto skupinu je vhodné klarifikovat,²⁵ aby jejich vzájemnou záměnou nedošlo k jakémukoli nedorozumění v terminologii.²⁶

Mezi jednotky „*nadčasové*“ autoři zařazují *autokracii, diktaturu, oligarchii, plutokracii a teokracii*, jež následně heslovitě a především dle tezí Giovanni Sartoriho upřesňují (Balík, Kubát 2012: 18–21). V průběhu historické sumarizace pojmů je sporné hodnocení autokracie podložené závěrečným konstatováním autorů, že vymezení zůstává až příliš komplikované. Určení autokracie jako „*vlády spravované diktátorem*“ (Holmes 2004: 16) není diskutovatelné. Nejasnou se jeví její přenositelnost na současné dění, jak preferuje kupříkladu Giovanni Sartori (Sartori 1993: 183–209), protože se jedná o „*variantu nahrazenou autoritářstvím*“ (Waskey 2011: 106) moderní doby.

²⁴ Nadcházející podkapitola 1.1 *Státovědní typologizace* je od počátku přejatým odkazem s rozšířeními vytvořeným na základě zestručněné úvodní části knihy *Teorie a praxe nedemokratických režimů* (Balík, Kubát 2012).

²⁵ Základem se stává vzájemné prolnutí dvou znaků, a to je „*historický a obsahový*“ (Balík, Kubát 2012: 17), kdy *historické* označení slouží k deskripci zvláště období dějinného vývoje, zatímco *obsahové* je transhistorické, čímž je není možné aplikovat pro jednu etapu lidského vývoje, jak dodávají. (Tamtéž)

²⁶ Autoři podotýkají, že často dochází ke zmatení pojmů napříč kategoriemi, a to v oblasti „*zejména médií, světa politiky a odborných publikací*“ (Balík, Kubát 2012: 13), a proto se následně pozastavují nad stručnou explanací všech pojmů.

1.2 Otázka ne/demokracie

V této krátké stati se autor pozastavuje především nad filosofickým pojetím konceptu, který označuje protisystémové státní zřízení, čímž mu sekunduje teorie polyarchie, jež byla Robertem Dahlem definována jako „*moderní rozvinutá demokracie*“ (Dahl 2001: 85). Ačkoli proti tomuto konceptu vznesl připomínky například italský politolog Giovanni Sartori, když koncept označil za „*oslabující teorii demokracie*“ (Sartori 1993: 9–10), nelze Dahlovi odepřít zásadní postavení v teorii demokracie. Neopominutelným faktem zůstává, že tím nastínil prozatímní nedotknutelnost demokracie jako ideálu. Dle toho vyvstává otázka, jak označit k nedosažitelnému ideálu jeho protipól. Balík se při rozboru práce Sartoriho prakticky přiklání k tvrzení, že antonymem, totožně jako v případě polyarchie ve vztahu k demokracii, jehož „*nelze dosáhnout*“ (Balík 2004: 262), je totalitarismus. Jestliže by však byl použit princip negace pro slovo demokracie, výslednicí by byla nedemokracie jako protiklad, nikoli totalitarismus. I přes neopominutelný fakt, že termín demokracie je ve veřejném diskursu jen obtížně nahraditelný, je v této práci současně kladen důraz taktéž na prolnutí s politickou filosofií, a tím by bylo mylné vynechat tento pojem. Rovněž ačkoli nelze odepřít Sartoriho technickou definici na základě reálných poznatků, pokud by došlo k okleštění jeho premisy, bylo by nelogické stavět proti sobě koncepty demokracie a totalitarismu,²⁷ když není doposud známo, a v nadcházejících desetiletích ani být nemusí, kam se posune hranice chápání obou termínů. Proto nelze vyloučit, že nedojde ke genezi režimu, který by předčil svým počínáním i režimy 20. století.²⁸ Totéž lze na základě stejné úvahy tvrdit o demokracii. Východisko proto autor vidí v tom, že současné používání adjektiva „*nedemokratický*“ není zcela relevantní, protože tento systém je, stejně jako v případě demokracie, abstraktní a nejkrajnější verzí. Dle toho by pro korektnost označování režimů na totalitním či autoritářském jádru měl být uplatňován spíše obrat „*protidemokratický (antidemocratic)*.“ Přestože tento pojem by jen stěží nahradil stávající označení „*nedemokratický*“, je na místě vnímat určitou rozdílnost spočívající v jejich ukotvení na koncích obou pólů.

Za předpokladu, že by výše zmíněná teorie měla být zjednodušena, nejjasnějším by se jevilo geometrické zobrazení v kontinuu, kdy proti sobě stojí dva

²⁷ Sartoriho následné zpřesnění poukazuje na fakt, že opakem demokracie je, dle něj, „*autokracie*“ (Sartori 1993: 207), tím ovšem odporuje zmíněné logice, na jejímž základě termín již není preferován k popisu moderních společností. (Waskey 2011: 106)

²⁸ Za zmíněné systémy, označované jako totalitarismy minulého století, jsou považovány nacistické Německo a bolševické Rusko.

nepřístupné body na jednotlivých koncích. Těmito body jsou demokracie a nedemokracie, mezi nimiž jsou předstupně znázorněné totalitarismem a autoritářstvím na jedné straně, polyarchií na straně druhé. Pomezí mezi všemi zůstávají *zvláště* ustanovené režimy, které jsou označovány za hybridní režimy, potažmo pouze hybridy.²⁹ Znázornění však nemusí zůstat jen v rovině geometrické, nýbrž i stereometrické, v geometrii v prostoru. Tato idea není nijak ojedinělou, poněvadž i Juan J. Linz pro typologii autoritářství vytvořil model krychle, aby jednotlivé body pojící se k jeho čtyřbodové klasifikaci zakreslil v návaznosti na vznikající režimy. (Linz 2000: 175)³⁰ Během zkoumání právě této práce Jiří Ptáčnick, mimo jiné, předlohu upravuje a snaží se do modelu „*umístit demokracii, případně alespoň směřování k ní, tranziční fázi režimu, případně tzv. hybridní režimy*“ (Ptáčnick 2012: 321).³¹ Což je z určitého úhlu pohledu paradoxní v tom směru, že Linz sám k diagramu podotýká, že se tím pokouší jasněji rozlišit a „*rozvíjet podtypy jednotlivých (autoritářských – M. P.) režimů*“ (Linz 2000: 175). Záměrem nyní však není ztrhání práce Jiřího Ptáčnicka rozvíjejícího Juana J. Linze. Naopak zcela na místě je jeho narážka, že by bylo ve své podstatě přínosné mít vhodné schéma zahrnující jak režimy demokratické, tak protidemokratické.

Třebaže náplní této studie není bádání všeobecné problematiky nedemokracie, je relevantní podotknout, že ilustrování protidemokratického režimu do nějakého obrazce by se mohlo stát nápomocným vodítkem také pro nadcházející rešerše. Proto autor jako příspěvek ke zmíněnému tématu dokresluje také svůj model, jehož podkladem je zmíněná dvojjedinost demokracie a nedemokracie, mezi nimiž po spojnicích dochází k posunům jednotlivých zřízení.³² Podstata tkví k trojúhelníku, který tvoří tři vrcholy, ve středu úsečky mezi autoritářstvím a totalitarismem se nachází hybridy kvůli své pozici na pomezí. Na základě propojení linií k oběma protipólům se ustanovuje schéma dvojitého tetraedru.^{33; 34}

²⁹ Model kontinua vytvořený autorem je přílohou č. 1, strana 67.

³⁰ Model krychle vytvořený Juanem J. Linzem je přílohou č. 2, strana 68.

³¹ Model diagramu vytvořený Jiřím Ptáčnickem je přílohou č. 3, strana 69.

³² Model schématu vytvořený autorem je přílohou č. 4, strana 70.

³³ Tetraedr je synonymem také k označení *tetrahedron*.

³⁴ Jak bylo podotknuto, autorova snaha o vytvoření tematického znázornění je pouhým nástinem, jenž by mohl vést k případně dalšímu rozvoji teorie nedemokracie.

2. Definice totalitarismu³⁵

Hledání geneze totalitarismu³⁶ v rámci teorie není snadné,³⁷ jelikož pouhý termín „nepřímo vyjadřuje násilí a teror, a proto bývá toto slovo často zaujatým způsobem užíváno ke klasifikaci politických systémů, jež nejsou oblíbenými“ (O’Neil 2010: 143),³⁸ a tak se pojem stal „jádrom pro kritiku antiliberálních režimů“ (Hoffman 2007: 184). Při uvážení výrazných příkladů totalitních režimů dvacátého století, příčiny jejich nástupu představovaly v první řadě „ekonomické krize, které následovaly krizi předchozí. Skutečný význam je ve faktu, že byly prolongací a zároveň se odehrály ve společnostech, které byly dislokované“ (O’Kane 2004: 118).³⁹ Stejně tak působí válka, poněvadž „vyhrocuje netrpělivé domáhání se požadavků a přitom zmenšuje zdroje schopné je uspokojit, ruší tradice; připravuje tabulu rasu, na níž bude vybudován totalitní stát“ (Aron 1999: 128). O zpřesnění a zároveň i zobecnění se pokusil Peter Bernholz, když sestavil tři podmínky, kteréžto ve vztahu k sobě tvoří nezbytnou soustavu akcelerující vznik totalitarismu. První uvažuje nad nutností vůdcovství, které dokáže prosadit uspořádání dle ideologie, čímž si potvrdí svoji jedinečnost v rámci vlády. Následně musí dojít k podřízení všeho, ať se jedná o sekulární nebo náboženské otázky, a to také pod správu vůdce. Třetím bodem je poté společnost procházející hlubokou krizí. (Bernholz 2007: 248)

Studium se tímto doplňuje s rozdílností v přístupech ke zkoumání totalitarismu. Samotný výraz pronikl z italského do angličtiny roku 1928 přes *Quarterly Review* a následně *The Times*,⁴⁰ aby sloužil k charakteristice fašistické Itálie za Benita Mussoliniho. Následně bylo označení totalitarismu přeneseno i na režimy Německa a Ruska. (Říchová 2000: 227) Přestože již v tomto období vznikaly práce zabývající se vymezením totalitního režimu,⁴¹ až „první dvě desetiletí studené války představovala ‚zlatý věk‘

³⁵ Z důvodu rozsáhlosti problematiky totalitarismu jsou zmíněny především nejstěžejnější koncepty a teorie.

³⁶ Na rozdílnost totalitarismu a totalitního systému versus totalitního režimu upozorňuje Michal Kubát, když poznamenává, že první označení je formované pro teoretické a filosofické uspořádání, zatímco pro rozbor reality a konkrétní deskripce by mělo být užíváno označení druhé, politický režim. (Kubát 2011: 725–726)

³⁷ Mezi koncepty totalitarismu je nejvýraznější „teorie totalitarismu,“ nicméně pro zkoumání jevu jsou využívány také například pojetí „politického náboženství“ či „moderní diktatury“ (Voráček 2005: 102).

³⁸ Patrick H. O’Neil dodává, že současným jediným státem označitelným za totalitní režim je Severní Korea. Další země, které bývají označeny jako totalitní, kupříkladu Irák za vlády Saddáma Husseina, jimi rozhodně nejsou. (O’Neil 2010: 145)

³⁹ Rosemary H. T. O’Kane pojem *dislokovaná společnost* popisuje jako „společnost plnou pnutí, v němž je narušení demografické, sociální a geografické, jejichž vyústění je kombinací efektu zahraniční války, občanské války, hladomoru a rapidní ekonomické modernizace“ (O’Kane 2004: 118).

⁴⁰ Třebaže pojem totalita se používal již v období 19. století, v politickém kontextu je užitý ve spojení s válkou až Ericem Luddendorffem. (Dvořáková, Kunc 1994: 38)

⁴¹ Příkladem je práce Waldemara Guriana jako „zakladatele německé teorie totalitarismu“ (Budil 2005: 26) s jeho zájmem o vytvoření přesnější distinkce fašismu a bolševismu. Dalším z výrazných postav byl poté Carl Schmitt, který neakceptoval jinou možnost než autoritativní vládu pro tehdejší Výmarské Německo. (Tamtéž)

ne již samotných totalitních režimů, z nichž přežil pouze jeden typ, ale konceptu ‚totalitarismu‘ jako takového“ (Budil 2005: 27). Důvodem pro toto označení je počátek zkoumání politických filosofů, jejichž práce se staly zásadními a dodnes citovanými v oblasti zkoumání protidemokratických režimů.⁴² Z důvodu prolnutí nedemokratického režimu do více dimenzí tyto teorie i nadále budí mezi mysliteli ve většině oblastí humanitních věd pozornost, přestože se v prostředí médií uchytila jednodušeji. Naopak „z hlediska obecné klasifikace politických a mocenských systémů naráží i u části badatelů na rozpaky nebo jednoznačné odmítnutí“ (Dobeš 2007: 10).

Původ totalitarismu, jak taktéž nazvala Hannah Arendt své stěžejní dílo,⁴³ bylo zásadním impulsem pro zkoumání daného jevu ze strany odborníků. (Gleason 1995: 108–109) Hannah Arendt se pokusila výrazným způsobem popsat fungování totalitarismu v nacistickém Německu a bolševickém Rusku od samého počátku až po praktiky koncentračních táborů. Autorka již ke zrodu, mimo jiné, poznamenává, že „totalitní vláda je možná pouze tam, kde existují postradatelné masy, které lze obětovat bez rizika katastrofálních důsledků rozsáhlého vylidnění“ (Arendt 1996: 436–437).⁴⁴ Následně dochází k obměně propagandy, kterážto fungovala nikoli jako prostředek přesvědčování, ale snaha o organizaci státu, za indoktrinaci, pomocí níž režim směřuje k postupné obměně zřízení státu. (Arendt 1996: 473–498)⁴⁵ Nacistické Německo v následku toho přešlo k vládě teroru a násilí, zejména poté skrze koncentrační tábory.⁴⁶ Prvky teroru a násilí jsou stěžejním v celém konceptu.⁴⁷ Autorka poukazuje na jejich provázanost v obou režimech,⁴⁸ poněvadž jde o „základní esenci totalitarismu, protože nefunguje pro lidi, ani proti nim, takměř jsou podkladem pro prorožimní poháněcí

⁴² V tomto směru se neukazuje výhradně jen *primordialistické a modernistické* pojetí, zvláště během studené války je pozorovatelný směr zkoumání přes nejvyšší instituce, teprve později dochází ke zkoumání jednotlivce, jedná se o přístupy „shora dolů (top-down)“ a „zdola nahoru (bottom up)“ (Corner 2009: 4–5).

⁴³ Ponejprve *Původ totalitarismu* nebyla jedna kniha, poněvadž vyšly odděleně části *Antisemitismus*, *Imperialismus* a *Totalitarismus*, až později došlo ke spojení v jeden svazek. (Novák 2007: 103)

⁴⁴ Pavel Kotlán ve svém šetření extremismu nesouhlasí se složkou násilí a zabíjení, a to „tím, že se společnost stává totální (totalitní) je sice člověk zbaven svobody a soukromí, a jeho život je podřízen ‚zájmu kolektivu,‘ avšak Vůdce, který toto společenství řídí, nehodlá nikoho likvidovat jako škůdce“ (Kotlán 2003: 43). Zatímco i například Giovanni Sartori s ohledem na dobu vzniku díla Arendt upozorňuje na nezbytnou nutnost teroru a násilí, avšak jen v období počátku nástupu režimů. (Sartori 1993: 200)

⁴⁵ Také Friedrich A. Hayek připomíná účelovost „přesvědčit lid, aby hodnoty shora vytvořené přijal za své“ (Hayek 1991: 83).

⁴⁶ Celý cyklus koncentračních táborů označený jako *podsvětí, očistec a peklo* měl vést k tomu, aby odpůrci i lidé jinak nevhodní pro vládu nacismu postupně byli zbaveni „právní subjektivity, morálního postavení,“ v konečné fázi i „individuality jednotlivců“ (Arendt 1996: 601–617).

⁴⁷ Elementy teroru a násilí totiž slouží při uplatňování moci jako „komunikační kanály“ (Greenwald 1980: 609).

⁴⁸ Teze Arendt o vzniku totalitarismů na bázi pangermanismu a panslavismu se stalo jednou z kritik, jež dílo obdrželo, poněvadž jejím zájmem byly obě země, Rusko i Německo, a právě znalost ruského totalitního režimu je brána jako nedostatečná. (Gleason 1995: 111–113)

sílu“ (Arendt 1972: 212).⁴⁹ Nadto autorka dodává v komparaci násilí s mocí jako takovou, že „moc vždy potřebuje početní převahu, zatímco násilí se do určité míry může obejít bez ní, protože závisí na strojích“ (Arendt 1995: 32).

K dalšímu významnému počínu v teorii totalitarismu patří dílo Carla J. Friedricha z roku 1954.⁵⁰ V něm pojímá analýzu problému i se snahou zobecnění do definičních kritérií, dle nichž musí režim splňovat následující, aby jej bylo možné označit za totalitní: „oficiální ideologii, jedinou oficiální stranu řízenou jednotlivcem s hierarchickou státní byrokracií, monopol na kontrolu obyvatelstva i za použití zbraní, stejně jako na dohled nad masovými komunikačními prostředky a systém fyzické či psychické teroristické kontroly policií“ (Schapiro 1972: 18). Vyjmenovaných pět bodů poté Friedrich ve spolupráci se Zbigniewem Brzezinskim doplnili o dodatečný bod, kontrolu nad státní ekonomikou. Rozvržení do těchto fundamentálních bodů poté Schapiro označuje jako „šestibodový syndrom“ (Tamtéž). S obdobným pojetím následně přišel ještě i francouzský myslitel Raymond Aron, jehož práce má však odchylku v pojmosloví. Zatímco ostatní autoři označují režimy názvy, Aron se tomu vyhýbá, a proto hovoří o režimu „proti pluralitě stran než proti ústavnosti; nebo nepřátelském pluralitě stran s jednou revoluční stranou splývající se státem; případně nepřátelském pluralitě stran s revoluční stranou sjednocující společnost v jednu třídu“ (Aron 1993: 129).⁵¹ Neopominuty jsou také prvky tvořící totalitarismus; vidí je v „monopolu jedné strany, jediné oficiální pravdě (ideologii), monopolu prostředku na násilí a přesvědčování, podřízení ekonomiky státu, policejní a ideologický teror“ (Aron 1993: 158).

Zmínění filosofové se podíleli na tvoření primárního východiska pro studium totalitarismu. Autoři, kteří tvoří poté od sedmdesátých let až do současnosti, reprezentují takzvanou „druhou generaci teoretiků“ (Brooker 2000: 16). Patří k nim zejména Leonard Schapiro, Juan J. Linz či Paul Brooker obracející se svými poznatky postupně k více relevantní problematice světové politiky, autoritářství. Konkrétně Leonard Schapiro je autorem *pilířové soustavy*, kterážto pomyslně podpírá totalitní režim, když vyčleňuje mezi nezbytné atributy „ideologii, stranu a společnost“ (Schapiro 1972: 44–71),⁵²

⁴⁹ Tvrzení Arendt dosvědčují Stanislav Balík s Michalem Kubátem s tím, že se totalitní vláda snaží zformovat „nového člověka“ (Balík, Kubát 2012: 44).

⁵⁰ Celým jménem *The Unique Character of Totalitarian Society*.

⁵¹ Příkladem pro jednotlivá zřízení je Salazarovo Portugalsko, nacistické Německo a bolševické Rusko. (Aron 1993: 129–134). Ačkoli se revoluční strana nachází ve dvou posledních zmíněných režimech, je nezbytné je oddělit a brát, stejně jako Raymond Aron, v potaz jejich odlišnosti, protože v těchto případech se nejedná o „jednotný druh politického fenoménu“ (Scott 2011: 161).

⁵² Označení společnost je signifikací pro spojení několika prvků, jimiž je církev, státní aparát vedený vůdčí osobností i jedinečnost společnosti jako takové. (Schapiro 1972: 63–71)

poněvadž šestibodový systém Friedricha a Brzezinského „*již dosloužil a je na čase jej opustit*“ (Schapiro 1972: 20). Juan J. Linz, ač známý především teorií autoritářství, shrnul totalitarismus do tří podmínek, jimiž jsou „*monistické, nikoli monolitické, mocenské centrum; exkluzivní autonomní a více či méně intelektuální ideologie; strana pomocí níž je uplatňována mobilizace*“ (Linz 2000: 70). S úzkou výsečí vládnoucí skupiny kolem výrazného jednotlivce přichází Edward Shils, když vede debatu nad tím, jak se vypořádat s tím, kdy i třeba demokraticky zvolená seskupení přechází „*z vlády elit do oligarchie*“ (Calvert 2002: 40). Pravdou je, že v rešerši totalitarismu dochází zejména k modifikaci již napsaného první generací teoretiků.⁵³ Přestože jejich práce byly pojímány „*ahistoricky*“ (Roberts 2006: 7), na jejich bázi vznikl například prototyp státního uspořádání Bernarda Cricka, který státy, bez ohledu na to, zda byly nacistické či bolševické, rozdělil na „*republikánské, autokratické a totalitní*“ (Tansey 2000: 141–144). Dále existuje dělení totalitních států podle Wolfganga Merkela na „*komunistické, fašistické vůdcovské diktatury a teokraticko-totalitární režimy*“ (Brooks 2006: 327). Přes mnohé odlišnosti v definici totalitarismu a jeho náležitostí je podstatný výstup, kdy vznikne „*všemocnost vlády politických vůdců a jejich složek kontroly obyvatel, otroků, kteří již nemusí být k ničemu nuceni, poněvadž milují své poddanství*“ (Huntford 1980: 8).⁵⁴ Vše vede k jednotě ztělesněné v „*orientaci (státu – M. P.) k míšení a naprostému slučování všech oblastí života společnosti*“ (Gadshiiiev 2004: 279).

Z českých autorů se k definici totalitarismu vyjádřil svými rysy, mezi jinými, Vlastimil Fiala s jeho pěti kritérii pro hodnocení politického systému, k nimž patří „*charakter vládnoucích elit, politických institucí, soudního systému, metody uplatňování politické moci a charakter politické kultury*“ (Fiala 1992: 39–50).⁵⁵ Do debaty zasáhli svými kritérii také Stanislav Balík a Michal Kubát, když se snažili sumarizovat podstatu totalitarismu do sedmi bodů, jimiž je nezbytnost „*masové společnosti, ústřední strana, jí vedoucí osobnost, následuje prvek ideologie, aktivismu spojený s dynamikou, teror a ambice vytvořit něco nového*“ (Balík, Kubát 2012: 46–47).

⁵³ Tezi částečně potvrzuje i kupříkladu Miroslav Novák na práci Raymonda Arona, jenž „*od 50. let 20. století spíše upravuje, prohlubuje nebo nuancuje koncepce zahraničních autorů*“ (Novák 2007: 92).

⁵⁴ Roland Huntford primárně knihu zaměřuje na studium Švédska.

⁵⁵ Vlastimil Fiala zkoumá jev totalitarismu a autoritářství na zemích rozvojového světa.

3. Definice autoritarismu

Autoritarismus nabývá specifického významu ve třech odlišných dimenzích. Vyskytuje se jako „*struktura politických systémů, psychologické uspořádání vztahů na základě moci, či politická ideologie*“ (Sánchez 2003). Autoritářský režim, potažmo autoritářství jako politický systém, je zřízením, „*k němuž inherentně směřují demokratické režimy*“ (Pildes 2003: 126). Komplikované je však i samotné vymezení vůči totalitarismu, jelikož „*žádné klasické rozlišení není univerzálně přijímané jako vhodné*“ (Linz 1986: 11). Taktéž přímé vymezení autoritářství je problematickým. Obecná pravidla pro analýzu, která shrnul Christian Krohn-Hansen, jsou založena na dodržování tří nezbytných podmínek, jimiž je „*odmítnutí mýtu, že v tomto stádiu jedinec může být držitelem veškeré moci; rešerší by mělo být prozkoumáno nejen každodenní působení režimu, ale také fungování politických, sociálních a dalších praktik; a konečně nezbytnost vnímat autoritářství jakou soubor kulturních procesů*“ (Krohn-Hansen 2009: 5).⁵⁶ Přesto se myslitelé výrazně diverzifikují ve svém hodnocení této látky. Jejich klasifikace jsou odvislé především od doby působení, poněvadž pro zkoumání „*existují dvě období, a to doba před Linzem a Linzova*“ (Balík, Kubát 2012: 58).⁵⁷

Juan Linz vymezil autoritarismus k demokracii a totalitarismu jako třetí typ zřízení. S ohledem na „*malou specifičnost politických institucí*“ (Linz 2000: 160) poté rozlišuje autoritářský režim a autoritářskou správu (*governments*). Celkově Linz staví svoji teorii autoritářství na čtyřech prvcích. Prvním z nich je zkoumání politického pluralismu označovaného jako omezený (*limited*).⁵⁸ Princip je založen na jevu, kdy skupina lidí u moci není podporována pouze jejími vlastními mateřskými bloky, ale také lídrem a tzv. „*potenciálním okruhem příznivců*“ (Linz 2000: 161). Tento okruh je složený z nadšenců, kteří režimem propagovanou doktrínu vyznávají, čímž se vymezují vůči jiným stranám. Autoritarismus není totiž vytvořen nutně na existenci jednostranického systému, poněvadž stěžejní strana režimu může být nedostatečně silná, a proto je doplňující silou jiná zásadní instituce.⁵⁹ Druhou částí je obsah učení, jež je ve státě šířen. Nejedná se o ideologii,

⁵⁶ Především poslední prvek zdůrazňuje i Karen Stenner s tím, že autoritářství není vymezeno mantinely geografie a „*může se vyskytovat napříč rozmanitými kulturními kontexty*“ (Stenner 2005: 90).

⁵⁷ Nicméně nevznikají práce zaměřené výhradně na kreaci typologie. Kupříkladu Adam Przeworski zkoumal propojení autoritářství s ekonomikou, při němž došel ke zjištění, že „*na celkový státní příjem nemá politický režim ve výsledku vliv*“ (Przeworski 2004: 21).

⁵⁸ Juan Linz taktéž upozorňuje na možnost spojení „*omezený monismus*“, dle něj by však tento pojem byl označením pro příliš rozsáhlou škálu režimů. (Linz 2000: 161)

⁵⁹ Příkladem je „*propojení s církví jako například ve Španělsku, kde působila Katolická Akce či Opus Dei*“ (Linz 2000: 162).

ale mentality (*mentalidades*). Zatímco „*ideologie mají silný element utopie, mentality jsou bližší k současnosti i minulosti*“ (Linz 2000: 162). Samotná aplikace je odlišná, jelikož autoritářské mentality není možné snadno šířit, poněvadž aparát nedokáže lidstvo dostatečně zmobilizovat a „*vytvořit psychologickou a emoční identifikaci mezi masami a režimem*“ (Linz 2000: 163). Lze proto označit „*mentality jako rozumový přístup (actitud intelectual), ideologii za rozumový obsah (contenido intelectual)*“ (Linz 1978: 17). Následujícím bodem je mobilizace společnosti, která je uplatňována pouze v určitých periodách rozvoje autoritářství. Pokud by totiž došlo k její intenzifikaci, mohlo by to být vnímáno jako „*hrozba pro další složky omezeného pluralismu, jimiž je armáda, byrokracie, církev či zájmové skupiny*“ (Linz 2000: 166). Posledním nezbytným atributem je osoba vůdce ztělesňující režim samotný, případně úzká skupina jedinců. (Linz 2000: 159–171) Na základě čtyřbodového systému Linz vytvořil typologii sedmi autoritářských režimů, již Leonardo Morlino⁶⁰ zapsal do shrnujícího schématu. (Dvořáková, Kunc 1994: 50–51)⁶¹

Politolog Paul Brooker v rámci rozvoje zkoumání tématu připomíná ještě dva důležité myslitele podílející se na rozvoji typologie. Prvním z nich je Guillermo O'Donnell zaměřující se na byrokratický typ jakožto „*vysoce modernizovaný druh autoritářství snažící se vyloučit a oslabit část široké veřejnosti*“ (Brooker 2000: 29); výrazným představitelem se stává Latinská Amerika. Ačkoli, jak Brooker dodává, O'Donnell přišel s rozsáhlým výzkumem pro tento specifický autoritarismus. Ale právě to je pro něj limitující, protože se nevyrovnává s existencí jiných autoritarismů, taktéž je teorie použitelná jen v omezené míře pro vybrané země. (Brooker 2000: 29–34) Druhým je Amos Perlmutter, který sice také navázal na práci Linze, nicméně se odlišuje ve dvou směrech. Za prvé, do autoritářství zařazuje i historické etapy dějin, za druhé, nepřijímá teorii totalitarismu, když nacistické Německo i bolševické Rusko pojímá jako „*moderní autoritářství*“ (Brooker 2000: 34). Jeho práce je poté založena na přístupu dle vlastního hodnocení, jakým způsobem tři zásadní nástroje (*instruments*) ovlivňují režim; jsou jimi „*autoritářská strana, byrokraticko-vojenský komplex, souběžné a pomocné struktury dominance, mobilizace a kontroly*“ (Perlmutter citován in Brooker 2000: 34). Naopak systém hodnocení podobný Juanu Linzovi

⁶⁰ Leonardo Morlino je současným představitelem proudu myslitelů věnujících se hybridním režimům (srov. Morlino 2008; Morlino 2009). Hybridy primárně nejsou součástí této práce, jelikož stojí „*na ,půl cesty‘ mezi konsolidovanou demokracií a autoritářským režimem*“ (Hloušek, Kopeček 2004: 285).

⁶¹ Model schématu je přílohou č. 5, strana 71.

přináší Barbara Geddes, když komplex autoritářství rozděluje na „*personalizované, vojenské, jednostranné, případně směsice ryzích typů*“ (Geddes 1999: 121).⁶²

Jiní političtí vědci pro své typologie, i jak bylo poznamenáno, zkoumají autoritářství z hlediska dalších faktorů. Příkladem je studie Hanne Fjelde zaměřující se na způsoby, jimiž se režimy snažily udržet u moci a předcházet *coup d'état* či rebelii. Autorka vidí dva nástroje, jimiž jsou „*nátlak sloužící k omezení či eliminaci politických oponentů; nebo kooptace, jež má protivníky vést skrze nabídky k významným pozicím mocenským či finančním*“ (Fjelde 2010: 196), čehož následně využívá při stanovení možných vzniků konfliktů v rozličných autoritarismech. Mezi režimy rozpracovala „*militární, monarchistický, systém s jednou stranou a multistranický volební systém*“ (Fjelde 2010:196). Pojítkem mezi jednotlivými režimy je osoba diktátora vládnoucího „*za užití politických stran, případně s přispěním organizací jako je armáda a královská rodina*“ (Fjelde 2010: 199). Právě v nich spočívá schopnost pro delší přežití zřízení. V případě vedení velkého nátlaku proti lidem, může dojít dříve k nepokojům, oproti tomu možné spojení s prvkem legitimacy dodá zemi větší možnost k existenci po delší období. (Fjelde 2010: 200–201) Tuto tezi potvrzují Jennifer Gandhi a Adam Przeworski s detailnějším přístupem, když označují legislativu za „*ideálně přizpůsobenou tomuto účelu*“ (Gandhi, Przeworski 2007: 1282) pro vůdce k ovlivňování společnosti, poněvadž „*i přes obtíže s ní spojené s manipulací s demokratickými institucemi, je její užití jednodušší než prostoupení režimu represí*“ (Schedler 2011: 146). Situaci shrnující je označení na sebe vázaných prvků stability jakéhokoli režimu, mezi nimiž je nezbytnost „*legitimity a efektivity*“ (Linz 1990 12–13).

Avšak v rámci autoritářství je pojmán ještě jeden specifický přístup, který se prolíná již těmi zmíněnými, nicméně se zajímá o vůdčí osobu režimu. Tento personalizovaný přístup vznikl v práci editované Theodorem W. Adornem. Studium tzv. *autoritářské osobnosti* je založeno na klasifikaci dle F-škály (*F-scale*),⁶³ která „*má zachytit protidemokratický potenciál, jenž by mohl předmět (jedinec – M. P.) vyjádřit odpovědí k problematice zaměřené na agresi směrem k minoritním skupinám*“ (Adorno et al. 1950: 224).⁶⁴ Koncept výrazně rozšířil Paul Sondrol rozlišením mezi totalitní

⁶² Její koncept tří typů autoritářství byl rozpracován například i do podoby rozlišující „*monarchii, vojenský a volební režim*“ (Hadenius, Teorell 2006: 5).

⁶³ F-škála, kde počáteční písmeno reflektuje označení fašismus, není jediným svého druhu v této oblasti. Byly vytvořeny další koncepty, například D-škála či N-škála (srov. Ray 1980).

⁶⁴ Koncept studia osobnosti, který se zaměřoval taktéž na autoritářské chování a postoje, vedl ke vzniku další důležité části politologie, a to *teorie politické kultury* Gabriela Almonda a Sidneyho Verby. (Yedwab, Flores-Ivich 2011: 70)

a autoritářskou osobností, a to stanovením tří vymezujičích oblastí. Zaprvé, neoblíbenost autoritářských režimů udržujících si bezvýraznost je u totalitních osob naopak vystřídána „*charismatickou mystikou založenou na masovosti, pseudodemokratické provázanosti s lidmi, což probíhá za pomoci manipulace*“ (Sondrol 1991: 600). Zadruhé, totalitní vládci se sami vidí v teologickém pojetí mecenáše, protože se snaží „*přestavět universum,*“ autoritářská osobnost si vystačí s možností „*kontroly a udržování statu quo, protože sebe bere jako lidskou bytost*“ (Tamtéž). A konečně třetí bod, jenž zdůrazňuje využití ideologie, které je zřejmé u totalitarismu a jeho vůdců, u autoritářských osobností je výraznější „*rozlévání strachu a poskytování odměn oddaným kolaborantům, navozování kleptokracie*“ (Tamtéž).⁶⁵ Ať již myslitelé, jak podotýká Jason Brownlee, zvolili přístup věnující se institucionálním otázkám, autoritářské osobnosti či označili autoritarismus svým konkrétním adjektivem, tak „*chaotické nové typologie předstihly vlastní vývoj a objasnění samotných podstat podtypů autoritářství, čímž se samy dostávají do cul-de-sac, slepé uličky*“ (Brownlee 2007: 25).

⁶⁵ Pohled na autoritářskou osobnost je rozvíjen i z odlišných hledisek, kupříkladu Joseph Wright se otázce věnuje z pohledu investic ze zahraničí, na něž má vůdce svojí osobností vliv (srov. Wright 2008). Oproti tomu Martin Lipset shledal závažnost opačného ekvivalentu autoritářské osobnosti, poněvadž, dle něj, „*nižší třídy jsou daleko méně oddané demokracii jako politickému systému než městská střední a vyšší třída*“ (Lipset citován in Napier, Jost 2008: 599).

4. Pojem indoktrinace

Samotné počátky zkoumání indoktrinace jsou pozorovatelné již u zmíněného Platóna a jeho *Ústavy*. Zavádějící však je opět pojmosloví, které označuje praktikování. Platón zkoumal vzdělávání, edukaci (*education*) a její vliv vyučujícího směrem k žákovi,⁶⁶ čímž položil základy pro diskuze i v dalších oblastech vědy.⁶⁷ Současná představa o významu indoktrinace v sobě „nese výluční pejorativní význam, jelikož je slovo spojováno s kontrolou mysli či vymýváním mozku, zároveň brojí proti nepředpojatosti a toleranci“ (Merry 2005: 405),⁶⁸ kdy vše je založeno na „zabarvování specifickou naukou“ (Winn 1983: 37) ze strany indoktrinátora. Proto indoktrinace vyvolává diskuze, přestože se „stala součástí establishmentu, zejména poté ve sféře přístupu k porozumění a výzkumu“ (Parker 2006: 1). Dle autorů na tomto poli zůstává také nezbytná diferenciací základních termínů. Implicitně myslitelé v tomto směru dochází ke dvojímu dělení. Zaprvé, *manipulace* vyskytující se ve formě indoktrinace a nátlaku (*coercion*) a následně, zadruhé, rozlišování *pedagogiky* na indoktrinaci a iniciaci (*initiation*). (Phillips 2008; Yaffee 2003)

Manipulaci, jejíž působení je ve všeobecném povědomí možné považovat za *proslulejší* na základě užívání v běžné řeči, charakterizuje „*vměšování se, narušování svobody vůle... třebaže nepodkopává svobodu samotnou*“ (Yaffe 2003: 336).⁶⁹ Celá situace je založena na stavu, kdy osoba A, která je zmanipulovaná osobou B, sama cítí pohnutky pro vykonání záměru založeného na požadavcích a cílech osoby manipulátora, osoby B. Tímto aktem si B podmaňuje A ve svůj prospěch, avšak je nezbytné

⁶⁶ Pozorování edukace a ovlivňování studentů je zkoumáno i současnými filozofy a sociology, snahou je právě poukázat na případnou indoktrinaci (edukaci) studentů a jejich důsledek na následné činy žáků. Příkladem je experiment Edgara Litta, který rozlišoval působení na studenty s ohledem na rozlišení socioekonomických faktorů, když došel k závěru, že odlišně finančně zajištěné skupiny Alfa, Beta a Gama jsou také „jinak připravovány výukou k nadcházejícím politickým úlohám“ (Litt 1963: 74), jež mají hrát v životě. Novějším výzkumem je například práce Chrise Bobela, který indoktrinaci použil a snažil se poukázat, že projevy indoktrinace „jako odbourání samotného myšlení a potírání něčí pravdy je v rozporu s touto profesí (*pedagoga – M. P.*)“ (Bobel 2006: 364).

⁶⁷ Zkoumání znázornění indoktrinace nemusí vycházet nezbytně ze všeobecného kontextu pojetí školství, ale i v umění, protože lze „propojit teoretický rámec s kulturní a sociální teorií“ (Cooley 2009: 359). Případně je viditelná taktéž na ukázce Kanady v momentech, kdy „demokratická výchova k občanství dostane jednosměrné vedení i přestože systém lépe funguje ve sklonech k edukaci, nikoli k indoktrinaci“ (Sears, Hughes 2006: 5). A konečně třetí nepodobné užití je v práci Oscara Gruskyho, využívajícího teorie autority mezi chovanci vězení, kdy dle výsledků se „sklony jako predispozice jedinců výrazně podepisují na přijetí, nebo odmítnutí autority“ (Grusky 1962: 80), a tím rovněž doktrínou vedené indoktrinací.

⁶⁸ Nejednou však vyvstává vše komplikující otázka, a to, jestli jedinec skutečně dokáže žít bez ovlivnění. Z psychologického pohledu je možné dodat, že „množství lidských problémů by tím často vymizelo, kdyby se lidé vzdali svých představ a následně byli vedeni k tomu, jak vystupovat, cítit se i myslet“ (Fromm 1969: 158).

⁶⁹ Gideon Yaffe svoji tezi staví na praktickém příkladu popisu manipulativního chování při rozhodování dvou agentů ve chvíli, kdy vlastní tisíc dolarů a výsledkem pro ně je donace částky buď Amnesty International, nebo Davidovi Koreshovi.

zmínit, že způsob, kterýžto klíčově ovlivňuje průběh i závěr celého procesu, se může lišit, a tak vyústěním je dvojitost manipulace. Čin, který následuje ústřední pohnutky, je veden „*novým vzorcem přebírání faktů a dále jednáním určitým způsobem*“ (Yaffe 2003: 342). Stejně tak se může objevit jako indoktrinace „*přesvědčení, že indoktrinátor B je pro oběti A ztělesněným mesiášem*“ (Tamtéž). Pilířem k jejímu *zplnohodnotnění* ze strany B je také možnost, že skutky a počiny, jež budou brány jako tzv. *odpovědi na vzorce* vytvořené pro jednotlivce A, budou sledovány, čímž celý systém se dostává do postupně přesně vymezených bodů, o nichž poté Gideon Yaffe hovoří jako o pilířích tzv. *efektu oslabování svobody (freedom-undermining effect)*. Na základě toho zaznamenává, že „*indoktrinaci je vhodnější opsat pojmem edukace*“ (Yaffe 2003: 343–348). Postup, na druhou stranu, podložený „*využitím mechanismu odpovědi na podněty, jichž se předtím oběti již držely a následovaly je*“ (Yaffe 2003: 350–351), lze označit za nátlak, potažmo vynucování si určitého. Odlišností ve druhém přístupu k manipulaci je jev, kdy B, který své oběti donucuje, si v návaznosti na vzorce chování kontroluje splnění činů od obětí A, ale s neopominutelným hendikepem, poněvadž úlohu utlačovatele nelze vykonávat nekonečně. Mnohé požadavky s ní spojené „*nemají nelimitovaný stupeň, stejně tak pohružky jsou často za hranicí společenské přijatelnosti*“ (Yaffe 2003: 351), z čehož plyne, že „*přinucování se odlišují v jejich stupni následného rozložení*“ (Tamtéž).

Koncepce rozlišující pedagogiku na dvě odlišné úrovně se zaobírá rozdílností v indoktrinaci, iniciaci a všemu předcházející edukaci,⁷⁰ proto zůstává náležitě popsána jako první v paralelním srovnání s nejvýrazněji odlišující se indoktrinací. Posléze nebude natolik komplikované popsat, jaký je vztah a rozdíl indoktrinace a iniciace.

Edukace ve výkladu Richarda S. Peterse⁷¹ je „*rozvíjením intelektu, nikoli jako produkt zkušenosti jednotlivce, ale naopak souvisí s přijetím mezi tradice, jež jsou zakotveny v jazyce, konceptech, důvěře a vládě společnosti*“ (Peters citován in Thiessen 1985: 230).⁷² Tento náčrt edukace však upřesňuje v zásadní části teze, když do souvislosti s ní dává také navíc nezbytnosti typu „*kritického myšlení, individuálního objevování a experimenty*“ (Peters citován in Thiessen 1985: 230–231). Na tato zjištění reaguje a navazuje Gert Biesta, který se problematice dodnes věnuje.

⁷⁰ V práci je primárně užíván doslovný překlad pro „*education*,“ edukace, protože neodkazuje na konkrétní formy vzdělávání jako například u slova vyučování a výchova.

⁷¹ Richard S. Peters patřil k výrazným současným filosofům věnujícím se teorii edukace.

⁷² Peter Euben při studiu filosofie Hannah Arendt poukazuje na „*naléhání, že snaha edukovat dospělé je indoktrinací a zacházet s mladistvými jako s rovnými je jen bláznovstvím*“ (Euben 2001: 188).

Jeho náhled na edukaci, již bere jako „*zřetelnou aktivitu*“ (Biesta 1997: 96), se vyznačuje tezí, kdy je, podle něj, tato činnost vybudována „*vytvářením společenského zázemí, v důsledku čehož vznikají sociální interakce, edukace je právě praxí předcházející, skutečné sociální interakci, politické*“ (Tamtéž). Záležitost, již Biesta také pozoruje, je jev označovaný jako „*přenos (transmissiom)*“ jakožto nejen pouhý postup, během něhož dochází k edukaci, ale taktéž i samotný výstup.⁷³ Přiklání se tím k ideji, podle níž je edukace i následné studium ze strany žáků vedeno jako koncept „*představení opravdového světa,*“ za asistence „*intersubjektivní a interaktivní komunikace*“ (Biesta 1997: 96).

Iniciace a její zpřesnění tkví v popření jisté podstaty edukace, když je proces založen „*na pasivitě studenta, čímž tento druh edukace tvoří úpadek v učení, poněvadž ve vztahu učitele a žáka nedochází čistě k předávání informací, ale k jejich tvoření z performativního závazku*“ (McDonough 2011: 708). Ačkoli se stále ještě nejedná o indoktrinaci, předávané vědomosti mohou být zabarveny, a to tak, že fakta jsou v předávaných vědomostech usměrňována, zatímco v další oblasti může dojít k extenzivnímu prohloubení v modifikaci informace.⁷⁴ Elmer Thiessen zmiňuje spor mezi pojetím iniciace s ohledem na samotný průběh činnosti, když zmiňuje rozlišný pohled R. S. Peterse a jeho kritiku ze strany Tasose Kazepidese. Zatímco Peters nepojímá iniciaci jako nějakou specifickou činnost, ale souhrnný ucelený soubor, který v sobě obsahuje rozličné postupy edukace,⁷⁵ Kazepides, na druhé straně, poukazuje, že tento druh pedagogiky „*má jako aktivita svůj počátek a konec, stejně tak je spjat s neaktivním, poddajným a konfrontačním přístupem, nadto je představuje množství neospravedlnitelných dichotomií*“ (Thiessen 1985: 231–232). Tato postupná výtky k Petersovi se projevuje v tezi McDonougha, že iniciace je „*prohloubením do jistého systému symboliky*“ (McDonough 2011: 711), jímž směřuje žáka do určitých mantinelů. Iniciace setrvává jako součást pedagogiky, jak dokazují zmínění myslitelé. I přes nejasnosti v rámci definice, je možné ji sumarizovat za příznačnou metodu spadající pod komplex edukace, takměř sloužící nejen k rozvoji žáka a jeho schopnosti myslet, ale také vymežující přesnější teritorium, v němž se celý akt edukace iniciací bude odehrávat a v jakém rozsahu.

Finálním bodem edukace zůstává samotná indoktrinace. Její uplatnění je způsobeno především dvěma důvody. Prvním je skutečnost, kdy lidé, kteří aplikují edukaci pomocí

⁷³ Biesta též poukazuje na „*metaforu přenosu, která předpokládá aktivitu ze strany edukatora, na druhé straně naopak pasivitu studenta*“ (Biesta 1997: 90).

⁷⁴ Tim McDonough připomíná Petersovu poznámku v oblasti předávání upravených znalostí na skutečnost, kdy „*iniciativní pedagogika nevylučuje výuku kritického myšlení*“ (McDonough 2011: 710).

⁷⁵ Jako příklady druhů takovéto výuky patří „*výcvik, instrukce, lektorství*“ (Thiessen 1985: 231).

indoktrinace, jsou od počátku plně přesvědčeni, že doktrína, jež podkládá jejich myšlení, je naprosto tím pravým a jediným možným východiskem v daných situacích. Doplňujícím faktem je poté specifická cíle, jehož se indoktrinátoři snaží dosáhnout. Jedná se o podřízení si skupiny jedinců nebo „*postoupení si jejich loajality, často s rizikem falešného přesvědčení*“ (Hocutt 2005: 37).⁷⁶ Pokud je mimoto přesvědčení i zkrácené, často bývá následně snazší udržovat a pokračovat v „*ponechání člověka plně neinformovaného o hlavních potencionálních protihodnotách*“ (Sears 1965: 364).

Přestože původně lze dohledat skutečně indoktrinaci spíše v měřítku edukace mladších lidí a žáků především, jak se shoduje kupříkladu Roderick Palmer a John R. Lott, Jr. (srov. Palmer 1957; Lott 1999), současné pojetí již nelze natolik klasifikovat jako osobitou edukaci pouze dorosteneckého okruhu, na něž bývá indoktrinace praktikována, a naopak, že „*dospělé zpracovává propaganda*“ (Palmer 1957: 224).⁷⁷ Nicméně toto rozlišení již není od dob počátků zkoumání edukace zcela relevantním, často proces indoktrinace kontinuálně postupuje ve svém uplatňování se, kdy rozvržení které přichází shora, postupuje od vzdělávacího systému soustavně k dospělým jedincům až následně obyvatelstvu jako celku.⁷⁸ Sled indoktrinace shora, z vládních kruhů, není ani v současné době nový, jelikož svůj původ má dohledatelný především ve třicátých a čtyřicátých letech dvacátého století. S modifikacemi indoktrinace přežila a je nadále využívána. (Lott 1999)⁷⁹

Třebaže indoktrinaci je možné shrnout jako „*výrazný řád představovaný pravidly, které ubezpečují o kvalitním a věrném (truthful) podílu v rámci komunity, absolutní a univerzální status má rétorický kód založený na vytvořených vztazích mezi symboly*“ (McDonough 2011: 708). Avšak problematickým by bylo nejen pouhé vytvoření definice bez specifikací, zároveň v tezi figuruje komplikovaně užitý obrat se slovem pravda (*truth*), jež odmítá Max Hocutt, když v rámci distinkce edukace a indoktrinace užívá rozdílnosti za přispění slov znalost (*knowledge*) versus víra (*belief*),

⁷⁶ Max Hocutt s ohledem na dvě zmíněné pohnutky, jež vedou k indoktrinaci, v souvislosti s nepravdivou základní ideou připomíná jednoduchost člověka, který je ve své podstatě opuštěný, jestliže je mu nabídnuta možnost k někomu patřit, byť jen z minimálního podnětu, je to pro něj důležité, čímž falešná doktrína je pouze záštitou pro jeho podřízení se. (Hocutt 2005: 37)

⁷⁷ Roderick Palmer při snaze deskripce indoktrinace poznamenává, že sama o sobě „*znamená nečestné ovlivňování nezrálých (immature) za pomoci předpojatého prezentování skutečnosti a odvolávání se na ‚předčasnou‘ autoritu (premature authority)*“ (Palmer 1957: 224–225).

⁷⁸ Příklad tohoto postupování na postupném konceptu indoktrinace popisuje Gérard Tongas na příkladu Severního Vietnamu existujícího od roku 1945 do 1976 spojením s Jižním Vietnamem po vietnamské válce. Autor zaznamenává přístup severovietnamských komunistů, protože pro ně „*slova jako kultura, výchova a vzdělání měla pouze jediný význam, a to indoktrinace*“ (Tongas 1962: 70). „*Indoktrinace stála následně v žebříčku hodnocení mnohem výše než akademické instituce*“ (Tongas 1962: 73).

⁷⁹ John R. Lott, Jr. využívá k potvrzení své teze příklad Švédska v době, kdy ministrem školství byl Ingvar Carlsson na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. (Lott 1999: 128)

kteréžto rozličné způsoby pedagogiky vystihují.⁸⁰ Pravda přesto není dostatečným faktorem pro vědění v případě, že není podložena důkazem. Z toho ve výsledném hodnocení plyne, že „*edukace se snaží vštěpovat vědění, víru v podložené pravdě, kdežto indoktrinace se pokouší pouze vštípit víru, která může i nemusí být pravdivou*“ (Hocutt 2005: 36).

4.1 Koncept teorie indoktrinace

Přes postřehy filosofů nastíněné v úvodní části čtvrté kapitoly však kromě objasnění samotného pojmu není zcela zřejmé, kterak jej vhodně uchopit i pro příští zkoumání.⁸¹ Načež i přes „*narůstající počet literatury, vhodná kritéria konceptu indoktrinace jsou stále jádrem neshod*“ (Thiessen 1985: 233).⁸² Zejména posledních padesát let se ukázalo jako důležité pro rozvoj zkoumání daného jevu, zvláště pak při nárůstu „*recipročního působení sociopolitické a edukační síly*“ (Gatchel 2010: 7). Jestliže však poukazování na indoktrinaci začalo, jak bylo deklarováno, na zkoumání výuky a edukace žáků, je nasnadě jeden z několika znázornit. Kenneth L. Marcus při svém rozboru akademických svobod a indoktrinace poukazuje na pět přímých způsobů umožňujících přechod z vědeckosti do politické indoktrinace ve vzdělávání. Děje se tak, jestliže „*je upuštěno od akademického záměru (needukativnost), následně vytvářením neodůvodněné kontroverze (polemika), vměšováním materiálních externalit do výuky (nepodstatnosti), neschopnosti nabídnout vhodný protipól k dané problematice (nerovnováha), prezentováním výuky budící mezi studenty předsudky (zaujatost)*“ (Marcus 2011: 10).

Následný příklad, zaměřením na Severní Koreu, odkazuje na studium geopolitiky. Kim Hyung-Chan sumarizuje body, které Kim Il-sung, pozdější prezident země, použil ve svých proslovech, když zmiňoval nezbytnost edukace jako nezbytného terče. Šest cílů, jichž má být dosaženo, započíná v „*indoktrinaci socialismem a komunismem v jasné převaze proti kapitalismu; dále indoktrinaci pravdy, že nové věci jsou určeny k podrobení si těch starých; zlikvidovat individualismus a egoismus; čímž následně indoktrinovat ke kolektivismu a lásce k organizaci; dále indoktrinace v socialistický patriotismus a proletářský internacionalismus. A konečně posledními dvěma body jsou „indoktrinace lásky*

⁸⁰ Max Hocutt vše vystihuje tvrzením: „*Jestliže je něco věhlasné, není to bráno vírou tak, že je to i pravda*“ (Hocutt 2005: 36).

⁸¹ I. A. Snook v úvodu knihy *Concepts of Indoctrination* cituje nejmenovaného filosofa poznamenávajícího k záležitosti indoktrinace, že se jedná o „*téma těžce bojující o vlastní genezi*“ (Snook 2010: 1).

⁸² Autor proto v práci kromě ústřední práce Snooka a vlastního *I-fázové cyklu* heslovitě bez rozsáhlého výkladu uvádí práce užívající určité hodnocení indoktrinace v různých odvětvích humanitních věd.

k socialistické práci a indoktrinace v nepřetržitou revolucionářskou ideologii“ (Hyung-Chan 1969: 836).⁸³

Třetí ukázkový model, na rozhraní pedagogiky a filosofie, vede Charlene Tan jako proponentka třibodového konceptu. Indoktrinaci pojímá jako „*ochrnutí intelektuální obrazotvornosti jedince, který si stojí za přesvědčením či hodnotami bez jakéhokoli racionálního odůvodnění. Následně, zadruhé, indoktrinovaný člověk nemá nejen dostatek důvodu zastávat nějaké názory, navíc je nedokáže ani obhájit. Finálním aspektem je uzavřenost jako důkaz nemožnosti zvažovat alternativu*“ (Tan 2003: 1–2).

Přestože schémata ukazují na odlišnosti v práci jednotlivých myslitelů, ve své podstatě směřují ke „*klasické charakteristice indoktrinace*“ (Hanks 2008: 194) nebo existují na paralelním obdobném podkladu,⁸⁴ jehož reprezentantem je práce Ivana A. Snooka, který se vrací svojí prací k edukaci a jejímu transformování na indoktrinaci.⁸⁵ Kritéria indoktrinace rozřadil do čtyř skupin.

Primární složkou je indoktrinační *metoda*, do níž autor zařadil čtyři profilové hodnoty, jež ji vystihují, a to jest, že „*indoktrinátor je autoritářský a dává pouze malý prostor pro diskuzi či otázky, za druhé, obsah vtouká či vnucuje do myšlení, následně je nad podřízenými ve vzduchu určitá hrozba (trestu – M. P.), čtvrtým bodem je zákaz debaty*“ (Snook 1972: 22). Autor shrnuje tři zásadní protiargumenty k navrženým bodům metody, mezi nimiž upozorňuje na její samotné stanovení. Podle Snooka je nepřesné a její vymezení konkrétními hranicemi, kde začíná a končí, je problematické. Stejně jako fakt, že indoktrinace mladých lidí je, na rozdíl od dospělých, příhodná. Nejvýraznějším předmětem kritiky je skutečnost, že metoda není dostačující, aby vůbec byla kritériem. Tento z posledních bodů kritiky sám Snook nejvíce odmítá a čtyřbodový koncept metody označitelný za „*neracionální metodu*“ (Snook 1972: 22) bere jako neopominutelné kritérium. (Snook 1972: 22–26)

Méně co se obtížnosti uchopení týče, působí kritéria, jimiž je *obsah*, obsažený v určité doktrinální rovině, která je prosazována, poté *cíl*, potažmo záměr, jakožto důvod vychýlení v edukaci. Poslední část teorie indoktrinace poté patří *následkům*, které s sebou nese systém

⁸³ Kim Hyung-Chan kriticky dodává k celé situaci, že „*ač to může být ironické, po více než dvou dekádách indoktrinace ve školách vláda Severní Koreje nedokázala nebo snad nechtěla oddělit ani technickou specializaci (odbornost) od politické ideologie (rudost)*“ (Hyung-Chan 1966: 841).

⁸⁴ Edmund A. Parker připomíná, mezi jinými, především práci R. S. Laury tvořící na základě předchozích debat, v nichž figurovali R. S. Peters a I. A. Snook. (Parker 2006)

⁸⁵ Mezi fundamentální publikace, které Snook vydal, patří *Indoctrination and Education* a *Concepts of Indoctrination*.

indoktrinace na indoktrinované. (Snook 1972: 27–45) Jak posuzuje Rauno Huttunen,⁸⁶ jednotlivé komponenty se navzájem doplňují a vytváří tak ucelenou teorii indoktrinace. Nezbytně taktéž podotýká, že v případě edukace ve školství je odlišná pozice učitele, indoktrinátora, jenž v tomto případě k procesu indoktrinace „*může dojít i bezděčně, a to strukturálními příčinami*“ (Huttunen 2003).

Thomas F. Green při rozboru *indoktrinace a přesvědčení* pro další Snookovu publikaci analyzuje na základě konverzace během edukace také přesuny z instruktáže a školení do sekcí podmiňování a indoktrinace. Celý úkaz znázorňuje na základě zkoumání do diagramu,⁸⁷ ač zůstává obtížně vymežitelný v realitě, protože „*není možné mít jistotu, zdali edukace a konverzace přednášejícího je blíže k instruktáži, nebo indoktrinaci*“ (Green 2010: 21). Byť tím dochází k precizaci vymezení pojmu indoktrinace, samotná specifická aplikace může přinášet i potíže a snáze generovat kritiku. Jedním z možných faktorů tohoto stavu je skutečnost, kdy myslitelé řeší obsah indoktrinace, čímž, v poněkud generalizované interpretaci, zůstávají i nadále ve filosofické linii svých šetření. Výrazně však opomíjí dynamiku a progresivitu tvořící nezanedbatelný příznak indoktrinace,⁸⁸ což je dalším z pokračujících tíživých substancí, které jsou vyústěním z počáteční „*nejednohlasné shody názorů na úplné vymezení hranic (mezi edukací a indoktrinací – M. P.)*“ (Phillips 2008). Z tohoto důvodu se autor této práce pozastavuje nad možností hodnotit indoktrinaci z hlediska jejího průběhu, nicméně nikoli v edukaci, avšak v užívání během autoritářských režimů ve Španělsku a Portugalsku. Samotný model, jenž je zakreslitelný do cyklické fáze o čtyřech bodech, znázorňuje postup, jímž indoktrinace prostupuje ústavní režimy.⁸⁹ Podkladem je typologie autoritářství dle Juana Linze ve spojení s časovou typologií Ernsta Nolteho.⁹⁰

Zahajovací část je odvislá od stimulu, kdy pravá příčina je pozorovatelná v zásadě nutnosti prosazení změny. Celá iniciační fáze zrodu z podnětu (*incentive*)⁹¹ je specifická snahou vyvázat se z předchozího režimu sužovaného komplikacemi. Proto se objevuje idea vedoucí k obratu ve vládnutí směřující k upuštění od původních pravidel se snahou vést

⁸⁶ Rauno Huttunen zkoumá otázku užití metody jako kritéria pro evaluaci indoktrinace v komparativní perspektivě poznatků Ivana A. Snooka, Jürgena Habermase a Roberta Younga. (Huttunen 2003)

⁸⁷ Model diagramu vytvořený Thomasem F. Greenem je přílohou č. 6, strana 72.

⁸⁸ Osobitý model vytváří při zkoumání indoktrinace Rebecca M. Taylor, když se pozastavuje nad „*zvláštností charakteristiky indoktrinátora, indoktrinovaného a následným vztahem mezi oběma vzniknuvším*“ (Taylor 2012: 1).

⁸⁹ *I-fázový model* vytvořený autorem je přílohou č. 7, strana 73.

⁹⁰ Myšlenka rozložení etap vývoje Ernst Nolte původně koncipoval pro fašismus v Německu na období „*pre-fašistické, raně fašistické, středově fašistické a radikálně fašistické*“ (Nolte 1999: 53).

⁹¹ Za účelem zjednodušení pochopení užívá autor anglických termínů shrnujících podstatu jednotlivých etap.

k novým. Následným krokem je fáze, kdy režim usilovně svoje teze začíná prosazovat na různých stupních politického i administrativního uspořádání. Tato druhá fáze (*intensification*) nezbytně přechází k mnohonásobně většímu apelu, který se ustálí a prakticky ustrne k nepohyblivosti. Režim se nově nerozvíjí a zůstává neměnným po většinu třetí fáze (*immobilisation*), právě tím, jak autoritářský režim oslabuje svoji mobilizaci a tlak na společnost. Jako celek stagnuje a přechází k fázi závěrečného znehodnocení se (*impoverishment*). Na konci této fáze dochází nejen k vyčerpání zřízení, mentalit i případných pilířů autoritarismu, ale také následnému posunu k opakování celého koloběhu od počátku.

Problematické v celém indoktrinačním konceptu, *I-fázovosti*, je užití především na režimy již pominulé a odeznívající, poněvadž určení stupně, popřípadě druhu fáze, v němž by se případné politické systémy současnosti nacházely, by bylo komplikované a především sporné. Stejně tak druhý problém leží v rovině vyhodnocování; nejasnost panuje v otázce, v jakém momentu přešel režim do další fáze, jelikož vše by mohlo být pojato subjektivně. Nadto ještě také třetí potenciální problém, který autor shledává, je v možnosti aplikace i na režimy jiné než autoritářské, a to totalitní. Potíž by mohla nastat s faktem, kdy nekompetitivní totalitní režim nemobilizuje lid pouze na počátku, avšak „vyžaduje a odměňuje za stálou participaci skrze vládnoucí stranu či postraní skupinu“ (Linz 2000: 70).^{92; 93} Fakt deklaruje Hannah Arendt při rozboru totalitarismu a indoktrinace v něm aplikované, kteroužto popisuje jako neoddelitelnou součást totalitního režimu. Sumarizuje, že „indoktrinace, nevyhnutelně spojená s terorem, se naopak stupňuje s rostoucí silou hnutí či izolovaností totalitních režimů a jejich zajištěností před vměšováním okolí“ (Arendt 1996: 476).

⁹² Individualitu totalitarismu potvrzuje i tvrzení Johna Lotta, dle něhož „vyšší stupeň totalitarismu vede ke snížení množství kontrol občanů skrze prostředky moci, pokračuje okrajově v nárůstu indoktrinace“ (Lott 199: 130).

⁹³ Z tohoto důvodu autor nijak nedeklaruje nezbytnou vhodnost užití při rozboru totalitních režimů.

5. Salazarismus⁹⁴

5.1 Vymezení doktríny do roku 1932

Časové vymezení Salazarovy vlády může mít dvojí interpretaci. Na nejvyšší vládní post, předsedy portugalského kabinetu, nastoupil sice až roku 1932, nicméně do výrazně silné pozice se dostal již o čtyři roky dříve. Po opakované nabídce⁹⁵ byl „jmenován armádou“ (Wheeler, Opello 2010: 17) ministrem financí za svoji osobu, nikoli stranu, v konsolidující se vojenské diktatuře, která byla nastolena po úspěšném *pronunciamentu* v roce 1926.⁹⁶ Od tohoto roku až do posunu na pozici premiéra „předvedl obratnou, vytrvalou a konec konců úspěšnou snahu získat si moc“ (Newitt 2009: 201).⁹⁷ Již během vojenské diktatury postupně upravuje režim k salazarismu, a proto šestileté období tvoří „tranziční etapu k *Estado Novo*“ (Avelãs 2000: 320).⁹⁸ Od prvopočátku působení ve vládě Salazar vykazuje prvky „odměřenosti, puritánství, provinčnosti“ (Pinto, Rezola 2007: 358). V prvním období se zaměřil na finanční a politickou stránku země, když se v ekonomickém směru snažil vytvořit „soběstačnou autarkickou společnost“ (Newitt 2009: 202). Viděl ji v nezbytném upevnění vztahů zejména se zámořskými koloniemi, které Portugalsko ovládalo.⁹⁹ Od prvopočátku byl „*federalismus a regionalismus zamítnut, později by totiž přímo odporoval logice Estado Novo*“ (Melo 2007: 293). Salazar byl sám se svým vzděláním „zárukou nového režimu, aby v prvním roce zajistil nové zaměstnavatele pro střední třídu, vyvážil státní rozpočet a vytvořil stabilitu za pomoci státní intervence“ (Baiôa, Fernandes, Ribeiro de Meneses 2003: 6).¹⁰⁰ Jelikož korupce byla v Portugalsku v danou dobu výrazně silná, ve sféře politické

⁹⁴ Jednotlivé podkapitoly upozorňují na nejvážnější kroky učiněné vedením režimu, z důvodu rozsahu práce není možné pojmout indoktrinaci a historiografii detailněji.

⁹⁵ Pozice ministra financí byla Salazarovi nabídnuta již v roce 1926, on ji však nepřijal z důvodu „*vysoce nestabilní politické situace*“ (Pinto, Rezola 2007: 358).

⁹⁶ *Pronunciamento* symbolizuje státní převrat, jestliže „*účelem je ujištění se o ‚národní vůli,‘ zpočátku se proto také jednalo o liberální koncept... je organizován a veden jedním velitelem, akt je proveden celým armádním sborem, oproti puči, jenž je spáchán frakcí armády*“ (Luttwak 1969: 10).

⁹⁷ Převzetí funkce ministra Salazar podmínil tím, že musí získat „*naprostou kontrolu nad vládními výdaji*“ (Pinto 2006: 205).

⁹⁸ Přestože se autorova časová typologie salazarismu zakládá na obdobně vytvořených periodách rozličných historiků, odchylku tvoří například Paul H. Lewis, jenž nebere v potaz dobu do roku 1932 jako relevantní, jelikož Salazar nebyl ještě mocným natolik jako v pozici předsedy vlády. (Lewis 1978)

⁹⁹ Kolonie tvořily nezbytnou součást ve vývoji země, počtem ovládaných území bylo Portugalsko „*třetí největší mocností*“ (Wheeler, Opello 2010: 19). Državy byly nejen v Africe a okolním Atlantiku (Angola a exkláva Cabinda, Azory, Guinea-Bissau, Kapverdy, Madeira, Mozambik, ostrovy São Tomé a Príncipe), ale také v Asii (Portugalská Indie, Východní Timor, Macau). (Klíma 2005: 89)

¹⁰⁰ António Salazar studoval církevní školu, která jej měla vést k profesi kněze, nicméně s rozvojem první republiky cítil nezbytnost lidem ukázat na původní hodnoty a církev. Jeho kariéra pokračuje na pozici pedagoga na církevní škole, na níž se rozhodl sám postoupit ke studiu ekonomického práva. V tuto dobu také detailněji zkoumá práce francouzských konzervativců jako Charlese Murrase či Frédérica Le Playe, které jej ovlivňovaly i později, když na universitě sám přednášel. (Klíma 2005: 14–36)

proto bylo zásadním posunem „*odstranění lidí odpovědných za korupci bez toho, aby se režim nějakým způsobem rozrušil*“ (West 1938: 228). Zmíněnými činy se na něj přeneslo označení „*zachránce národa*“ (Binková 2004: 97). Úkoly a jejich naplnění následně odpovídají kritériím indoktrinace dle Maxe Hocutta, jelikož Salazarova víra v nezbytnost naplnění jeho politického postu byla výrazná. Důvodem bylo postavení Portugalska a jeho problémů založených zejména na ekonomických problémech, v nichž se sám bral za odborníka.

Podařilo se mu naplnit nejen jeho cíle, ale také ovlivnit i samotnou armádu. Jakmile Salazar dokázal odvrátit ekonomické problémy a ustálil politickou scénu, vedlo to k situaci, kdy jej „*vojsko začalo samo vnímat jako nepostradatelného, zároveň byla ochota vojáků následovat Salazara založena na rozpoznání vlastní technické neschopnosti vládnout zemi*“ (Lewis 1978: 628). Ve druhé polovině roku 1929 již výrazně překračuje pravomoci, když přebírá řešení problematiky průmyslu. Salazar „*markantně rozšiřuje své působení v rámci vlády a jeho veřejného obrazu zástupce církve ve vojenském diktátorství*“ (Madureira 2007: 85). Posledním důležitým faktorem na konci této etapy je v roce 1930, za éry postupného rozvoje fašismu v Evropě, vznik strany Národní jednoty (*União Nacional*)¹⁰¹ iniciovaný ministrem vnitra Antóniem Lopes Mateusem. Avšak od počátku strana „*byla slabá a naprosto pod kontrolou administrativního aparátu, který byl zcela pod vládou Salazara*“ (Pinto 2006: 206). Její vliv se koncentruje až v nadcházejícím období spjatém s novou ústavou, kdy se stává „*nepřímým nástrojem kontroly, když slouží k selekci členů Sněmu i lokální správy*“ (Tamtéž). Salazar takto dovedl systematicky ovlivňovat a indoktrinovat společnost na základě toho, jak jednoduše dokázal „*zklidňovat masy skrze mír ducha (peace of spirit) bez excesů či nerovnováhy*“ (Zúquete 2005: 55),¹⁰² čímž následně prostupoval druhou fází a „*krajní nestabilitu vystřídala krajní stabilita reprezentovaná nehybnými figurami ‚šéfa státu‘ a ‚šéfa vlády‘*“ (Klíma 2007b: 471).

5.2 Předseda vlády do konce roku 1945¹⁰³

Vytvoření Národní jednoty je diskutabilním jevem v důležitosti pro salazarismus,¹⁰⁴ zvláště v otázce projevů fašismu z jejího chování. Faktem totiž je, že na počátku tohoto

¹⁰¹ Pro *União Nacional* lze použít i překladu „*Národní svaz*“ jako v případě Jana Klímy (srov. Klíma 2007a: 370; Klíma 2007b: 483; Klíma 2005: 76).

¹⁰² Teze z encyklik *Rerum Novarum* od Lva XIII. a *Quadragesimo Anno* od Pia XI. se staly námětem pro Estado Novo. (Fryer, Pinheirová 1963: 109)

¹⁰³ Premiér byl v tomto období do třetí republiky označován jak předseda rady ministrů (Presidente de Conselho de Ministros).

období, kdy se Salazar stává premiérem, dochází k formaci *rivalské* strany Rolão Preta, Hnutí národních syndikalistů (*Movimento Nacional Sindicalista*), která vzniká na sklonku roku 1932. Tato strana zakládá svoji doktrínu na fašismu dle tehdejší Itálie a Španělska ve spojení se silným vedením výrazným jedincem, jímž byl Preto, později označovaný za „*Vůdce (Chefe)*“ (Pinto 2006: 207–209). Nicméně Salazar toto uskupení odmítal jako „*pohanské a zároveň totalitarismus obdivující*“ (Pinto 2006: 210). Premiér zároveň opovrhoval fašismem jako vhodnou alternativou pro Portugalsko, jelikož země a její společnost pro toto uskupení nebyla, dle něj, vhodnou.¹⁰⁵ (Pinto, Rezola 2007: 358) Salazar neviděl svoji vládu jako fašistickou či nedemokratickou, ač tak bývá označována,¹⁰⁶ přestože pro něj bylo od prvopočátku jeho nástupu na post předsedy vlády užíváno pojmenování „*autokrat, popřípadě samovládce typu Caesara (Ceasarist)*“ (Pinto 2006: 207). Tato Salazarova signifikance vedla k tomu, že „*Národní jednota nikdy neexistovala autonomně na Salazarově vládě a aparátu Estado (Novo)*“ (Pinto 1992: 586).

Středobodem tohoto období je Ústava Estado Novo¹⁰⁷ vytvořená a schválená lidovým plebiscitem roku 1933.¹⁰⁸ Ústava s sebou přinesla podstatný prvek korporativismu v podobě jedné z parlamentních komor; ten měl jako „*design státu plynule a organicky zastoupit hospodářské zájmy, sociální a morální (zájmy) různých vrstev obyvatelstva... a vést k posílení samotné vlasti (Patria)*“ (Torgal, Homem 1982: 1438). Nové zřízení země, které se již plně odpoutalo od militantních postupů, změnilo jednání se společností. Nadto „*Salazar přestal hovořit jazykem katolického ideologa a zvolil nacionalistickou dikci nadstranického obránce celonárodních zájmů*“ (Klíma 2002). Korporativistické uspořádání mělo „*legitimovat mezeru mezi ambiciózní politickou prozíravostí a instrumentálním ekonomickým pragmatismem*“ (Madureira 2007: 90–91), čímž je vedena indoktrinační orientace diktátora dvěma směry, a to vůči lidu v Portugalsku, zároveň také k těm v koloniálních oblastech. Faktory spojující oba druhy oblastí byla opět politika a ekonomika. V rámci politické stránky věci došlo ze strany Salazara k omezení působení ostatních

¹⁰⁴ Jan Janda vidí v 31. 7. 1930, založení strany Národní jednoty, počátek „*fašizace státního aparátu*“ (Janda 1964: 41). Howard J. Wiarda a Margaret MacLeish Mott hodnotí oficiální stranu společně s církví a armádou jako pilíř obou iberských režimů. (Wiarda, Mott 2001: 50)

¹⁰⁵ I přesto Portugalsko převzalo prvky režimu z Itálie a Německa. Příkladem budiž oblékání, vzájemné zdravení či institucionální zřízení. (Fryer, Pinheirová 1963: 116–117)

¹⁰⁶ Španělský filosof Miguel de Unamuno jeho vládu označil za „*akademický fašismus*“ (Unamuno citován in Torgal 2009: 8).

¹⁰⁷ Dalšími klíčovými dokumenty pro rozvoj Nového státu byl také Koloniální akt a Národní pracovní statut vzniklé v témže roce jako ústava a vedoucí k „*vytvoření totálního korporativismu*“ (Klíma 1999: 91).

¹⁰⁸ Možnost volby byla v počtu potenciálního elektorátu omezena, čímž se ústava stala schválenou ještě před konáním plebiscitu 19. 3. 1933. (Klíma 2005: 90–91)

politických stran kromě Národní jednoty. Zákaz se dotkl o rok později i Hnutí národních syndikalistů. (Pinto 2006: 205–210) Prosazuje se tím represivní složka režimu,¹⁰⁹ jež je založená na cenzuře v médiích¹¹⁰ a tajné policii, a opírá se o dva pilíře salazarismu, Církev¹¹¹ a parlament. Ten byl definovaný novou ústavou, která vytvořila Národní Shromáždění (*Assembleia Nacional*) a Korporativní komoru (*Câmara Corporativa*).¹¹² Přesto rozsah pravomocí zejména Národního shromáždění je sporný, poněvadž elektorát se za čtyřicet let salazarismu nezvýšil.¹¹³ (Marques 1991: 148–152) Pro mládež byla následně 1934 založena Akce školního předvoje (*Acção Escolar Vanguarda*), aby „osvobodila bojového ducha nacionalismu“ (Klíma 2005: 98), zároveň režimu tím měla projevit podporu i do budoucna. Na druhou stranu na ty, kteří ještě případně nepřešli k politické apatii, jak Salazar očekával od dospělých, z nichž byla velká část negramotná, působila zejména potlačovatelská složka. Policie a represe měla šest potenciálních podob, z nichž každá na lid působila při odlišných příležitostech. Od pozemní armády, námořnictva, četnictva, výrazněji zbraněmi vybavenější Národní republikánské gardy pro ochranu státu, Portugalské legie působící proti hrozbě komunismu až k PIDE (*Polícia Internacional e de Defesa do Estado*) symbolizující Mezinárodní policii na obranu státu, která byla „obdobou německého gestapa“ (Fryer, Pinheirová 1964: 113) a jejímž největším spojencem byla církev. Avšak před samotnou policií PIDE působila v mezidobí 1933–1945 Policie bdělosti a státní obrany, tzv. PVDE (*Polícia de Vigilância e de Defesa do Estado*). Zvláště tato policie se však, na rozdíl od PIDE, infiltrovala do celé společnosti a nekompromisně zastavovala protirežimní snahy.¹¹⁴ Členové PVDE byli cvičeni odborníky z Německa i Itálie, kteří jim „poskytli trénink nejnovějších policejních technik“

¹⁰⁹ Jan Klíma toto období hodnotí jako etapu, kdy „se stát postupně totalitarizoval... ač na venek nabízel jisté prvky demokracie“ (Klíma 1999: 92).

¹¹⁰ Výrazným výsledkem nové ústavy bylo Ministerstvo národní propagandy (*Secretariado de Propaganda Nacional*), jež vedl António Ferro, pod jehož záležitosti cenzura spadala. Tento ministr byl nezbytným při budování Estado Novo, když upozorňoval na nutnost zaměřením se na „národní problematiku“ (Torgal 2008: 35).

¹¹¹ Církev figuruje jako krucifální zprostředkovatel informací, jelikož často docházelo k udávání a nedodržování zpovědního tajemství. (Fryer, Pinheirová 1963: 134).

¹¹² Korporativní komora byla tvořena „zástupci korporací, územní samosprávou, církví, universitami, institucemi charity a státní správou“ (Marques 1991: 151).

¹¹³ Proces voleb byl omezený v aktivním i pasivním volebním právu, poněvadž „každý kandidát musel být nejprve schválen civilním místodržícím a administrativními tribunály“ (The People and Students of Portugal 1963: 6). Stejně tak bylo komplikované vlastnit aktivní právo, vztahující se na gramotné, kteří jsou zapsaní a registrovaní jako voliči a zároveň proces jejich schválení. (Fryer, Pinheirová 1963: 128)

¹¹⁴ Mezi tresty patřilo pět druhů sankcí, a to „dlouhodobé věznění bez jakéhokoli soudu; nedovolené metody státní policie při výslechu, včetně mučení; tajný soud; znemožňování práv obhájců; rozsudky k mnoha letům vězení a někdy na neurčitou dobu“ (Fryer, Pinheirová 1965: 122). Jan Klíma dodává „pracovní tábory včetně proslulé věznice v Tarrafalu na ostrově Santiago na Kapverdských ostrovech“ (Klíma 1999: 92), ačkoli český katolický historik Malý namítá, že konkrétně v tomto táboře „příčinami úmrtí bylo nevyhovující tropické a vlhké klima“ (Malý 2010), nikoli zacházení s vězni.

(Gallagher 1979: 387). I skrze zmíněné se jednalo o „*teror nižšího stupně (Low-Key Terror) potlačující opozici, přesto však nepřecházející k totálnímu teroru*“ (Gallagher 1979: 385–386) jako ve výkladu totalitarismu a násilí Hannah Arendt. V portugalských državách prosazoval diktátor politiku „*imperialismu, ultranacionalismu a hypercentrismu*“ (Melo 2007: 293), a tudíž ačkoli místním lidem byla přisuzována občanská práva, jejich reálné naplňování zůstává spekulativní, i například v možnostech participace v armádě. (Fryer, Pinherová 1963: 111)

Nebyla to nicméně pouze represivní část korporativismu indoktrinující veřejné dění. V rozpětí června až prosince 1940 režim uspořádal Portugalskou světovou výstavu (*Exposição do Mundo Português*) u příležitosti založení státu v roce 1140 a samostatnosti na Španělsku z roku 1640.¹¹⁵ Výstava měla dovést portugalskou populaci k zamyšlení nad vlastní významností a zároveň konzistentně uchovat jejich myšlení a kritičnost vůči salazarismu na konstantní minimální úrovni. Z toho důvodu Salazar proklamoval během této události několik zásadních symbolů spojující lid země, a to „*Bůh, národ, rodina, práce, autorita, venkov (tradiční hodnoty a venkovský život), jednota, soudržnost, mezinárodní přijetí, universalismus, impérium, civilizace a multirasismus*“ (Corkill, Almeida 2009: 382). Z pohledu indoktrinace výstava zobrazuje proces *přenosu* definovaného Gertem Biestou, když se režim pokoušel novátorsky poukázat na důležitost Portugalska ze světového měřítka. Načež, jak Biesta podotýká, je nezbytná i vyřešená otázka kontinuity do budoucna s danou doktrínou. Především António Ferro, ministr národní propagandy, pokračoval během konání akce s jeho propojením „*politické moci, náboženské autority a víry*“ (Corkill, Almeida 2009: 385).¹¹⁶ Výstupem byly zejména utvrzení se ve dvou esenciálních záměrech salazarismu. Portugalsko se bude nadále pojímat jako „*několikakontinentální národ (Pluricontinental Nation) založený na Lusotropikalismu (Lusotropicalism) představující harmonické splynutí Portugalců s jejich koloniemi*“ (Reiter 2005: 86). Druhým proklamovaným úmyslem pro vedení státu bylo „*zportugalštění (Reaportuguesamento) odkazující na degeneraci a regeneraci režimu skrze vlastní národní historii... a vytvořit tak lusitánské uvědomění si svojí rasy*“ (Gomes 2006–2007: 197). Z toho plyne, jak rozebírá José Hermano Saraiva, že tato fáze s sebou přinesla nejen „*reorganizaci státního aparátu na centrální a lokální úrovni*“ (Saraiva 1993: 359),

¹¹⁵ V rámci organizací, které nebyly primárně zaměřené na pouhý teror, fungovala Portugalská mládež (*Mocidade Portuguesa*) a Portugalská legie (*Legião Portuguesa*). (Pinto 2006: 2012)

¹¹⁶ Právě víra byla důležitě spjata s představitelem Estado Novo, když ji dokázal použít i ve své politice. Zvláště poté přátelství s kardinálem Cerejeirem, jenž Salazara označil za „*ochránce katolické církve*“ (Pinto, Rezola 2007: 364), bylo neopominutelným, poněvadž vedlo 1940 až ke Konkordátu Portugalska s Vatikánem. (Pinto, Rezola 2007: 360–366)

ale Salazar se též snažil přiblížit k jeho ideálu „románského régime personnel se zdáním významného politického novátorství“ (Andresen 2007: 198). Což odpovídá druhé, intenzifikační, fázi indoktrinace v autorově I-fázovém modelu, jelikož režim dodal své existenci markantní specifika.

5.3 Ochromení po druhé světové válce

Koncem druhé světové války, během níž Salazar dovedl Portugalsko za pomoci „kolaborující neutrality“ (Fryer, Pinheirová 1963: 119) k udržení ekonomického stavu na obdobné úrovni, bylo vedení režimu postaveno před nutnost změny, protože prohra Itálie a Německa, k nimž se Salazar implicitně přikláněl, donutila modifikovat vztahy se starým spojencem, Spojeným královstvím, a též Spojenými státy americkými. Na základě tlaku byla oslabena cenzura a zákaz participace na volbách a volebních kampaních. Avšak tento akt byl jen záminkou pro zatýkání a nemožnost i nadále jakkoli ovlivňovat veřejné dění. (Fryer, Pinheirová 1963: 119–121) Jak poukazuje Stanley G. Payne, výrazný *raison d'être* tohoto jednoduchého ovládnutí masy je možné nalézt ve vysokém stupni negramotnosti obyvatelstva, kdy v roce 1940 bylo mezi lidmi 49 % analfabetů, v roce 1950 i nadále 40 %. (Payne 2013)¹¹⁷ Vedle toho si na veřejnosti Salazar zakládal na manifestaci vzdělanosti, a proto od nástupu do vysoké politiky byl oblíbeným, jelikož do významných pozic obsazoval zejména další vzdělance. Vytvořil režim s hodnotami, na jejíž podstatě tkvěla „diktatura profesorů“ (Bainville in Léonard 1996: 69) či „katedrokracie,“ jak připomíná Jan Závěšický (Závěšický 2004).¹¹⁸ Systém však začal být zcela prostupován nejen klientelismem ztělesněným dosazovanými lidmi do významných funkcí, rovněž i „rigiditami a strukturami zamezující úpravám či změnám v režimu“ (Magone 2011: 764).

Indoktrinace byla nejen zřetelně narušena, ale také nebyla nahrazena nátlakem vynucování si tzv. *odpovědí na podněty*, jak je stanovuje Gideon Yaffe. Indoktrinace do roku 1958 stagnovala ze dvou vzájemně se podmiňujících faktorů, jimiž byly kolonie, z nichž vyplývaly obtíže v ekonomické sféře Portugalska, a opozice. Od dvacátých let docházelo ke konfliktům v koloniálních záležitostech, výrazný problém pro iberskou zemi nastal 1954, když Indie vznesla požadavek na všechny části Portugalské Indie,¹¹⁹

¹¹⁷ Negramotnost v současném Portugalsku zůstává v porovnání s dalšími zeměmi západní Evropy i nadále nepříznivá s hodnotou 5, 2 %, což ukazuje na počet pěti set tisíc lidí s neschopností číst a psát. (Bastos 2012)

¹¹⁸ Během existence Estado Novo bylo na nejvyšší ministerskou pozici jmenováno na 40 % profesorů univerzit. (Newitt 2009: 201)

¹¹⁹ Portugalská Indie byla tvořena z oblasti Goa, Damão a Diu. (Klíma 1999: 93)

na což Portugalsko odmítalo přistoupit, a to zemi výrazně oslabilo pro další jednání v jiných otázkách. (Newitt 2009: 203) Vláda nedokázala jakkoli reagovat, protože byla sama ochromena. Její pokus o postupné omezování obyvatel skrze výchovu k víře a odporu k politice, však vyústilo postupně k sociálním nepokojům. Udržitelnost země za daných předpokladů se stala náročnější, když „během těchto středních let Estado Novo (1944–1958) velké množství klíčových Salazarových spolupracovníků zemřelo či rezignovalo“ (Wheeler, Opello 2010: 19). Opozice proti režimu byla dezintegrovaná vedví, kdy část preferovala příklon k Západu, naopak druhá chtěla přiblížení k doktríně Východu. Z tohoto důvodu ji Jan Klíma označuje jako „bipolární“ (Klíma 2007: 514). I skrze neshody se radikální pravice a levice postavila za společného kandidáta, Humberta Delgada, v prezidentských volbách roku 1958 proti oficiálně dosazenému aspirantovi, jímž byl Américo Tomás. Fúzi proti salazarismu v prostoru opozice mnozí myslitelé označují za počátek úpadku. (srov. Fryer, Pinheirová 1963; Wheeler, Opello 2010) Z důvodu indoktrinačního oslabení však spadá tato peridoda, dle autora, do třetí fáze cyklu, v němž režim ustrne a indoktrinaci přestane rozšiřovat.

5.4 Regrese režimu

Stejně jako je sporné stanovení počátku salazarismu, totožná situace nastává s vymezením doby jeho ukončení. Salazar pod nátlakem a špatným zdravotním stavem rezignoval roku 1968, avšak k tranzici k demokracii z Estado Novo dochází až 1974,¹²⁰ do té doby Salazarův nástupce Marcello Caetano „celkem obratně manévroval mezi pevnými salazaristickými strukturami a reformními tlaky“ (Klíma 1999: 104).¹²¹ A přestože mezi koloniemi a Portugalskem nepřevládalo natolik rozsáhlé množství „vojenských konfrontací, jako spíše ideologických sporů“ (Newitt 2009: 207), odvrácení celé koloniální rozepře Caetano nebyl schopen ustát. Stejně tak nedokázal čelit opozici v domácím Portugalsku. (Pinto 2008: 307)

Juan J. Linz řadí portugalský salazarismus mezi byrokratické režimy v jeho typologii autoritářství (Linz 2000: 192), přes tuto tezi namítá Lawrence Graham, že až v závěrečné období autoritářství je „byrokratickým autoritarismem“ (Graham citován in Magone 2011: 764). Poté, co v roce 1958 se opozice rozhodla postavit protikandidáta na prezidenta, se Salazar rozhodl, že „již nikdy nepřipustí projevy nespokojenosti lidu, a pokud byly vyvolány volbami, nebudou se volby konat“

¹²⁰ Změna režimu proběhla 25. 4. 1974, a to za tzv. *karafátové revoluce*.

¹²¹ Tato práce, jak již bylo podotknuto, se primárně zaobírá indoktrinací za vlády Antónia Salazara, tudíž období do roku 1968.

(Fryer, Pinheirová 1963: 108). Navzdory tomuto zákazu režim nepřešel ani k nastolení razantního teroru či výrazné obměně v celém aparátu.¹²² Režim se ocitá na rozcestí, jelikož „portugalská společnost měla malý zájem na protestních akcích, o to byl větší stupeň politické apatie“ (Fernandes 2006: 12). Společnost byla stejným způsobem nadále indoktrinována Salazarovou vizí o autoritě, víře a vše zaštiťujícím korporativismu, který měl vést k „jednotě namísto pluralismu a individualismu“ (Black et al. 2000: 584).¹²³ Proces indoktrinace byl i nadále kontrolován cenzurou a tajnou policií, ale nikoli v rozsahu jako v období předcházejícím. Při hodnocení režimu dle studie Tima McDonougha by se Portugalsko posunulo v této poslední fázi k procesu *iniciace*, poněvadž obyvatelstvo bylo pouhým pasivním posluchačem elit. V lidech byla totiž vyvolána nejistota, jak se režim bude nadále vyvíjet, a proto nevěděli, jak vystupovat jako celek či jednotlivci. (Marques 1991: 146)

Salazarismus měl naději díky „jemu nakloněné církvi, která mohla vychovat Portugalce k vysoce konzervativnímu životu“ (Gallagher 1979: 397). Diktátor si toho byl vědomý, a tak byl vztah mezi Svatým stolcem a Portugalskem recipročně významný. Salazar z tohoto důvodu chtěl připomenout provázanost s církví i uspořádáním návštěvy papeže Pavla VI. v roce 1967. (Newitt 2009: 208)¹²⁴ Nicméně z příčiny „vyčpělosti ideologie se proti režimu začala stavět i církev“ (Klíma 2005: 212), což Jan Klíma hodnotí i jako „hlavní neúspěch autoritativního režimu“ (Tamtéž). Oproti tomu Giulio Sapelli připomíná, že „Francův režim ztělesňoval diktátorství s ekonomickou a sociální modernizací, ten Salazarův naopak diktátorství s ekonomickou stagnací“ (Sapelli 1995: 126). Moment dovršení salazarismu představuje odchod samotného Salazara z vedení státu,¹²⁵ který byl oporou veškerých idejí Estado Novo, a tím „salazarismus bez Salazara, který v roce 1970 zemřel, už nedává smysl“ (Klíma 2007b: 515). Jeho nástupce Marcello Caetano nedokázal převzít ani zlepšit situaci v Portugalsku, došlo k tomu, že „režim skončil tam, kde začal“ (Lucena 2002: 12).

¹²² Důležité politické posty během salazarismu vojáci neobsazovali a taktéž se o to výrazně vojenskými vzpourami nepokoušeli. (Gallagher 1979: 394)

¹²³ Faktem při zkoumání Estado Novo zůstává, že „nikdy vlastně nebyl korporativistický“ (Andresen 2007: 198).

¹²⁴ Událost se konala k padesátiletému výročí zjevení Panny Marie ve Fátimě. (Newitt 2009: 208)

¹²⁵ Salazar byl ministerským předsedou, nikdy se nestal prezidentem, jelikož jeho funkce oslabil, a to zvláště ústavou z roku 1933. Salazarova pozice byla neformálně silná, a proto se k němu dostalo označení diktátora. Na základě ústavy byl však odvolatelný jako běžný premiér, nikdy k tomu nedošlo, a tak tuto profesi vykonával od roku 1932 do 1968. (Lewis 1978: 628)

6. Frankismus

6.1 Dva válečné konflikty

Základním vymezením Francova Španělska je rozlišení režimu ve dvou fázích. První, která panovala mezi lety 1939–1959, je označována jako úvodní frankismus (*primer franquismo*). Zatímco druhá, pozdní fáze (*tardofranquismo*), je spojená s krizí koncem padesátých let a transformací k demokracii. (srov. Tuñon de Lara, Viñas 1990: 1039–1152; Fusi, Vilar, Presto 1990: 1155–1250)¹²⁶ Nicméně na rozfázování vhodné pro klasifikaci je nezbytné užití prvků z historického vývoje, obdobně jako v případě Portugalska, podílejících se na obměně státu i jeho vedení v čele s Franciscem Francem. V rámci politického vývoje lze proto vyčlenit i období mezifází, jež José Vidal-Beneyto souhrnně označuje jako tzv. „druhou fázi“¹²⁷ (Vidal-Beneyto 2004: 19). Krystalizuje se takto perioda válek; poválečná; na ni navazující období prvních protestů narušující stabilitu režimu; a konečně závěrečná desintegrační vedoucí k tranzici a je spojena se smrtí Caudilla.¹²⁸

Období vrcholící občanské války vedlo Franca k posunu ve svých vystoupeních. Začínají se projevovat „*tendence rozvíjet se více a více podle analogie italského režimu*“ (Payne 1998: 109). Španělsko se začalo přibližovat rétorickým vystupováním zvláště Itálii,¹²⁹ nicméně situace na samém konci občanské války ústí v „*plnou identifikaci španělského režimu s novým uspořádáním Osy (Axis New Order), avšak vztah se dvěma partnerskými zeměmi Osy se rozcházel*“ (Payne 1998: 110). Španělsko přes provázanost již nebylo „*totálně závislé na obou zemích*“ (Leitz 2002: 135). Vzájemná provázanost s Německem se i přesto projevila v polovině roku 1940, nicméně ani krátkodobé *sblížení se* nevedlo k jejich pevnějšímu svazku, jelikož „*Franco a jeho spolupracovníci viděli Itálii jako ústřední spřízněný režim*“ (Payne 1998: 111). Poměry mezi Osou a Španělskem se ještě více zkomplikovaly, když po přijetí neutrality ve druhé světové válce i nadále samotný Franco chtěl vstoupit do Osy, byl však Hitlerem odmítnut z důvodu „*zbytečnosti takového aktu*“

¹²⁶ Univerzální pojmenování frankismu za prvotního a pozdní je modifikováno například českým politologem Markem Ženíškem, který v rámci obecného autoritarismu španělské periody odděluje „*defektní totalitarismus, popřípadě pretotalitní autoritářský režim*“ a „*militaristicko-techno-kraticko-byrokratické autoritářství*“ (Ženíšek 2006: 98).

¹²⁷ V této práci období druhé, dle Joseho Vidal-Beneyta, je vedeno jako třetí, a to z důvodu odlišení vývoje frankismu během druhé světové války a po ní.

¹²⁸ *Caudillo* symbolizuje ve španělštině slova jako (voje)vůdce, velitel, náčelník. Je v současné politologii užíván k deskripci diktátorů Latinské Ameriky. Pro Franca a jeho éru vlády je užíván také pojem *generalísimo* odkazující na Francovu vojenskou hodnost generála, v češtině možné vést jako *generálismus*.

¹²⁹ Itálie se stala relevantním vzorem pro Španělsko již ve dvacátých letech, když byl u moci diktátor Miguel Primo de Rivera, a to v době konsolidace Mussoliniho režimu. (Payne 1998: 99–102)

(Leitz 2002: 137).¹³⁰ I skrze tyto projevy jistého nesouladu byl frankismus režimem, který se začal etablovat nejen za pomoci Itálie a Německa na protidemokratických principech jako represe, teror a cenzura, ale také s výrazným přispěním církve. Popsanou situaci Juan J. Linz označuje za zmíněný *limitovaný pluralismus*.

Občanská válka jako klíčová událost¹³¹ pro nastolení režimu skončila pro zemi tragicky, země byla zdevastovaná.¹³² Franco, *vítěz války*, neměl po skončení konfliktu naprostou podporu, a to ani od svých stoupců. I přesto si již od počátku vlády zakládal na svých zásadách i odporu k odlišným názorům. (Ribeiro de Meneses 2004: 119–120) Prvním jeho vytyčeným cílem bylo posunout zemi z „*poválečné deprese*“ (Bachoudová 2008: 294), jejímž přímým výsledkem bylo především zásobování obyvatelstva potravinami. Potravin bylo celkově málo a nadto byly nekvalitní.¹³³ Tento zásadní problém se ukázal jako „*základní aspekt poválečných let formující vnímání i postoj Španělů k novému režimu*“ (Blanco 2010: 470), který Franco budoval. Styl, jenž k tomu užíval, je *indoktrinačním mesianismem* z pohledu Gideona Yaffeho, a to z důvodu vymezení se vůči minulé éře i zdůrazňování občanské války. Měl vzniknout nový a jiný stát. Vlivem zemí Osy se v něm nacházely nejen prvky rasismu dle studií zaměřených na iberskou populaci „*zdůrazňující oslavný přístup k jazyku rasové směsice*“ (Goode 2005: 258), ale také antikomunismu. Franco se v tomto směru snažil vymanit z lidu jakoukoli pozitivní zprávu o východní politice, země měla „*být zbavena ohyzdné sovětské vlády, která ji ovládala*“ (Chapman 2006: 644). Levicová politika nebyla jediným nepřítelem, mezi další patřili rebelové vzpouzející se režimu či Svobodní zednáři.¹³⁴ (Blanco 2010: 459) Způsobů, jež vedly k odstranění nepohodlných či jejich převýchově, bylo několik, k nejvýraznějším patřila represivní složka a církev.¹³⁵ Jejich cílem zprvu bylo prosazování „*fašistické, ultrareakcionářské a vojenské diktatury*“ (Goldsmith 2011: 332) v novém útvaru, obdobnému Salazarovu Estado Novo, v Novém Španělsku (*Nueva España*).¹³⁶

¹³⁰ Hitlerovým úmyslem byla nejprve obměna španělské vlády a následně i výměna na nejvyšším postu, který zastával Franco. (Leitz 2002: 140–143)

¹³¹ Bez reflexe občanské války nelze pochopit myšlení Fraca a jeho režimu.

¹³² Antonio C. Sánchez argumentuje, že „*země nebyla zruinována jen materiálně, ale spíše morálně, nad čímž se tyčila rozdělená společnost*“ (Sánchez 2002: 391).

¹³³ Období čtyřicátých let symbolizují „*léta hladu (los años del hambre)*“ (Blanco 2010: 472).

¹³⁴ Ke španělským zednářům byli řazeni „*ateisté, exiloví zrádci, zločinci, podvodníci, nevěrní manželé*“ (Bachoudová 2008: 302)

¹³⁵ Zmíněné dva komponenty nejsou jedinými, avšak patří k nejvýraznějším. Přestože 1937 Franco sjednotil představitele Falangy do jedné strany, tzv. Španělské Falangy, FET y de las JONS, její moc je sporná. (Goldsmith 2011: 333). Bude však zmíněna také v nadcházejících fázích frankismu. Kupříkladu Samuel Grover Rich vidí podstatu španělského režimu v pěti pilířích, jimiž je armáda, Falanga, církev, velkostatkáři a průmyslníci. (Rich 1952)

¹³⁶ Vyskytuje se také označení Věčné Španělsko (*España Eterna*).

Formování vztahu státu a církve pro období frankismu je pozorovatelné již na počátku občanské války, kdy jejich spolupráce ústí ve vznik výrazného bodu pro indoktrinaci, *Národního katolictví*, avšak bez jakékoli společné strategie postupu. (Callahan 2007: 182) Občanská válka se stala podnětem i příčinou této spolupráce, jelikož Republikáni zabíjeli příslušníky církve ve velkém rozsahu. Z toho důvodu církve cítila nutnost postavit se na stranu pravice, aby se sama chránila (Bowen 2006: 197),¹³⁷ Javier Tusell poznamenává, že „*druhá republika nebyla zakončena nástupem silné fašistické strany, ale vyzvedla dominanci katolické církve*“ (Tusell 2007: 12).

Armáda se markantně upevňovala taktéž v období občanské války, kdy proti opozici vedla „*brutální program represí*“ (Anderson 2009: 7),¹³⁸ a to až do konce druhé světové války. V rámci teroru, Nicolau Anderson podotýká, že „*denunciace se stala nejčastější (pro protirežimní jedince – M. P.) v případech popravky versus uvěznění*“ (Anderson 2009: 8). Je nutné vzít v potaz i fakt, že „*do roku 1945 hlad a nemoci zabily více lidí než represivní složky*“ (Sánchez 2005: 509).¹³⁹ Během válečné diplomacie dokázali příslušníci vojska poukázat na sílu armády i v diplomacii. Jelikož *spolupráce* se státy Osy a následně po válce s mocnostmi západu, je tato diplomacie chápána jako „*jedna z nejefektivnějších*“ (Grover 1952: 378) co se minulého století týče. Na druhou stranu indoktrinace prostřednictvím diplomacie dokázala občany získat zejména doktrínou o „*neznalosti Španělů v oblasti mírového žití, kteří proto potřebují být vedeni železnou disciplínou*“ (Sánchez 2010: 19) či udržení společnosti bez jakéhokoli výrazného napětí. To by mohlo vést ke svržení frankistického režimu, ač s přihlédnutím ke skutečnosti, že jejich úsilí byla nápomocná velmi tíživá finanční situace a špatná organizovanost obyvatelstva. Národní politika Nueva España se ustálila na vedení skrze válečné právo. (Rich 1952: 382–384) Legitimitu zajistila Francovi výhra v občanské válce, na základě toho si Caudillo mohl podmanit média a následně i společnost. (Strömbäck, Luengo 2008: 550)

6.2 Opětovná katolická stabilizace režimu

S blížícím se koncem druhé světové války přichází postupný obrat také ve vystupování Franca a jeho podřízených. Taktéž dochází k odklonu od Německa a Itálie.¹⁴⁰ Celý stát bylo nezbytné

¹³⁷ Nejvíce duchovních bylo zabito již na počátku občanské války, odhaduje se, že počet usmrcených představitelů církve byl až osm tisíc. (Sánchez 2010: 29)

¹³⁸ Mezi oběťmi frankistických vojsk jsou nejen civilisté, ale také vrcholní političtí reprezentanti jako například dřívější předseda katalánské vlády, Lluís Companys. (Harrison 2009: 198)

¹³⁹ Nelze však pominout, že v rozmezí let 1936–1939 frankismus měl na svědomí sto tisíc osob, v nadcházejících deseti letech padesát tisíc lidí. (Anderson 2009: 9)

¹⁴⁰ Jiří Chalupa popisuje Franca v tomto ohledu jako Caudilla, jenž „*měnil ideologické kabáty podle potřeby*“ (Chalupa 2005: 157).

navést na novou doktrinní legitimitu zajišťující opětovnou stabilitu. (Sánchez 2002: 395–396) Dochází k zaujetí výrazně negativního postoje vůči straně Falanga symbolizující předcházející éru. Franco se také pokoušel „*naplnit očekávání mnoha sociálně a politicky konzervativních podporovatelů*“ (Sánchez 2005: 512), a tak se Falanga stala pouhou „*kulisou režimu*“ (Chalupa 1997: 64). Mezi soupeři, armáda versus Falangisté,¹⁴¹ se Franco přiklonil k armádě, k níž náležel jako generál. Navzdory tomu však nepokračovaly represivní ataky vůči lidem jako dříve.¹⁴² Julius Ruiz situaci hodnotí tak, že „*Franco nebyl tím, kdo začal střelbou ve velkém, nicméně není náznaku pokusů, aby ji kdy ukončil*“ (Ruiz 2009: 453). Lidé byli v tuto dobu ovládnuti dle rozhodnutí „*justice naruby (justicia al revés)*“ (Ruiz 2009: 454). Režim v tento moment nemá natolik silné rysy fašismu, či teroru. Represe se z části posunula i do psychické oblasti násilí, Španělsko se projevuje navenek jako „*brutální policejní stát*“ (Sánchez 2005: 510).¹⁴³ Země se takto nacházela v rozmachu *efektu oslabování svobody*, jak situaci popsal Gideon Yaffe. Obyvatelé nebyli nezbytně terorizováni, avšak probíhala jejich striktní kontrola ve všech oblastech života. Francova strategie se však po roce 1945 projevila ve specifické izolaci země, jelikož mezinárodní společenství nevědělo, jak se k režimu zcela postavit. (Bachoudová 2008: 342–343)¹⁴⁴

Výrazným způsobem se ustálila v tomto období katolická církev, jež též dostala přednost ve významnosti ze strany Franca, oproti straně Falanga. (Lis, Rodrigo 2003: 344) Nejen čtyřicátá, ale také padesátá léta, jsou ukázkou postupného pronikání církve do důležitých otázek, výchovy především. (Callahan 2007: 184) Vrchol spolupráce státu a církve přichází s podpisem konkordátu s Vatikánem v roce 1953, když Franco před lidem vystupuje jako „*Caudillo, Boží posel*“ (Ellwood 1999: 177). Právě církev je nejaktivnější

¹⁴¹ Samuel Grover Rich upozorňuje na rivalitu mezi oběma stranami, z nichž silnější vyšla armáda, nicméně představitelé „*i přes odpor k fašistické straně, podporovali Franca, protože dal armádě autoritativní carte blanche, volnou ruku*“ (Rich 1952: 383).

¹⁴² Na komplikovanost represí a útlaku odkazuje také skutečnost, že až v roce 2008 se zločiny občanské války a frankismu poprvé dostaly ke španělskému soudu, ačkoli s nesouhlasnými námitkami, že vyšetřování by bylo příliš náročné, ochrana obětí příliš složitá a uplynuté časové údobí „*nedovolovalo ani osoby zodpovědné za zločiny, ač ještě živé, identifikovat i s ohledem na jejich věk*“ (Barbeito 2010: 262).

¹⁴³ Tuto tezi nepřímo utvrzuje i Julius Ruiz s tvrzením, že počty odsouzených za určitou rebelii proti státu byly enormně vysoké, nicméně již do roku 1944 lze pozorovat, že výskyt případů s trestem smrti klesá. (Ruiz 2009: 469 – 470)

¹⁴⁴ Fluktuací postojů a doktrín se snažil Franco zavděčit dalším významným zemím, jako Velká Británie či Spojené státy americké, například i snahy o vytvoření nástupce roku 1947 byly všestranným aktem, který měl „*upokojit světovou společnost i lokální monarchisty*“ (Share 1986: 557). Mary Vincent sumarizuje, že „*Španělsko sice bylo vytlačované na okraj zájmu jako trest za spojení Franca s Osou, nicméně zůstalo tolerováno*“ (Vincent 2007: 160).

v indoktrinaci ze všech institucí, potažmo rodin,¹⁴⁵ řídících Španělsko. Samotný proces indoktrinace začal explicitně v této době přímo u školáků na nejnižších stupních vzdělávání a pokračoval i během vzdělávání středoškolského, které zcela ovládala církev.¹⁴⁶ Derrin Pinto v tomto kontextu edukace užívá označení *autoritářský diskurs*, AD, pro „nejstriktnější smysl monologu, kdy odpověď není žádána, ani povolena“ (Pinto 2004: 653). Rozvíjela se tím původní ideologická struktura frankismu, která byla vytvořena na bázi lidové kultury ve formě *mytologie*, jež měla odkazovat na slávu patřící k *España Eterna*, tu již levicová Druhá republika ničila. (Ortiz 1999: 483–486) Avšak jakmile se ke konci druhého období tato *zákonitost* vyčerpala, v interpretaci o nutnosti zachování režimu je užíváno zvláště pojmu „*loajalita*“ (Vincent 2007: 163) namísto historie či nedávné minulosti.

6.3 Desarrollo do poloviny šedesátých let

Jestliže předcházející období, kdy frankismus formovala především katolická církev a její hodnostáři, působící na výrazných státních postech, období od druhé poloviny padesátých let lze označit za ekonomické, neboli reformní. Počátek pozdního frankismu je specifický novátorským rozvojem země vně i uvnitř. (Palomares 2007: 118–119) Tradiční rodiny jako armáda byly oslabeny z důvodu svojí rigidní politiky, vyčerpanosti i anachronismu. (Preston 2005: 130) Totožný problém se ukázal u katolické církve, která ovládala zejména do konce této fáze většinu kruciólních úřadů, proto její představitelé bývají označováni jako „*technokraté*“ (Goldsmith 2011: 333) z *Opus Dei*.¹⁴⁷ Právě oni, ač s výlučnou mocí, postupně oslabují svůj vliv na společnost, která se rozšířila o další generaci. Tato generace již nehodlala akceptovat ideje založené na tradicích, rozhodně nikoli na diskursu občanské války.¹⁴⁸ Moc katolicismu stagnovala natolik, až se v roce 1962 dostala do kritického bodu, od té doby začala klesat. (Tusell 2007: 15) Načež se tato skutečnost projevila jako další příčina pro imobilizaci režimu.

¹⁴⁵ Rodiny režimu (*familias del régimen*) jsou sekundujícím názvem pro pilíře Samuela G. Riche (Rich 1952) nebo pro mocenské rozdělení státu Ismaela Saz Campose mezi armádu, církev, obchodníky a Falangu. (Campos 2004: 347)

¹⁴⁶ Nezbytným prvkem během vzdělávání i tvorbě oficiální literatury a tisku bylo užívání kastilštiny, španělštiny, bez jakýchkoli regionalismů či provinčních jazyků jako katalánština či baskičtina, poněvadž dle režimu „*ideologie byla kastilská, věci byly kastilské, každý byl Kastilec*“ (Ortiz 1999: 488).

¹⁴⁷ *Opus Dei* vytvořil Josemaría Escrivá, ač sám za zakladatele označoval Boha, jako nový druh pojetí katolické víry, kde „*nebyla skupina podobně smýšlejích, z nichž jeden je vede k vytvoření nové formy života*“ (Flader 2012: 223)

¹⁴⁸ Jiří Chalupa situaci s katolickou církví popisuje jako „*dějinný paradox, že to, co se nepovedlo Azaňovi a dalším antiklerikálním bojovníkům Druhé republiky, tj. odkatolčit a poevropštit Španělsko, se bez větších problémů podařilo technokratickým ministrům z katolické Opus Dei*“ (Chalupa 2005: 162).

Nový proud dění udávaly primárně dvě skupiny politických aktivistů, extrémní konzervativci (*inmovilistas*) a umírnění (*moderados*). Druzí zmínění si povšimli odlišností v zemi ve srovnání s dobou, kdy Franco ve třicátých letech převzal moc, neboť původní indoktrinaci nebylo možné aplikovat. Nicméně sekce umírněných se více fragmentovala, čímž došlo k vzniku dalších frakcí, a to zastánců otevřenosti (*aperturistas*) a reformátorů (*reformistas*). Zatímco první upřednostňovali Francovu vládu a kontrolovanou pomalou liberalizaci, představitelé reformní části, sjednocení kolem Dona Juana Carlose, preferovali změny v celém režimu. (Palomares 2007: 119–121).

Ústřední úsekem *tardofranquismo* bylo období velkého rozvoje (*desarrollo*), které reagovalo na stabilizační plán Španělska, jenž měl „*ozdravit, liberalizovat a racionalizovat místní ekonomiku*“ (Fusi 1990: 1157).¹⁴⁹ Na ekonomickou reformu¹⁵⁰ navázaly i úpravy v oblastech dalších,¹⁵¹ byl to „*následek změny v postojích a mentalitách (běžných Španělů – M. P.)*“¹⁵² (Bernecker 2007: 67). Zmíněné faktory vedly k tomu, že režim nedokázal udržet svoji uzavřenost a izolovat se i nadále, a proto se představitelé státu rozhodli pro zlepšení své finanční situace otevřít světu.¹⁵³ Počet reformních zástupců byl ve vysoké politice menší, nadto Franco byl zásadně proti snahám reformistů, a tak podal roku 1966 návrh tzv. *Organického zákona*, jenž byl o rok později aklamačně přijat. (Arteta et al. 1995: 1243–1244)¹⁵⁴

5.4 Rozklad caudillismu během organické demokracie

Zřízením *organické demokracie* režim Francisca Franca vstupuje do poslední etapy. Prosazení tohoto uspořádání frankismu mělo směřovat k „*participaci v politických záležitostech pouze za pomoci přesně stanovených prostředků, a to přirozených zastupitelských institucí, jimiž jsou rodina, místní samospráva a syndikát, volné sdružení*“

¹⁴⁹ Zákon ustanovující ekonomické reformy vznikl v roce 1959. (Fusi 1990: 1157)

¹⁵⁰ Jiří Chalupa zdůrazňuje, že záměrný plán na stabilizaci země měl proběhnout pouze v ekonomické sféře, nikoli politické, poněvadž se to přičilo hlavní skupině, jež se podílela na vzniku reformy, Opus Dei. (Chalupa 1997: 39)

¹⁵¹ Například došlo k oslabení cenzury, kdy texty již nemusely být povinně předkládány ke schválení, a tím projít procedurou „*consulta obligatoria*“ (Herrero-Olaizola 2007:9).

¹⁵² Rozvoj v 60. letech platí zvláště i pro ženská uskupení, z nichž nejvýraznějším patřila *Sección Femenina*, ženská verze Falangy. Přestože frankismus usiloval o zachování tradic a trval na „*udržování žen v domácnostech, reálná situace španělské ekonomiky v padesátých a šedesátých letech jim dala příležitost*“ (Davidson 2011: 405).

¹⁵³ Zejména podstatným rysem byl turismus, který od padesátých let ve srovnání se Západní Evropou „*proporcionálně rostl nejvíce právě ve Španělsku*“ (Pack 2006: 39).

¹⁵⁴ Caudillo Organickým zákonem „*pověřoval Falangu povzbuzením veřejného života, v duchu organizované názorové spoluúčasti a Národní radu usměrněním, rozporných náhledů*“ (Arteta et al. 1995: 1244).

(Palomares 2007: 121).¹⁵⁵ Do období, pro Franca kritických, šedesátých let byl Caudillo schopen se udržet u moci bez nevolí španělské společnosti, protože „*zachovával mír a dovedl zemi k ekonomickému růstu a prosperitě*“ (Ribeiro de Meneses 2004: 120). Proto Franco preferoval uvolnění možnosti „*svobody*“ projevu či působení v rámci frankismu, avšak nebylo přípustitelné, aby jakoukoli volnost společnost získala pro politickou aktivitu. (Coverdale 1977: 615) Nicméně prosazení pomocí oslabených represí je neefektivním a naráží na nově se formující občanskou společnost, kterážto z výraznější části nepoznamenaná občanskou válkou začala vyvíjet nepřímý tlak směrem k vedení režimu, a to i tím, jak se „*poprvé v dějinách země zformovala početná a vcelku stabilní střední třída*“ (Chalupa 2005: 162).¹⁵⁶

Závěrečná etapa je neopominutelná také v tom, že Franco pokračoval v utváření svého pozitivnějšího obrazu pro zahraničí tím, že si vybral potencionálního následovníka, Juana Carlose.¹⁵⁷ Navzdory tomu, že byl pro svoji nadcházející roli připravován, edukace v základech vojenství a státní správy nebyla natolik detailní, navíc nezískal žádné znalosti z „*umění politiky*“ (Payne 2007: 7). Projevuje se především Snookův apel na *následky* jako poslední neopominutelný bod jeho indoktrinační teorie. I tak se jmenování ze strany Caudilla stalo „*význačným momentem pro zrod monarchie*“ (Zugasti 2005: 144).

Pozice Franca nebyla natolik pevná a stabilní nejen z důvodu narůstající nespokojenosti ze strany opozice, ale také kvůli rozvíjejícímu se regionalismu především v oblastech Katalánska a Baskicka, a vývojem mimostátní situace, kdy se mezinárodní společenství k Francovi nadále vyhrazovalo i přes jeho snahy balancovat mezi jednotlivými střety názorů. Období do roku 1970 proto Stanley G. Payne sice považuje za pozdní frankismus, kdy došlo k „*politické i ideologické fragmentaci pozůstatku falangismu*“ (Payne 2007: 8), avšak poslední soudobí od roku ustanovení Juana Carlose nástupcem ve vedení země až po přechod k demokracii označuje již jako „*předtranzici (pretransición)*“ (Tamtéž).

¹⁵⁵ Cenzura se postupně dostala z tiskovin do nově se rozvíjejícího média, televize. Dohled nad tímto sdělovacím prostředkem se rozvíjí v modelu „*vlastnictví a řízení (titularidad y gestión) pod přísnou státní správou*“ (Laffond, Ruiz 2009: 173).

¹⁵⁶ V tomto výstupu se například Jiří Chalupa a Filipe Ribeiro de Meneses shodují, že za pád režimu mohly zejména změny, jimiž společnost ve Španělsku prošla, a to ve spojení se socioekonomickými otázkami. (srov. Chalupa 1997: 43–47; Ribeiro de Meneses 2004: 122)

¹⁵⁷ V současné době je Juan Carlos I. i nadále od roku 1975 králem Španělska.

Závěr

Zkoumání nedemokracie a odlišných forem vlády je předmětem zájmu myslitelů po dlouhá staletí. Tato práce se snaží pokračovat v tradici politických věd, jelikož režimy autoritarismu jsou i nadále neopomenutelným jevem současnosti. Cílem byl poněkud odlišný rozbor dvou iberských režimů za vlády portugalského ministerského předsedy Antónia de Oliveira Salazara a španělského generála Francisca Franca.

Práce objasňuje dvě základní teze zaměřené na způsob indoktrinace se složkami armády a církve v obou zemích. Proto je rozdělena do několika celků, aby základní pojmy byly postupně vymezeny tématy, která se vztahují k nedemokracii, totalitním a autoritářským režimům a pojmu indoktrinace. To slouží pro konečné zhodnocení jednotlivých zemí v jejich vývojovém procesu indoktrinace.

Úvodní kapitola teoretického bloku se celkově vyrovnává s pojmenováními pro jednotlivá státní zřízení, odkazuje především na Michala Kubáta a Stanislava Balíka s jejich klasifikací na režimy spojené s vládou, odvozené od dějinného vývoje, ideologie nebo od výrazných politických aktérů působících v dané zemi. Tato sekce je následována ještě filosofickým pohledem na adjektivum *nedemokratický*, zda i toto označení je nejvhodnější. Kupříkladu Giovanni Sartori při rozboru demokracie vychází z toho, že opakem je totalitarismus, v rozvedené formě autokracie. Autor navzdory Sartorimu upozorňuje na koncepci *polyarchie* Robertha Dahla, která primárně poukazuje na ideálnost a abstrakci pojmu demokracie. V totožném případě u opaku demokracie, nelze očekávat, že by adjektivum protidemokratický nahradilo ustálený pojem nedemokratický, nicméně je na místě vnímat specifickou nedostupnost, již ve filosofii pojímá nedotknutelný a nedosažitelný protipól. A přestože označení demokracie je i nadále užíváno rigidně, jeho antonymum ve formě totalitarismu je spekulativní a diskutabilní, poněvadž i přes existenci režimů nacistického Německa a bolševického Ruska, které jsou označovány za typické příklady totalitarismu, nelze tento druh brát jako opak demokracie. I skrze namítnutí, že režim, jak Sartori zmiňuje, nemusel dojít naplnění ze své podstaty, zůstává nezbytné brát v potaz i relativitu režimů v budoucnu teprve vzniknuvších. Přestože by nové režimy v budoucnu mohly uskutečnit totalitní zřízení *par excellence*, stále bude za totalitarismem nutné vidět nedosažitelný pól, k němuž se bude společnost se svými státními zřízeními přibližovat, což platí recipročně i pro stranu s demokracií. Při pojmu autokracie, který Sartori též užívá, je napadnutelný podtext samotného slova, jelikož jeho užívání je spjaté zejména s historií. Je proto otázkou, zdali není již překonaným, potažmo nahrazeným moderní politickou vědou označením autoritářství.

Teorie totalitního režimu patří svým zkoumáním ke komplikovaným odvětvím humanitních věd, zejména je to dáno pejorativním a subjektivním zpracováním jednotlivých autorů. Nejvýraznější autorkou v počátcích totalitního studia je filosofka Hannah Arendt se svým dílem *Původ totalitarismu*. Její práce specifikuje oba zmíněné totalitní státy, Německo a Rusko, s ohledem na jejich způsob teroru, jemuž autorka připisuje velmi silný vliv v jednotlivých státech pro konsolidaci totality. Nadcházející myslitelé užívají při rozboru systematictěji bodových kritérií, jež mají režimy zobecnit a teoretičtěji vymežit. Příkladem takového postupu je především Carl J. Friedrich se Zbigniewem Brzezinskim, jejichž šestibodové schéma, tzv. *šestibodový syndrom*, jak jej Leonard Schapiro označil, mělo vést k objasnění základních rozdílů nedemokratických států vůči totalitarismu především. Druhým výrazným představitelem je Raymond Aron, jenž se explicitně snaží režimy ve své typologii nepojmenovávat. Z toho důvodu režimy klasifikuje dle jejich specifikací na ty, které potírají ústavní zřízení, anebo odmítající pluralitu stran s jednou výraznou stranou, která je buď státní, eventuálně unifikující společnost. Druhá generace teoretiků, mezi nimiž figurují Juan José Linz, Leonard Schapiro či Paul Brooker, již navazuje na vytvořené koncepty. Myslitelé se věnují pouze určitým úsekům, které tvoří komplikace pro vhodné hodnocení.

Druhým zřízením je autoritářství spojené především se španělským politologem Juanem José Linzem. Jeho práce popisuje autoritarismus na základě čtyř bodů, jimiž je osoba charismatického vůdce; mobilizace společnosti projevující se pouze v určitých momentech existence režimu, v úvodní fázi však nejčastěji. Dále mentality zastupující úlohu ideologie, které znázorňují zejména vývojovost režimu a myšlení v činech, zatímco totalitní ideologie představuje více než činy doktrinní myšlení. Poslením bodem je omezený pluralismus tvořený zejména církví a armádou. Na Linze navázali i další autoři, avšak s tím rozdílem, že se, obdobně jako v totalitním zkoumání, věnovali určitým konkrétním problémům zřízení nebo jejich odchylkám. Příkladem budiž rešerše Guillerma O'Donnella o moderních byrokratických režimech, případně typologie Barbary Geddes dělící státy nedemokracie do *personalizovaných, vojenských, jednostranických a smíšených*. Práce dalších autorů se odlišují s ohledem na jimi zkoumané země a jejich snahou je popsat jako *sui generis* mezi autoritářskými režimy, čímž jim dodávají adjektivní označení typu *nové, kompetitivní* či *neo* autoritářství. Druhou lini rozboru je zájem o *autoritářskou osobnost* představovanou výrazným představitelem státu.

Průběh indoktrinace, primárně spojené s edukací, je zásadním zkoumaným jevem. Její historie je stejně letitá jako v případě zkoumání státních forem. Z důvodu užívání většího počtu označení ve spojitosti s indoktrinací, která se vyvinula v rámci edukace, nastiňuje čtvrtá kapitola v závěru teoretického oddílu rozdílnost aplikovaných termínů. Prvním z nich je manipulace sloužící k podmanění si jednotlivce na svoji stranu, jak ji popisuje Gideon Yaffe při deskripci *efektu oslabování svobody*. Manipulace se vyskytuje ve formě nejen indoktrinace, ale také nátlaku. Oproti tomu v pedagogice figurují formy indoktrinace a iniciace. Hlavním představitelem tohoto proudu je kromě Richarda S. Peterse také Gert Biesta představující iniciaci jako pasivitu ze strany indoktrinovaného, během níž nedochází k úplné edukaci, ale vytvoření nového vztahu mezi oběma stranami. Ten následně přeroste v nový systém s ovlivněným přenosem informací. Závěrečným a klíčovým bodem je indoktrinace ve své edukativní podobě, která je uskutečňována ze strany indoktrinátora z důvodu jeho přesvědčení, že teorie, již prosazuje, je *nejlepší*, a proto by se jí měl každý podřídit. O definici indoktrinace se pokoušel například Tim McDonough, když indoktrinační proces pojmal jako následování doktrínálně precizního činu na základně podmanění si jedinců rétorickými schopnostmi a činy. Nicméně z důvodu výrazné normativnosti zůstává obtížně aplikovatelným.

Z toho důvodu druhá část čtvrté kapitoly poukazuje na praktické využití indoktrinace v praxi, kdy první ukázkou je práce Kennetha L. Marcuse věnujícího se edukaci a indoktrinaci v akademickém prostředí, následován je příkladem indoktrinace socialistické Severní Koreje. Tříbodový koncept poté, v rámci třetí situace, ukazuje práci Charlene Tan při zkoumání indoktrinace. Navzdory zmíněným praktickým využitím autor upřednostnil jedinou ucelenou analýzu indoktrinace, již vytvořil Ivan A. Snook. Jeho dvě stěžejní práce obsahují nejen čtyři podstatné body vymezující indoktrinaci, ale také fenomény s ní spojené. Ony čtyři prvky indoktrinace se zakládají na *metodě, obsahu, cíli a následcích*. Tato logika byla společně s poznatky o autoritarismu a prací Ernsta Nolteho rozpracujícího působení fašismu včleněna do autorova *I-fázového systému*, který rozděluje fluktuaci autoritářství na čtyři na sebe navazující stádia. Prvním z nich je období reagující na výrazný stimul vedoucí k posílení konkrétní myšlenky pro nové směřování státního uspořádání. Tato fáze (*incentive*) je často odpovědí na předchozí režimní vládnutí. Druhé období (*intensification*) je výrazné rozvojem a konsolidací prosazeného myšlení, jež je novou vládou přímo či nepřímo prosazováno, indoktrinace, která je v tomto momentě nejsilnější, protože navazuje na předchozí počáteční mobilizaci lidí, musí v této fázi režim

udržet na bázi kontroly pomocí armády, státního aparátu, církve či jiných svých složek. Předposlední je období ustrnutí (*immobilisation*), kdy indoktrinovaná společnost není ochotna doktrínu přijímat ať již z ekonomických nebo například politických důvodů. Autoritarismus je ze své podstaty *slabým* režimem, protože nedokáže, oproti totalitarismu, svůj vliv výrazněji prosadit a režim je nucen přejít do čtvrté, závěrečné, fáze (*impoverishment*). V ní mentality zcela přestávají působit a jejich obsah není pro dané politické zřízení dostatečně relevantním. Proto režim se svojí tranzicí k novému režimu přechází pod sféru nasměrování novou indoktrinační metodou a jinými prostředky manipulace. Celý koloběh se opakuje. Z toho důvodu rovněž autor poukazuje na problematičtější užití tohoto modelu pro režimy současné, jelikož vyčlenění period režimu do jednotlivých fází může být ještě subjektivnější a složitější. Tato skutečnost se objevuje u totalitních států, poněvadž jejich mohutnost a možnosti využívání stálé mobilizace, stejně také všudypřítomnost indoktrinace, jež stojí na pevněji vymezených bodech a hranicích, jim zajišťuje konstantnost.

Prvním ze zkoumaných režimů je v této práci období salazarismu v Portugalsku. Skrze komplikovanost při stanovení počátku skutečného uchopení moci představitele státu, Antónia de Oliveira Salazara, se první fáze odehrála zcela na základě změn, které si představitel státu stanovil. Svoji asketickou povahou a činy, mezi nimiž dominovalo odstranění korupčních problémů, mu zůstala *a priori* idea na rozvoj portugalského impéria a vytvoření autarkické společnosti bez zásahu vnějších zemí. Armáda v lusitánské zemi sebe sama pojímala jako slabou a nevhodnou k vládě, a tak se Salazarovi odevzdala. Církev byla přítomná od samého počátku, poněvadž Salazar byl přísně věřící katolík, k čemuž chtěl od prvopočátku celou portugalskou společnost směřovat. Klíčovým bodem druhého období byla ústava z roku 1933, kromě prvku korporativismu prosazeného v podobě Národního shromáždění, se ustálila i kontrolní policejní složka ve spojení s církví jako stěžejním spojencem. Několik forem policie, z nichž nejvýrazněji pracující PVDE (od roku 1945 fungující pod názvem PIDE), udržující klid byla nastavena na tzv. *Teror nižšího stupně*, což poukazuje především na prosazení kontrolní složky policie. Salazar na vrcholu své moci ve čtyřicátých letech uspořádal také Světovou výstavu v Portugalsku, jež měla lid ujistit o vlastní výjimečnosti a vést je k podpoře nejen *lusotropikalismu*, splynutí s koloniemi, ale také nutnosti *reaportuguesamenta*, podpory vlastní historie a zvláštnosti.

Navzdory prosazování katolických myšlenek o míru a klidu salazarismus přerušil tuto činnost, když se zpět vrátil klientelismus. Zejména poté, co skončila druhá světová válka

a Portugalsko bylo nuceno se vrátit ke staletím starému spolenectví s Velkou Británií a posléze i vytvoření vztahů se Spojenými státy americkými, bylo nezbytné uvolnit část svobody v rámci země. Problémovější se ale ukázaly být zejména koloniální oblasti, které země spravovala. Především protesty držav vedly k vládnímu ochromení. V Portugalsku se stupňuje nevole především vůči nemožnosti participace na politickém dění, ač je obyvatelstvo z velké části negramotné, čemuž nezabránila ani snaha rozvoje vzdělanosti ze strany katolické církve. Vrcholem stagnace režimu jsou prezidentské volby roku 1958. Opozice se unifikovala a vybrala za sebe jednoho kandidáta, Humberta Delgada, proti oficiálně zvolenému Américo Tomásovi. Ačkoli opozice prohrála, je tento akt, společně s úmrtím výrazných osobností Salazarovy vlády i z okolí jeho poradců, výrazným při regresi režimu. Církev se v tento moment začíná odklánět ze sféry vlivu vlády a jde také proti ní, a to z důvodu doktríny, která byla strnulá a neaktuální. Proto v momentě kdy Salazar ze zdravotních důvodů odstupuje, salazarismus již přestává existovat. Režim je paralyzovaný a dočasně přežívá během politiky ústupků nástupce Marcella Caetana.

Frankismus se etabloval po občanské válce, jež se stala důležitým jevem především pro antilevicovou politiku. Francovo vítězství v občanské válce se stalo zároveň jeho doktrínou i legitimitou. Režim se taktéž ustálil v období počátku druhé světové války, a jelikož Francisco Franco byl nejen antiliberal, ale také antikomunista, zcela zjevně podporoval Německo a Itálii a do Osy chtěl zapojit také Španělsko. Caudillo v rámci manipulace využíval negaci všeho z Východu jako špatného. Nové směřování, které upřednostňoval, bylo v duchu fašismu, silného konzervatismu a vlády armádního aparátu ve státních institucích. Církev byla klíčovou institucí od vzniku úvodního frankismu, když se zasloužila o zřízení *Národního katolictví*, k rozvoji a kontrole společnosti, která byla ovlivňována ze strany armády tvrzeními, že španělská společnost nedokáže žít v míru a bez policejní kontroly. V průběhu rozvoje a intenzifikace indoktrinace Franco postupně upustil od strany Falanga, již potřeboval především v počátečních momentech vzniku frankismu. Začal preferovat spíše armádu, což vedlo k vytvoření militantního, popřípadě dle Antonia Sáncheze *policejního*, režimu. Stejným způsobem se též církev prosadila u Caudilla, na rozdíl od Falangy. Konkordát s Vatikánem potvrzoval spolupráci španělské církve se Svatým stolcem a dodal Francovi výraznou legitimitu. Církev ve Španělsku zavádí autoritářský diskurs při indoktrinaci prorežimních nálad ve školách, která se rozvíjí i mimo školství ve formě *mytologie*. Nové Španělsko tak získává mezi indoktrinovanými lidmi označení Věčné Španělsko.

Když přišla ekonomická krize do Španělska, tak se jí vláda, na rozdíl od Portugalska, rozhodla řešit, proto nepřipustila rozvolnění stavu ve státě. Převládající dvě odnože reformistů se utváří kolem Franca a Juana Carlose. V návaznosti na reformy dochází k údobí *desarrollo*, kdy se země začala rozvíjet. Příčinou rozvoje byl také turismus, který zemi výrazně napomohl k ozdravení ekonomiky. Patrné rozvolňování vztahů ve společnosti a otevírání se světu se Francovi přičilo. Na základě toho si nechal na konci šedesátých let schválit *Organický zákon*, jenž měl přispět k opětovnému omezení rozvoje občanské společnosti a upevnění technokratických postů ve vládě a správě. Navzory tomu na představitele zahraničních států Franco zapůsobil tím, jak zemi údajně liberalizoval či vybral svého nástupce, jímž byl potomek monarchie, Juan Carlos. I přes zmíněný zákon byl Franco ve fázi organické demokracie již velmi slabou osobností, jelikož vyvažování situací mezi jednotlivými postoji a názory v domácí i nadnárodní politice bylo až příliš obtížné. Taktéž církve se cítila odstrčena z výlučného postavení, načež se rozhodla režim negovat.

Při zhodnocení postavení církve a armády v obou zkoumaných zemích je viditelný postupný vývoj vztahů, zatímco armáda jmenovala Salazara do funkce, on jí nedával natolik velký prostor, na vysoké posty armádní činitele nedosazoval. Franco, třebaže praktikující katolík, nedával církvi zásadní význam jako armádě. Určení stavu militarismu v nějaké zemi či jeho vlivu na stabilitu, potažmo pád režimu, je příliš náročné a opětovně má sklony k subjektivnímu pojetí. Ačkoli tato práce zmiňuje i takovéto zkoumání. Doložitelným faktorem je samotné propojení vztahů *stát, církve a armáda* v daných státech. Obě země spojuje síla armády v počátečních fázích, v průběhu je pokles jasně pozorovatelný na příkladu Portugalska, které se vydalo směrem osobní diktatury pod kontrolou policie, zatímco Francova země, ač také ve své podstatě policejním státem, tak s výraznějším rozsahem a násilnostmi, které pramenily v občanské válce. Režim se tak stal ztělesněním války, ať občanské, tak světové. Církve a její role byla ještě citelnější. Obě zmíněné země katolicismus užívaly jako doktrínu, od obou se církve v posledních momentech oddělila. Výrazným rozdílem zůstává odlišný způsob aplikace indoktrinace, již měla církve přednostně na starost. Salazarismus a frankismus jako režimy stály na zcela odlišných pilířích, taktéž na jiném vztahu jejich představitelů k armádě. Salazar ji chápal jako nezbytnost, Franco jako samozřejmost a vášeň. Avšak indoktrinace, s pomínutím rozdílnosti obsahu, jenž byl již zmíněn, se diferencovala ve způsobu přenosnosti na společnost skrze církve. V Portugalsku byla církve plně organizována skrze její nevyšší hodnostáře, jimž směr udával svým způsobem Salazar, zatímco Franco indoktrinaci zcela ponechal církvi bez výrazných zásahů z jeho strany, a přestože církve byla vlivná,

nedokázala udržet svůj vliv na obyvatele Španělska zcela sama. Idea *Národního katolictví*, která měla být zaštiťující institucí celého cirkulování moci, vlivu a indoktrinace, nedosáhla natolik stabilního postavení. Úvodní teze zaměřená na portugalský nedemokratický režim se potvrzuje dle výše zmíněných poznatků zcela jasně, jelikož provázanost režimu a církve a jim podřízené armády byla zřejmá. Problematika kolonií a zablokování systému v otázce ekonomiky a politiky v druhé polovině padesátých let byla natolik silná, že ji Salazar, zvláště v pokročilém věku a bez svých nejbližších spolupracovníků, nedokázal vyřešit, a proto vedla k oslabení indoktrinace. V případě španělského autoritářství je teze též potvrzena, jelikož ze zmíněného vysvětlení je pozorovatelné, že církve nepůsobila *synchronizovaně* se státem, což vedlo k nemožnosti církve zajistit doktrinní jistotu a případně ji zachovat do budoucích let. Z toho plyne, že ve frankismu byla církve hlavním *indoktrinátorem*, kdežto v Portugalsku se církve stala prostředkem, *nástrojem*, indoktrinace, již vedl primárně státní aparát v čele se Salazarem.

Práce se pokusila novým způsobem popsat protidemokratické režimy v Portugalsku a Španělsku ve 20. století za pomoci několika fenoménů, jimiž je totalitarismus, autoritářství, indoktrinace. Ačkoli samotný pojem indoktrinace spočívá především v edukaci a ve studiu nedemokracie je její užití poněkud více implicitní, autor se pokusil celou práci indoktrinací v politickém režimu popsat. Přestože by se mohla práce jevit jako soupis dějin, opak je pravdou. Pro rozbor byly vybrány faktory a jevy, jež političtí filosofové a sociální myslitelé vyzdvihují jako klíčové pro indoktrinaci, historikové naopak dané situace považují za důležité v ovlivňování dění v daných zemích. Pochopitelně lze však předpokládat, že došlo k opomenutí mnoha dalších událostí, které do práce z hlediska jejího rozsahu nebylo možné zpracovat. Samotná teorie *I-fázovosti* může být po dalším rozpracování potenciálním měřítkem ve vývoji indoktrinace v politických režimech. Přestože autorovou snahou bylo nejen studium indoktrinace, ale také zdůraznění výrazné důležitosti autoritářství v minulém století, jíž si udrželo v dnešním světě dodnes.

Prameny a literatura

Literatura

Adorno, Theodor W., Else Frenkel-Brunswik, Daniel J. Levinson, R. Nevitt Sanford. 1950. *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Brothers.

Andresen, Nicolau. 2007. „The Salazar Regime and European Integration, 1947–1972.“ *European Review of History: Revue europeenne d'histoire* 14 (2), 195–214. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13507480701433851> (19. 1. 2013).

Arendt, Hannah. 1972. *Le Système Totalitaire*. Paříž: Seuil.

Arendt, Hannah. 1995. *O násilí*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku

Arendt, Hannah. 1996. *Původ totalitarismu I–III*. Praha: OIKOYMENH.

Aristoteles. 1998. *Politika*. Praha: Petr Rezek.

Aron, Raymond. 1993. *Demokracie a totalitarismus*. Brno: Atlantis.

Aron, Raymond. 1999. *Historie XX. století*. Praha: Academia.

Arteta, Antonio Ubieto, Juan Reglá Campistol, José Maria Jover Zámora, Carlos Seco Serrano. 1995. *Dějiny Španělska*. Praha: Lidové noviny.

Bachoudová, Andrée. 2008. *Franco: Neboli o úspěchu průměrného člověka*. KMa.

Baiôa, Manuel, Paulo Jorge Fernandes, Felipe Ribeiro de Meneses. 2003. „The Political History of Twentieth-Century Portugal.“ *E-Journal of Portuguese History* 1 (2), 1–18. Dostupné z: http://www.brown.edu/Departments/Portuguese_Brazilian_Studies/ejph/html/issue2/pdf/baioa.pdf (11. 12. 2012).

Balík, Stanislav. 2004. „Totalitární a autoritativní režimy.“ Pp. 259–296 in Hloušek, Vít, Lubomír, Kopeček (eds.). *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.

Balík, Stanislav, Jan, Holzer. 2005. „Moderní teorie totalitarismu a její česká reflexe.“ Pp. 10–23 in Budil, Ivo T. (ed.). *Totalitarismus*. Ústí nad Labem: Dryada.

Balík, Stanislav, Michal, Kubát. 2004. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán.

Balík, Stanislav, Michal, Kubát. 2012. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. Praha: Dokořán.

- Barbeito, Mónica Zapico. 2010. „Investigating the Crimes of the Franco Regime: Legal Possibilities, Obligations of the Spanish State and Duties Towards the Victims.“ *International Criminal Law Review* 10 (2), 243–274. Dostupné z: <http://www.ingentaconnect.com/content/mnp/icla/2010/00000010/00000002/art00004> (17. 2. 2012).
- Bastos, Joana Pereira. 2012. „Meio Milhão de Portugueses São Analfabetos.“ *Expresso*, 20. 11. 2012 (online). Dostupné z: <http://expresso.sapo.pt/meio-milhao-de-portugueses-sao-analfabetos=f768287> (13. 2. 2012).
- Bauer, Michal. 2003. *Ideologie a paměť: Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H & H.
- Becker, Jonathan. 2004. „Lessons from Russia: A Neo-Authoritarian Media System.“ *European Journal of Communication* 19 (2), 139–163. Dostupné z: <http://ejc.sagepub.com/content/19/2/139> (5. 12. 2012).
- Berg-Schlosser, Dirk, Theo, Stammen. 2000. *Úvod do politické vědy*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.
- Bernecker, Walter L. 2007. „The Change in Mentalities during the Late Franco Regime.“ Pp. 67–84 in Townson, Nigel (ed.). *Spain Transformed: The Late Franco Dictatorship, 1959–75*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bernholz, Peter. 2007. „Ideology, Sects, State and Totalitarianism: A General Theory.“ Pp. 246–271 in Maier, Hans, Michael, Schäfer (eds.). *Totalitarianism and Political Religions: Concepts for the Comparison of Dictatorships*. New York: Routledge.
- Biesta, Gert. 1997. „Education, Not Initiation.“ Pp. 90–98 in Margonis, Frank. *Philosophy of Education* (online). Dostupné z: ojs.ed.uiuc.edu/index.php/pes/article/download/2247/942 (13. 12. 2012).
- Binková, Simona. 2004. *Portugalsko*. Praha: Libri.
- Black, Cyril E., Robert D. English, Jonathan E. Helmreich, Paul C. Helmreich, A James McAdams. 2000. *Rebirth: A Political History of Europe Since World War II*. Boulder: Westview Press.
- Blanco, Miguel Ángel del Arco. 2010. „Hunger and the Consolidation of the Francoist Regime 1939–1951.“ *European History Quarterly* 40 (3), 458–483. Dostupné z: <http://ehq.sagepub.com/content/40/3/458> (8. 5. 2012).
- Bobel, Chris. 2006. „Take This Class If You Like to Be Brainwashed: Walking the Knife’s Edge Between Education and Indoctrination.“ *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge* 4 (Special Issue), 359–364. Dostupné z: <http://www.okcir.com/07HAIVSspecialSu2006.html> (15. 2. 2013).
- Bowen, Wayne H. 2006. *Spain During World War II*. Columbia: University of Missouri Press.

Brooker, Paul. 2000. *Non-Democratic Regimes: Theory, Government And Politics*. New York: Palgrave Macmillan.

Brooks, Jeffrey. 2006. „Totalitarianism Revisited.“ *The Review of Politics* 68 (2), 318–328. Dostupné z: <http://journals.cambridge.org/action/displayFulltext?type=1&fid=441020&jid=ROP&volumeId=68&issueId=02&aid=441019&bodyId=&membershipNumber=&societyETOCSession> (13. 1. 2013).

Brownlee, Jason. 2007. *Authoritarianism in an Age of Democratization*. New York: Cambridge University Press.

Budil, Ivo T. 2005. „Moderní totalitarismus a síla politické imaginace.“ Pp. 24–36 in Budil, Ivo T. (ed.). *Totalitarismus*. Ústí nad Labem: Dryada.

Burt, Brian. 2007. „Response: Intention Is Not Enough.“ *Philosophy of Education* 12 (1), 306–309. Dostupné z: <http://ojs.ed.uiuc.edu/index.php/pes/article/view/1478/223> (17. 1. 2013).

Callahan, William J. 2007. „The Spanish Church: Change and Continuity.“ Pp.182–194 in Townson, Nigel (ed.). *Spain Transformed: The Late Franco Dictatorship, 1959–75*. New York: Palgrave Macmillan.

Calvert, Peter. 2002. *Comparative Politics: An Introduction*. Harlow: Longman.

Campos, Ismael Saz. 2004. „Fascism, Fascistization and Developmentalism in Franco's Dictatorship.“ *Social History* 29 (3), 342–357. Dostupné z: www.jstor.org/stable/4287107 (8. 5. 2012).

Cooley, Aaron. 2009. „Reviving Reification: Education, Indoctrination, and the Anxiety in the Graduation.“ *Educational Studies* 45 (1), 358–376. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00131940802649789#> (7. 12. 2012).

Corkill, David, Almeida, José Carlos Pina. 2009. „Commemoration and Propaganda in Salazar's Portugal: The *Mundo Português* Exposition of 1940.“ *Journal of Contemporary History* 44 (3), 381–399. Dostupné z: <http://jch.sagepub.com/content/44/3/381> (28. 3. 2012).

Corner, Paul. 2009. *Popular Opinion in Totalitarian Regimes: Fascism, Nazism, Communism*. New York: Oxford University Press.

Coverdale, John F. 1977. „Spain from Dictatorship to Democracy.“ *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 53 (4), 615–630. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2616232> (11. 10. 2012).

Dahl, Robert. 2001. *O demokracii*. Praha: Portál.

Davidson, Jessica. 2011. „Women, Fascism and Work in Francoist Spain: The Law for Political, Professional and Labour Rights.“ *Gender & History* 23 (2), 401–414. Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0424.2011.01645.x/pdf> (12. 2. 2013).

DeRosa, Christopher. 2006. *Political Indoctrination in the U.S. Army: From World War II to the Vietnam War*. Lincoln: University of Nebraska Press.

Dobeš, Jan. 2007. „Totalitarismus: Nevyhnutelný důsledek modernizace?“ Pp. 10–19 in Budil, Ivo. *Totalitarismus*. Plzeň: Západočeská univerzita.

Dvořáková, Vladimíra, Jiří, Kunc. 1994. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Euben, Peter. 2001. „Hannah Arendt on Politicizing the University and Other Clichés.“ Pp. 175–200 in Gordon, Mordechai (ed.). *Hannah Arendt and Education: Renewing Our Common World*. Boulder: Westview Press.

Fernandes, Tiago. 2006. „Authoritarian Regimes and Democratic Semioppositions: The End of the Portuguese Dictatorship (1968–1974) in Comparative Perspective.“ *Instituto de Ciências Sociais Working Paper WP5–06*. Lisbon: Universidade de Lisboa. Dostupné z: http://www.ics.ul.pt/publicacoes/workingpapers/wp2006/wp2006_5.pdf (7. 12. 2012).

Fiala, Petr, Klaus, Schubert. 2000. *Moderní analýza politiky*. Brno: Barrister & Principal.

Fiala, Vlastimil. 1992. „Authoritarian and Totalitarian Systems of the Developing World.“ Pp. 39–50 in Fiala, Vlastimil (ed.). *Totalita a Demokracie*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.

Fjelde, Hanne. „Generals, Dictators, and Kings Authoritarian Regimes and Civil Conflict, 1973–2004.“ *Conflict Management and Peace Science* 27 (3), 195–218. Dostupné z: <http://cmp.sagepub.com/content/27/3/195> (8. 5. 2012).

Flader, John. 2012. „Opus Dei in the Church.“ *Australasian Catholic Record* 89 (2), 221–232. Dostupné z: http://content.ebscohost.com/pdf27_28/pdf/2012/659A/01Apr12/78382083.pdf?T=P&P=AN&K=78382083&S=R&D=a9h&EbscoContent=dGJyMNLr40SeprA4v%2BbwOLCmr0uep69Ss6y4S66WxWXS&ContentCustomer=dGJyMPGtr0i2q7dLudnzhLnb5ofx6gAA (17. 2. 2013).

Freedom House. 2013. „Freedom in the World Country Ratings.“ *Freedom House* (online). Dostupné z: <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/Country%20Status%20%26%20Ratings%20Overview%2C%201973-2013.pdf> (12. 1. 2013).

Fromm, Erich. 1969. *Escape from Freedom*. New York: Avon.

Fryer, Peter, Patricia, McGowan Pinheirová. 1965. *Salazarovo Portugalsko*. Praha: Nakladatelství politické literatury.

Fusi, Juan Pablo, Sergio, Vilar, Paul, Preston. 1990. „De la Dictadura a la Democracia: Desarrollismo, Crisis y Transición (1959–1977).“ Pp. 1155–1250 in Freijeiro, Antonio Blanco, Julio Mangas, Jose Luis Martin, Julio Valdeon, Antonio Dominguez Ortiz, Julio Arostegui, Manuel Tuñon de Lara, Juan Pablo Fusi (eds.). *Historia de España*. Madrid: Historia 16.

Gadshiev, Kamaludin. 2004. „Totalitarianism as a Twentieth-century Phenomenon.“ Pp. 277–294 in Maier, Hans (ed.). *Totalitarianism and Political Religions: Concepts for the Comparison of Dictatorships*. New York: Routledge.

Gallagher, Tom. 1979. „Controlled Repression in Salazar’s Portugal.“ *Journal of Contemporary History* 14 (3), 385–402. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/260013> (15. 12. 2012).

Gandhi, Jennifer, Adam, Przeworski. 2007. „Authoritarian Institutions and the Survival of Autocrats.“ *Comparative Political Studies* 40 (11), 1279–1301. Dostupné z: <http://cps.sagepub.com/content/40/11/1279> (8. 5. 2012).

Gatchel, Richard H. 2010. „The Evolution of the Concept.“ Pp. 7–13 in Snook, Ivan A. (ed.). *Concepts of Indoctrination: Philosophical Essays*. New York: Routledge.

Geddes, Barbara. 1999. „What Do We Know About Democratization After Twenty Years?“ *Annual Review of Political Science* 2 (2), 115–144. Dostupné z: <http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.polisci.2.1.115?journalCode=polisci> (20. 1. 2012).

Gibson, Edward. 2006. „Autoritarismo Subnacional: Estrategias Territoriales de Control Politico en Regimient Democraticos.“ *Desafíos* 14 (1), 203–237. Dostupné z: <http://revistas.urosario.edu.co/index.php/desafios/article/view/741/668> (7. 12. 2012).

Gleason, Abbott. 1995. *Totalitarianism: The Inner History od the Cold War*. New York: Oxford University Press.

Goldsmith, Trevor. 2011. „From Falangism to Technocracy: The Legislation and the Reality of Spanish Urbanism in Barcelona, 1939–1976.“ *Journal of Urban History* 37 (3), 331–354. Dostupné z: <http://juh.sagepub.com/content/37/3/331> (8. 5. 2012).

Gomes, Sérgio Alexandre da R. 2006–2007. „As Identidades Nacionais Nos Regimes Ditatoriais: O Caso da Romanità na Itália Fascista e o Reaportuguesamento Salazarista.“ *Revista da Faculdade de Letras: Ciências e Técnicas do Património* 5–6 (1), 189–224. Dostupné z: <http://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/6628.pdf> (17. 2. 2013).

Goode, Joshua. 2005. „Corrupting a Good Mix: Race and Crime in Late Nineteenth – and Early Twentieth – century Spain.“ *European History Quarterly* 35 (2), 241–265. Dostupné z: <http://ehq.sagepub.com/content/35/2/241> (8. 5. 2012).

Green, Thomas F. 2010. „Indoctrination and Beliefs.“ Pp. 20–36 in Snook, Ivan A. (ed.). *Concepts of Indoctrination: Philosophical Essays*. New York: Routledge.

Greenwald, Anthony G. 1980. „The Totalitarian Ego: Fabrication and Revision of Personal History.“ *American Psychologist* 35 (7), 603–618. Dostupné z: http://faculty.washington.edu/agg/pdf/Gwald_AmPsychologist_1980.OCR.pdf (4. 12. 2012).

Grusky, Oscar. 1962. „Authoritarianism and Effective Indoctrination: A Case Study.“ *Administrative Science Quarterly* 7 (1), 79–95. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2390634> (16. 2. 2013).

Hadenius, Axel, Jan, Teorell. 2006. „Authoritarian Regimes: Stability, Change, and Pathways to Democracy, 1972–2003.“ *The Helen Kellogg Institute for International Studies Working Paper 331*. Notre Dame: University of Notre Dame.

Hanks, Chris. 2008. „Indoctrination and the Space of Reasons.“ *Educational Theory* 58 (2), 193–212. Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1741-5446.2008.00284.x/pdf> (17. 2. 2013).

Harrison, Joseph. 2009. „Early Francoism and Economic Paralysis in Catalonia, 1939–1951.“ *European History Quarterly* 39 (2), 197–212. Dostupné z: <http://ehq.sagepub.com/content/39/2/197> (8. 5. 2012).

Hayek, Friedrich A. 1991. *Cesta k nevolnictví*. Praha: Občanský institut.

Herrero-Olaizola, Alejandro. 2007. *The Censorship Files: Latin American Writers and Franco's Spain*. Albany: State University of New York Press.

Herrmann, Julián Durazo. 2010. „Neo-Patrimonialism and Subnational Authoritarianism in Mexico: The Case of Oaxaca.“ *Journal of Politics in Latin America* 2 (2), 85–112. Dostupné z: <http://hup.sub.uni-hamburg.de/giga/jpla/article/view/276/276> (9. 1. 2012).

Hloušek, Vít, Lubomír, Kopeček. 2004. „Hybridní demokracie.“ Pp. 285–296 in Hloušek, Vít, Lubomír, Kopeček (eds.). *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.

Hocutt, Max. 2005. „Indoctrination v. Education.“ *Academic Questions* 18 (3), 35–43. Dostupné z: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=a3f8a827-8047-4d0d-8869-2a3778332483%40sessionmgr12&hid=9> (16. 12. 2012).

Hoffman, John. 2007. *A Glossary of Political Theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Holmes Peter. 2004. *Dictionary of Politics and Government*. London: Bloomsbury Publishing.

Houghton, David Patrick. 2009. *Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases*. New York: Routledge.

Huntford, Roland. 1980. *The New Totalitarians: Revised*. New York: Stein & Day Pub.

- Huttunen, Rauno. 2003. „Habermas and the Problem of Indoctrination.“ *Encyclopedia of Philosophy and Education* (online). Dostupné z: http://www.ffst.hr/ENCYCLOPAEDIA/lib/exe/fetch.php?media=habermas_and_the_problem_of_indoctrination.pdf (14. 1. 2013).
- Hyung-Chan, Kim. 1969. „Ideology and Indoctrination in the Development of North Korean Education.“ *Asian Survey* 9 (11), 831–841. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2642227> (17. 12. 2012).
- Chalupa, Jiří. 1997. *Jak umírá diktatura: Pád Frankova režimu ve Španělsku*. Olomouc: Votobia.
- Chalupa, Jiří. 2005. *Španělsko*. Praha: Libri.
- Chapman, Michael E. 2006. „Pro-Franco Anti-communism: Ellery Sedgwick and the Atlantic Monthly.“ *Journal of Contemporary History* 41 (4), 641–662. Dostupné z: <http://jch.sagepub.com/content/41/4/641> (8. 5. 2012).
- Janda, Jan. 1964. *Portugalsko*. Praha: Nakladatelství politické literatury.
- Karlas, Jan 2008. „Komparativní případová studie.“ Pp. 62–91 in Drulák, Petr (ed.). *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.
- Kitschelt, Herbert. 1992. „Political Regime Change: Structure and Process-Driven Explanations?“ *The American Political Science Review* 86 (4), 1028–1034. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1964354> (10. 12. 2012).
- Klíma, Jan. 1999. *Studie z dějin Portugalska a portugalského zámoří*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Klíma, Jan. 2002. „Katolické kořeny portugalské diktatury: Poznámka k typologii autoritativních režimů 20. století.“ *Listy* 31 (5). Dostupné z: <http://fhs.uhk.cz/ibero/texty/pdf/KIAS015.pdf> (13. 2. 2013).
- Klíma, Jan. 2005. *Salazar, tichý diktátor*. Praha: Aleš Skřivan.
- Klíma, Jan. 2007a. *Dějiny národů: Dějiny Portugalska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Klíma, Jan. 2007b. *Dějiny Portugalska v datech*. Praha: Libri.
- Klíma, Karel. 2003. *Teorie veřejné moci: Vládnutí*. Praha: ASPI Publishing.
- Kotlán, Pavel. 2003. *Demokracie ve stínu*. Ostrava: Institut vzdělávání SOKRATES.
- Krastev, Ivan. 2011. „Paradoxes of the New Authoritarianism.“ *Journal of Democracy* 22 (2), 5–16. Dostupné z: <http://www.journalofdemocracy.org/articles/gratis/Krastev-22-2.pdf> (11. 1. 2013).

Krohn-Hansen, Christian. 2009. *Political Authoritarianism in the Dominican Republic*. New York: Palgrave Macmillan.

Kubát, Michal. 2007. „Autoritativní a totalitní politické systémy.“ Pp. 331–345 in Cabada, Ladislav, Michal, Kubát (eds.). *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Kubát, Michal. 2011. „Nedemokratické politické režimy.“ Pp. 724–747 in Novák, Miroslav (ed.). *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Laffond, José Carlos Rueda, Ruiz, Carlota Coronado. 2009. „La Codificación Televisiva del Franquismo: De la Historia del Entretenimiento a la Historia como Entretenimiento.“ *Historia Critica* 21 (40), 170–195. Dostupné z: http://eprints.ucm.es/10576/2/RUEDA_CORONADO_HISTORIA_CR%C3%8DTICA.pdf (12. 2. 2013).

Lauth, Hans-Joachim. 2012. „Authoritarian Regimes.” *Universität Bielefeld: Social and Political Key Terms of the Americas* (online). Dostupné z: http://elearning.uni-bielefeld.de/wikifarm/fields/ges_cias/field.php/Main/Unterkapitel12 (2. 12. 2012).

Léonard, Yves. 1996. *Salazarisme & Fascisme*. Paříž: Chandeigne.

Levitsky, Steven, Lucan, Way. 2002. „El Aumento del Autoritarismo Competitivo.“ *Journal of Democracy en Español* 13 (2), 51–65. Dostupné z: http://www.journalofdemocracyenespanol.cl/pdf/01_Levitsky.pdf (5. 12. 2012).

Lewis, Paul H. 1978. „Salazar’s Ministerial Elite, 1932–1968.“ *The Journal of Politics* 40 (3), 622–647. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2129859> (13. 2. 2013).

Lijphart, Arend. 1971. „Comparative Politics and the Comparative Method.“ *The American Political Science Review* 65 (3), 682–693. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1955513> (10. 10. 2012).

Linz, Juan J. 1978. „Una Interpretación de los Regímenes Autoritarios.“ *Revista de Sociología* 6 (8), 11–26. Dostupné z: <http://www.raco.cat/index.php/Papers/article/view/24674/60548> (15. 12. 2012).

Linz, Juan J. 1986. „Del Autoritarismo a la Democracia.“ *Centro de Estudios Públicos en Chile* 6 (23), 5–58. Dostupné z: http://www.cepchile.cl/1_1333/doc/del_autoritarismo_a_la_democracia.html#.UTuYATeJ4Tk (11. 12. 2012).

Linz, Juan J. 1990. „Transiciones a la Democracia.“ *Revista Española de Investigaciones Sociológicas* 13 (51), 7–33. Dostupné z: http://www.reis.cis.es/REIS/PDF/REIS_051_03.pdf (16. 1. 2013).

Linz, Juan J. 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Lynne Rienner Publishers.

Lis, Irene Palacio, Rodrigo, Cándido Ruiz. 2003. „Educational Historiography of the Franco Regime: Analysis and Critical Review.“ *Paedagogica Historica* 39 (3), 339–360. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00309230307466> (4. 8. 2012).

Litt, Edgar. 1963. „Civic Education, Community Norms, and Political Indoctrination.“ *American Sociological Review* 28 (1), 69–75. Dostupné z: <http://www.uvm.edu/~dguber/POLS234/articles/litt.pdf> (14. 1. 2013).

Lott, John R. 1999. „Public Schooling, Indoctrination, and Totalitarianism.“ *Journal of Political Economy* 107 (6), 127–157. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/10.1086/250106> (13. 12. 2012).

Lucena, Manuel. 2002. „Reflexões Sobre a Queda do Rregime Salazarista e o Que se lhe Seguiu.“ *Análise Social* 37 (162), 7–46. Dostupné z: <http://analisesocial.ics.ul.pt/documentos/1218731328O2mTX2lw1Qp31QS8.pdf> (19. 1. 2013).

Lupták, Milan, Vladimír, Prorok. 2011. *Politické ideologie a teorie: od starověku po rok 1848*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Luttwak, Edward. 1969. *Coup d'état*. New York: Alfred A. Knopf.

Madureira, Nuno Luís. 2007. „Cartelization and Corporatism: Bureaucratic Rule in Authoritarian Portugal, 1926–45.“ *Journal of Contemporary History* 42 (1), 79–96. Dostupné z: <http://jch.sagepub.com/content/42/1/79> (8. 5. 2012).

Magone, José M. 2011. „The Difficult Transformation of State and Public Administration in Portugal: Europeanization and the Persistence of Neo-Patrimonialism.“ *Public Administration* 89 (3), 756–782. Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9299.2011.01913.x/pdf> (14. 1. 2013).

Malý, Radomír. 2010. „Salazar: Tyran, nebo otec vlasti?“ *Te Deum* 5 (3). Dostupné z: http://www.tedeum.cz/3_2010/salazar_tyran_otec_vlasti_032010.htm (26. 1. 2013).

Marcus, Kenneth L. 2011. „Academic Freedom and Political Indoctrination.“ *Working Paper*. Washington DC: The Louis D. Brandeis Center for Human Rights Under Law. Dostupné z: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1832862 (13. 2. 2013).

Marques, António Henrique R. de Oliveira. 1991. *History of Portugal*. Lisabon: Imprensa Nacional Casa de Moeda.

McDonough, Tim. 2011. „Initiation, not Indoctrination: Confronting the Grotesque in Cultural Education.“ *Educational Philosophy and Theory* 43 (7), 706–723. Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1469-5812.2009.00554.x/pdf> (15. 12. 2012).

Melo, Daniel. 2007. „Regionalismo, Sociedad Civil y Estado en el Portugal del Siglo XX.“ *Hispania Nova: Revista de Historia Contemporánea* 10 (7), 270–303. Dostupné z: <http://hispanianova.rediris.es/7/HISPANIANOVA-2007.pdf> (11. 1. 2013).

Merry, Michael S. 2005. „Indoctrination, Moral Instruction, and Nonrational Beliefs: A Place for Autonomy?“ *Educational Theory* 55 (4), 399–420. Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1741-5446.2005.00002.x-i1/pdf> (22. 1. 2013).

Morlino, Leonardo. 2008. „Hybrid Regimes or Regimes in Transition?“ *Fundación Para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior (FRIDE) Working Paper 70*. Madrid: Fundación Para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior (FRIDE). Dostupné z: <http://www.fride.org/publication/504/hybrid-regimes-or-regimes-in-transition> (13. 12. 2012).

Morlino, Leonardo. 2009. „Are There Hybrid Regimes? Or Are They Just an Optical Illusion?“ *European Political Science Review* 1 (2), 273–296. Dostupné z: <http://journals.cambridge.org/action/displayFulltext?type=1&fid=5832556&jid=EPR&volumeId=1&issueId=02&aid=5832548&bodyId=&membershipNumber=&societyETOCSession=> (13. 12. 2012).

Napier, Jaime L., Jost, John T. 2008. „The ‘Antidemocratic Personality’ Revisited: A Cross-National Investigation of Working-Class Authoritarianism.“ *Journal of Social Issues* 64 (3), 595–617. Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1540-4560.2008.00579.x/pdf> (16. 2. 2013).

Newitt, Malyn. 2009. *Portugal in European and World History*. London: Reaktion Books.

Nolte, Ernst. 1999. *Fašismus ve své epoše*. Praha: Argo.

Novák, Miroslav. 2007. *Mezi demokracií a totalitarismem: Aronova politická sociologie industriálních společností 20. století*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.

Nunes, João Paulo Avelãs. 2000. „Tipologias de Regimes Políticos. Para uma Leitura Neomoderna do Estado Novo e do Nuevo Estado.“ *Revista Portuguesa de História* 34 (1), 305–348. Dostupné z: <https://estudogeral.sib.uc.pt/bitstream/10316/12810/1/Jo%C3%A3o%20Paulo%20Avel%C3%A3s%20Nunes%2034.pdf> (8. 12. 2012).

O’Kane, Rosemary H. T. 2004. *Paths to Democracy: Revolution and Totalitarianism*. New York: Routledge.

O’Neil, Patrick. H. 2010. *Essentials of Comparative Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

Ortiz, Carmen. 1999. „The Uses of Folklore by the Franco Regime.“ *The Journal of American Folklore* 112 (446), 479–496. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/541485> (18. 10. 2012).

Pack, Sasha D. 2006. *Tourism and Dictatorship: Europe’s Peaceful Invasion of Franco’s Spain*. New York: Palgrave Macmillan.

Palmer, Roderick R. 1957. „Education and Indoctrination.“ *Peabody Journal of Education* 34 (4), 224–228. Dostupné z <http://www.jstor.org/stable/1490797> (10. 12. 2012).

Palomares, Cristina. 2007. „New Political Mentalities in the Tardofranuismo.“ Pp. 118–139 in Townson, Nigel (ed.). *Spain Transformed: The Late Franco Dictatorship, 1959–75*. New York: Palgrave Macmillan.

Parker, Edmund A. 2006. „Indoctrination: Still Alive and Well.“ *Australian eJournal of Theology* 6 (1), 1–12. Dostupné z: http://aejt.com.au/__data/assets/pdf_file/0009/395199/AEJT_6.19_Parker.pdf (13. 12. 2012).

Pavlíček, Václav. 2007. *Ústavní právo a státověda: Obecná státověda (1. díl)*. Praha: Linde.

Payne, Stanley G. 1998. „Fascist Italy and Spain, 1922–45.“ *Mediterranean Historical Review* 13 (1–2), 99–115. Dostupné z: <http://www.tau.ac.il/humanities/cmc/mhr/132mhr06.pdf> (16. 2. 2012).

Payne, Stanley G. 2007. „¿Tardofranquismo o Pretransición?“ *Cuadernos de la España Contemporánea Working Paper* 2 (2). Dostupné z: http://www.uspceu.com/CNTBNR/sitio_ID/pdf/payne.pdf (16. 2. 2013).

Payne, Stanley G. 2013. „Portugal Under the Salazar Regime.“ *The Library of Iberian Resources* (online). Dostupné z: <http://libro.uca.edu/payne2/payne27.htm> (12. 1. 2013).

Peralta, Sergio. 2010. „Nuevo Autoritarismo: La Ocupación Pacífica o la Dictadura de la TV.“ *Biblioteca Saavedra Fajardo de Pensamiento Político Hispánico* (online). Dostupné z: <http://saavedrafajardo.um.es/WEB/archivos/tribuna/DOC0365-SP.pdf> (11. 12. 2012).

Phillips, D. C. 2008. „Philosophy of Education.“ *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (online). Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/education-philosophy/> (2. 12. 2012).

Philp, Mark. 2009. „William Godwin.“ *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (online). Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/godwin/#PolPhil> (15. 1. 2013).

Pildes Richard. 2003. „The Inherent Authoritarianism in Democratic Regimes.“ Pp. 125–150 in Sajó, András. *Out of and Into Authoritarian Law*. Hague: Kluwer Law International.

Pinto, António Costa. 1992. „As Elites Políticas e a Consolidação do Salazarismo: o Nacional Sindicalismo e a União Nacional.“ *Análise Social* 27 (2–3), 575–613. Dostupné z: <http://analisesocial.ics.ul.pt/documentos/1223054439K1rLS7le6Ro44JN3.pdf> (23. 2. 2013).

Pinto, António Costa. 2006. „‘Chaos’ and ‘Order’: Preto, Salazar and Charismatic Appeal in Inter-war Portugal.“ *Totalitarian Movements and Political Religions* 7 (2), 203–214. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14690760600642222> (8. 5. 2012).

Pinto, António Costa. 2008. „Political Purges and State Crisis in Portugal’s Transition to Democracy, 1975–1976.“ *Journal of Contemporary History* 43 (2), 305–332. Dostupné z: <http://jch.sagepub.com/content/43/2/305> (8. 5. 2012).

Pinto, António Costa, Rezola, Maria Inácia. 2007. „Political Catholicism, Crisis of Democracy and Salazar's New State in Portugal.“ *Totalitarian Movements and Political Religions* 8 (2), 353–358. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14690760701321320> (8. 5. 2012).

Pinto, Derrin. 2004. „Indoctrinating the Youth of Post-War Spain: A Discourse Analysis of a Fascist Civics Textbook.“ *Discourse & Society* 15 (5), 649–667. Dostupné z: <http://das.sagepub.com/content/15/5/649> (8. 5. 2012).

Platón. 1996. *Ústava*. Praha: OIKOYMENH.

Prazsák, Gergő, György, Csepeli. 2011. „New Authoritarianism: A Research Note.“ *Sociologie Românească* 9 (1), 47–63. Dostupné z: <http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=016f913c-057d-449f-b559-2d3a1c4365c6> (9. 12. 2012).

Preston, Paul. 2005. *The Politics of Revenge: Fascism and the Military in the 20th Century Spain*. New York: Routledge.

Przeworski, Adam. 2004. „Democracy and Economic Development.“ *Department of Politics: New York University*. Dostupné z: politics.as.nyu.edu/docs/IO/2800/sisson.pdf (11. 12. 2012).

Ptáčník, Jan. 2012. „Perspektivy využití Linzovy metodologie pro výzkum nedemokracie.“ *Středoevropské politické studie* 14 (2–3), 315–336. Dostupné z: <http://www.cepsr.com/dwnld/ptacnik-clanek20120206.pdf> (7. 12. 2012).

Ray, J. J. 1980. „Libertarians and the Authoritarian Personality.“ *The Journal of Libertarian Studies* 4 (1), 39–43. Dostupné z: https://mises.org/journals/jls/4_1/4_1_2.pdf (10. 12. 2012).

Reiter, Bernd. 2005. „Portugal: National Pride and Imperial Neurosis.“ *Race Class* 47 (1), 79–91. Dostupné z: <http://rac.sagepub.com/content/47/1/79> (18. 4. 2012).

Ribeiro de Meneses, Filipe. 2004. *Franco and the Spanish Civil War*. New York: Routledge.

Rich, Samuel Grover Jr. 1952. „Franco Spain: A Reappraisal.“ *Political Science Quarterly* 67 (3), 378–398. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2145164> (18. 10. 2012).

Roberts, David D. 2006. *The Totalitarian Experiment in Twentieth-Century Europe: Understanding the Poverty of Great Politics*. New York: Routledge.

Ruiz, Julius. 2009. „Seventy Years On: Historians and Repression During and After the Spanish Civil War.“ *Journal of Contemporary History* 44 (3), 449–472. Dostupné z: <http://jch.sagepub.com/content/44/3/449> (18. 4. 2012).

Říchová, Blanka. 2000. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál.

Říchová, Blanka. 2002. „Komparativní politologie.“ Pp. 74–102 in Cabada, Ladislav, Michal, Kubát (eds.). *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia.

- Říchová, Blanka. 2009. „Politologie pro začátečníky nebo pokročilé?“ *Acta Politologica* 1 (2), 214–221. Dostupné z: http://tarantula.ruk.cuni.cz/ACPOENG-15-version1-richova_01_02_merged.pdf (29. 11. 2012).
- Sánchez, Antonio Cazorla. 2002. „Surviving Franco’s Peace: Spanish Popular Opinion During the Second World War.“ *European History Quarterly* 32 (3), 391–411. Dostupné z: <http://ehq.sagepub.com/content/32/3/391.citation> (18. 4. 2012).
- Sánchez, Antonio Cazorla. 2005. „Beyond They Shall Not Pass. How the Experience of Violence Reshaped Political Values in Franco’s Spain.“ *Journal of Contemporary History* 40 (3), 503–520. Dostupné z: <http://jch.sagepub.com/content/40/3/503> (8. 5. 2012).
- Sánchez, Antonio Cazorla. 2010. *Fear and Progress: Ordinary Lives in Franco’s Spain, 1939–1975*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Sánchez, David Rubén. 2003. „Autoritarismo.“ *Instituto Interamericano de Derechos Humanos*. Dostupné z: http://www.iidh.ed.cr/comunidades/redelectoral/docs/red_diccionario/autoritarismo.htm (10. 12. 2012).
- Sapelli, Giulio. 1995. *Southern Europe Since 1945: Tradition and Modernity in Portugal, Spain, Italy, Greece and Turkey*. London: Longman.
- Saraiva, José Hermano. 1993. *História Concisa de Portugal*. Lisabon: Publicações Europa-América.
- Sartori, Giovanni. 1993. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa.
- Saussure, Louis, Peter, Schulz. 2005. *Manipulation and Ideologies in the Twentieth Century: Discourse, Language, Mind*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Scott, Allan. 2011. „Raymond Aron’s Political Sociology of Regime and Party.“ *Journal of Classical Sociology* 11 (2), 155–171. Dostupné z: <http://jcs.sagepub.com/content/11/2/155> (8. 4. 2012).
- Sears, Alan, Andrew, Hughes. 2006. „Citizenship: Education or Indoctrination?“ *Citizenship Teaching and Learning* 2 (1), 3–17. Dostupné z: <http://www.citized.info/pdf/ejournal/vol%202%20number%201/013.pdf> (19. 2. 2013).
- Sears, David O. 1965. „Biased Indoctrination and Selectivity of Exposure to New Information.“ *American Sociological Association* 28 (4), 363–376. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2785989> (22. 1. 2013).
- Share, Donald. 1986. „The Franquist Regime and the Dilemma of Succession.“ *The Review of Politics* 48 (4), 549–575. Dostupné z: www.jstor.org/stable/1407383 (8. 5. 2012).
- Schapiro, Leonard Bertram. 1972. *Totalitarianism*. London: Macmillan.

Schedler, Andreas. 2011. „La Última Línea de Defensa del Autoritarismo.“ *Journal of Democracy en Español* 3 (1), 135–147. Dostupné z: http://www.journalofdemocracyenespanol.cl/pdf/09_Schedler.pdf (2. 2. 2013).

Smith, George. 2012. „Critics of State Education Part 3: The Problem of Indoctrination and the Need for Diversity.“ *Libertarianism* (online). Dostupné z: <http://www.libertarianism.org/publications/essays/excursions/critics-state-education-part-3-problem-indoctrination-need-diversity> (14. 12. 2012).

Snook, Ivan. A. 1972. *Indoctrination and Education*. London: Routledge & Kegan Paul.

Snook, Ivan. A. 2010. „Introduction.“ Pp. 1–7 in Snook, Ivan A. (ed). *Concepts of Indoctrination: Philosophical Essays*. New York: Routledge.

Snook, Ivan A. 2010. „Indoctrination and Moral Responsibility.“ Pp. 118–125 in Snook, Ivan A. (ed.). *Concepts of Indoctrination: Philosophical Essays*. New York: Routledge.

Snyder, Richard. 2006. „Beyond Electoral Authoritarianism: The Spectrum of Non-Democratic Regimes.“ *Brown University: Department of Political Science* (online). Dostupné z: http://www.brown.edu/Departments/Political_Science/documents/BeyondElectoralAuthor.pdf (11. 1. 2013).

Sondrol, Paul C. 1991. „Totalitarian and Authoritarian Dictators: A Comparison of Fidel Castro and Alfredo Stroessner.“ *Journal of Latin American Studies* 23 (3), 599–620. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/157386> (15. 12. 2012).

Sondrol, Paul C. 2007. „Paraguay: A Semi-Authoritarian Regime?“ *Armed Forces & Society* 34 (1), 46–66. Dostupné z: <http://afs.sagepub.com/content/34/1/46> (11. 1. 2013).

Stenner, Karen. 2005. *The Authoritarian Dynamic*. New York: Cambridge University Press.

Strömbäck, Jasper, Luengo, Óscar G. 2008. „Polarized Pluralist and Democratic Corporatist Models: A Comparison of Election News Coverage in Spain and Sweden.“ *International Communication Gazette* 70 (6), 547–562. Dostupné z: <http://gaz.sagepub.com/content/70/6/547> (8. 5. 2012).

Šanc, David. 2009. *Česká politologie: Etablování oboru*. Plzeň: Západočeská univerzita.

Šaradín, Pavel. 2001. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Talmon, Jacob. 1998. *O původu totalitní demokracie: Politická teorie za Francouzské revoluce a po ní*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Tan, Charlene. 2003. „Indoctrination, Imagination and Moral Education.“ *National Institute of Education* (online). Dostupné z: http://www.ierng.net/confs/2004/Proceedings/Tan_Charlene.pdf (29. 1. 2013).

Tansey, Stephen. 2000. *Politics: The Basics*. New York: Routledge.

Taylor, Rebecca M. 2012. „Indoctrination: A Renewed Threat to Autonomy in Today's Educational Environment.“ Příspěvek přednesený na výroční konferenci *Philosophy of Education Society of Great Britain*. Oxford, 30. 3. – 1. 4. 2012. Dostupné z: <http://www.philosophy-of-education.org/uploads/papers2012/Taylor.pdf> (17. 1. 2013).

The People and Student of Portugal. 1963. *The Case Against Salazar: Report on Portugal*. Praha: The International Union of Students.

Thiessen, Elmer John. 1985. „Initiation, Indoctrination, and Education.“ *Canadian Journal of Education* 10 (3), 229–249. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1494324> (13. 2. 2013).

Tongas, Gérard. 1962. „Indoctrination Replaces Education.“ *The China Quarterly* 3 (9), 70–81. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/651692> (16. 1. 2013).

Torgal, Luís Reis, Homem, Amadeu de Carvalho. 1982. „Ideologia Salazarista e ‘Cultura Popular’ - Análise da Biblioteca de uma Casa do Povo.“ *Análise Social* 18 (4–5), 1437–1464. Dostupné z: <http://analisesocial.ics.ul.pt/documentos/1223461458E5qGJ9ug4Nv82YZ7.pdf> (19. 2. 2013).

Torgal, Luís Reis. 2008. „Propaganda, Ideology and Cinema in the ‘Estado Novo’ of Salazar: The ‘Conversion of the Unbelievers’.“ *Годишњак за друштвену историју* 15 (1–3), 33–56. Dostupné z: http://www.udi.rs/articles/lr_torgal_2008.pdf (13. 2. 2013).

Torgal, Luís Reis. 2009. „Salazar and the Portuguese ‘New State’ – Images and Interpretations.“ *Годишњак за друштвену историју* 16 (2), 7–18. Dostupné z: http://www.udi.rs/articles/lr_torgal_2009.pdf (13. 2. 2013).

Tuñón de Lara, Manuel, Viñas, Angel. 1990. „La España de la Cruzada: Guerra Civil y Primer Franquismo (1939–1959).“ Pp. 1039–1152 in Freijeiro, Antonio Blanco, Julio Mangas, Jose Luis Martin, Julio Valdeon, Antonio Dominguez Ortiz, Julio Arostegui, Manuel Tuñón de Lara, Juan Pablo Fusi (eds.). *Historia de España*. Madrid: Historia 16.

Tusell, Javier. 2007. *Spain: From Dictatorship to Democracy, 1939 to the Present*. Oxford: Blackwell Publishing.

Vidal-Beneyto, José. 2004. „The Construction of Collective Memory: From Franco to Democracy.“ *Diogenes* 51 (1), 17–26. Dostupné z: <http://dio.sagepub.com/content/51/1/17> (8. 5. 2012).

Vincent, Mary. 2007. *Spain 1833–2002: People and State*. New York: Oxford University Press.

Voráček, Emil. 2005. „Vznik teoretického hodnocení nových mocenských systémů diktatur a některé aspekty geneze jednoho z interpretačních modelů: Teorie totalitarismu. K problému komparace nacismu a stalinismu a vývoje interpretačních modelů diktatur ve 20. století.“ Pp. 102–116 in Budil, Ivo T. (ed.). *Totalitarismus*. Ústí nad Labem: Dryada.

Waskey, Andrew. 2011. „Autocracy“ Pp. 106–107 in Kurian, George Tomas (ed.). *The Encyclopedia of Political Science*. Washington DC: CQ Press.

Wheeler, Douglas J., Opello, Walter C. Jr. 2010. *Historical Dictionary of Portugal*. Plymouth: Scarecrow Press. West, George S. 1938. „The Present Situation in Portugal.“ *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1931–1939)* 17 (2), 211–232. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2602248> (18. 4. 2012).

Wiarda, Howard J., Mott, Margaret MacLeish. 2001. *Catholic Roots and Democratic Flowers: Political Systems in Spain and Portugal*. Westport: Praeger.

Winn, Denice. 1983. *The Manipulated Mind: Brainwashing, Conditioning and Indoctrination*. London: The Octagon Press.

Wright Joseph. 2008. „To Invest or Insure? How Authoritarian Time Horizons Impact Foreign Aid Effectiveness.“ *Comparative Political Studies* 41 (7), 971–1000. Dostupné z: <http://cps.sagepub.com/content/41/7/971> (8. 5. 2012).

Yaffe, Gideon. 2003. „Indoctrination, Coercion and Freedom.“ *Philosophy and Phenomenological Research* 67 (2), 335–356. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/20140606> (3. 12. 2012).

Yedwab, Benjamin Temkin, Georgina, Flores-Ivich. 2011. „Importancia del Autoritarismo-Dogmatismo en las Actitudes Sociopolíticas.“ *Psicología Política* 22 (43), 65–84. Dostupné z: <http://www.uv.es/garzon/psicologia%20politica/N43-3.pdf> (8. 2. 2012).

Závěšický, Jan. 2004. „Salazarovo Portugalsko: Jaké bylo?“ *Listy* 33 (6). Dostupné z: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=046&clanek=060415> (11. 1. 2013).

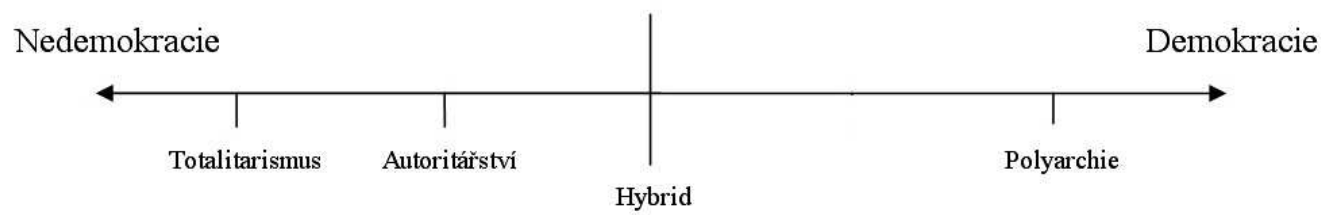
Zoubek, Vladimír. 2010. *Právo a státověda: Úvod do právního a státovědného myšlení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Zugasti, Ricardo. 2005. „La Legitimidad Franquista de la Monarquía de Juan Carlos I: Un Ejercicio de Amnesia Periodística Durante la Transición Española.“ *Comunicación y Sociedad* 18 (2), 141–168. Dostupné z: <http://dspace.unav.es/dspace/bitstream/10171/8252/1/20090701091133.pdf> (16. 2. 2013).

Zúquete, José Pedro. 2005. „In Search of a New Society: An Intellectual Between Modernism and Salazar.“ *Portuguese Journal of Social Science* 4 (1), 39–59. Dostupné z: <http://www.intellectbooks.co.uk/journals/view-Article,id=7091/> (18. 4. 2012).

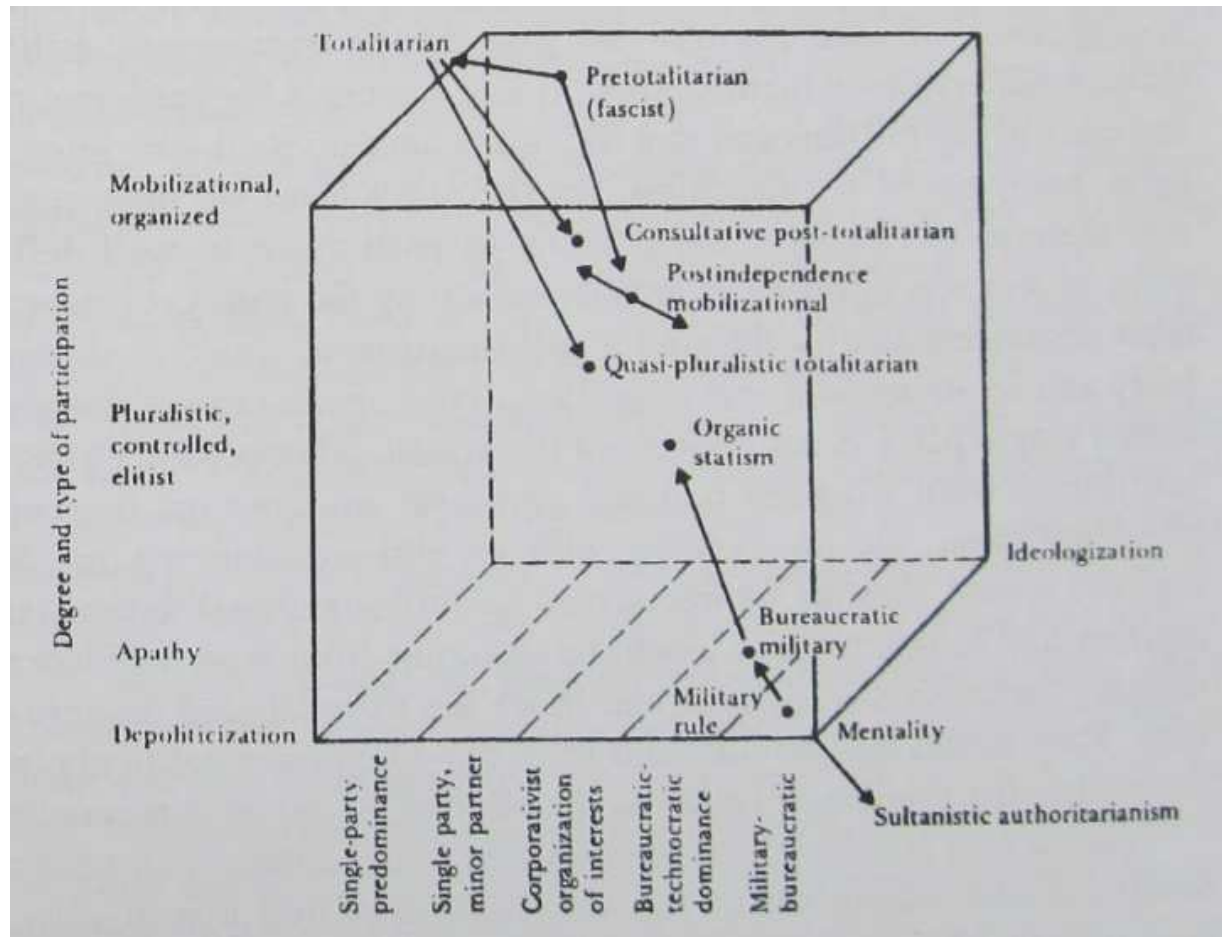
Přílohy

Příloha č. 1: Základní kontinuum zobrazující postavení režimů.

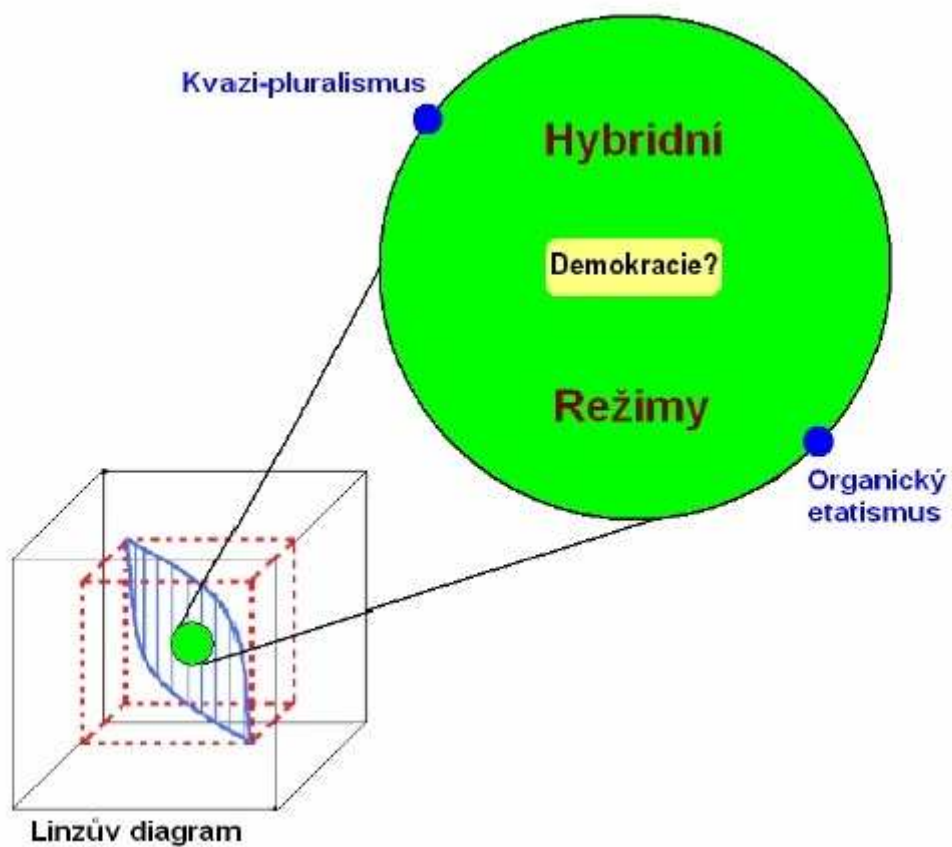
Zdroj: (Zpracováno autorem 2013)

Příloha č. 2: Krychle znázorňující druhy autoritářství v práci Juana J. Linze.

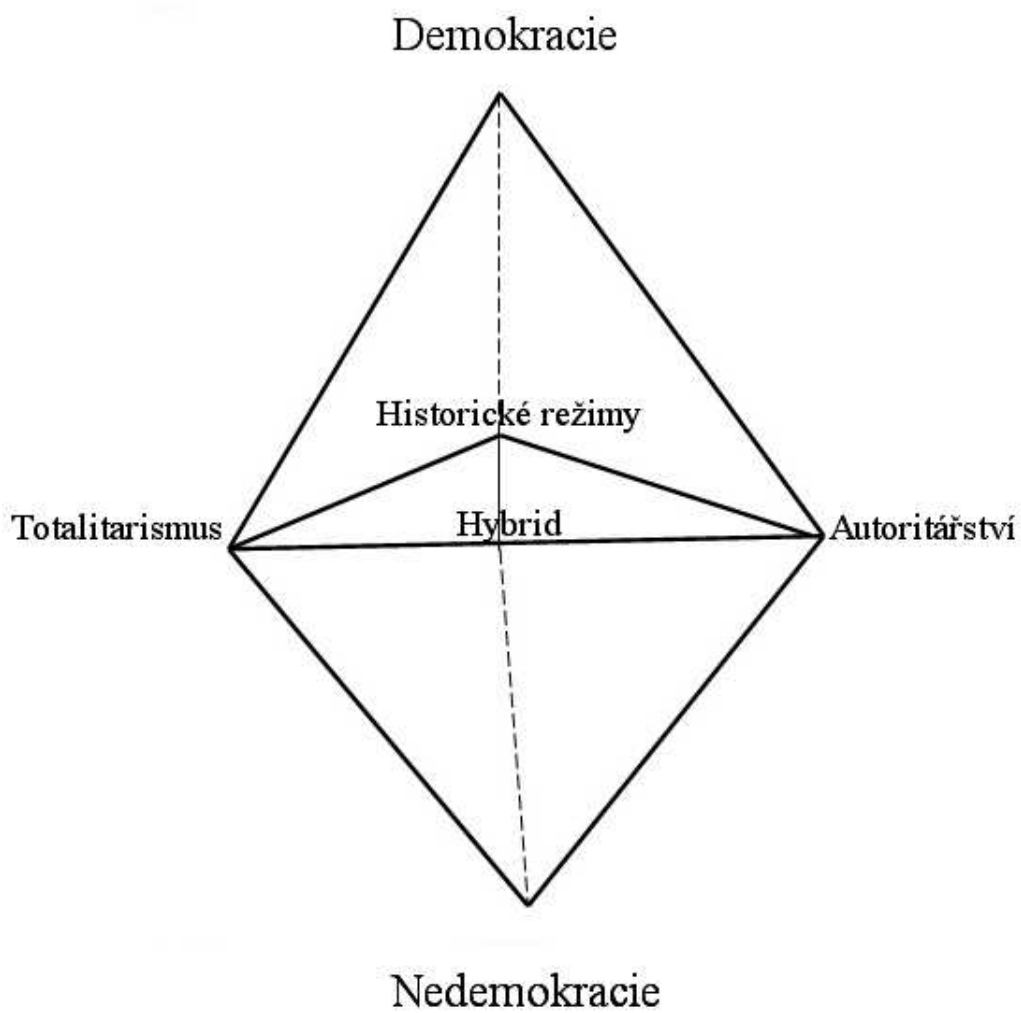
Zdroj: (Linz 2000: 175)

Příloha č. 3: Model diagramu Jiřího Ptáčnicka.

Zdroj: (Ptáček 2012: 322)

Příloha č. 4: Modifikované schéma fluktuace režimů.

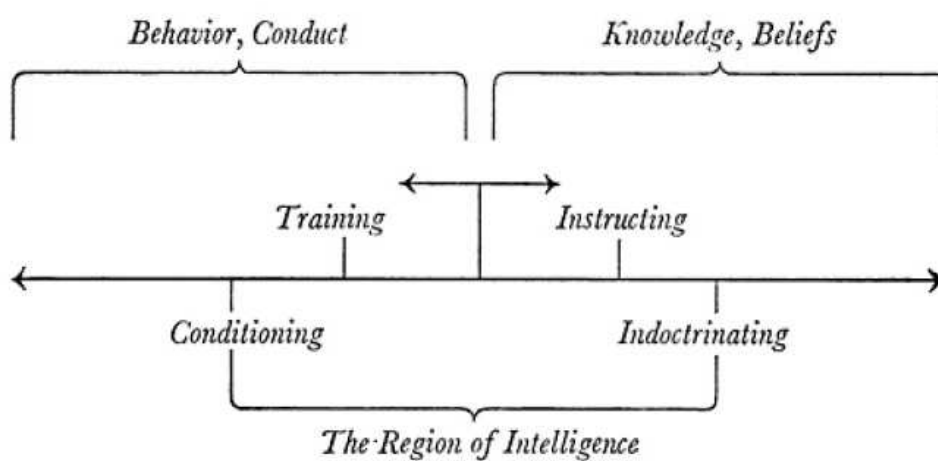
Zdroj: (Zpracováno autorem 2013)

Příloha č. 5: Schéma Leonarda Morlina pro Linzovu typologii.

- A. Diktatura
- B. Totalitní režimy
- C. Tradiční režimy
 - C.1. Oligarchické demokracie
 - C.1.2. Kaudillismus
 - C.1.2. Kasikismus
 - C.2. Sultánské režimy
- D. Autoritářské režimy
 - D.1. Byrokraticko vojenské režimy
 - D.2. Organický etatismus
 - D.3. Postdemokratické mobilizační režimy
 - D.4. Mobilizační režimy po získání nezávislosti
 - D.5. Rasové „demokracie“
 - D.6. Nedokonalý totalitarismus
 - D.7. Posttoalitní režimy

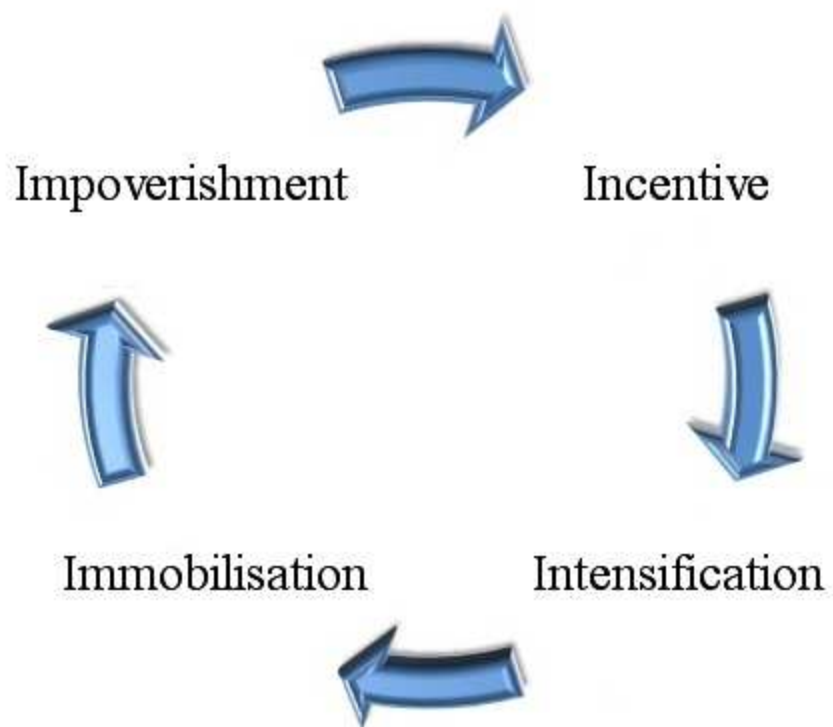
Zdroj: (Dvořáková, Kunc 1994: 51)

Příloha č. 6: Diagram vytvořený Thomasem F. Greenem.

Zdroj: (Green 2010: 21)

Příloha č. 7: Autorův I-fázový model.

Zdroj: (Zpracováno autorem 2013)

Abstrakt

Analýza nedemokratického režimu Portugalska a Španělska ve 20. století:
Komparace způsobů indoktrinace občanské společnosti za vlády Salazara a Franca.

Záměrem této bakalářské práce je zdůraznění relevantnosti protidemokratických režimů, poněvadž zejména autoritářství představuje také v současné době běžný státní režim, zvláště s tím, jakým způsobem je užívána indoktrinace. Teoretický blok se zabývá definicemi a kritérii totalitarismu a autoritářství na základě toho, jak je stanovili nejvýznamnější političtí myslitelé. Následně jsou objasněny základní koncepty pojmu indoktrinace, které byly včleněny do modelu indoktrinace. Autorův „*I-fázový systém*“ rozčleňuje období autoritářství do čtyř stupňů poukazující na odlišné jevy, jimž se režimy podrobují. Analytická část práce aplikuje veškeré poznatky z předchozího oddílu do srovnávací studie iberských diktátorů, Antónia de Oliveira Salazara a Francisca Franca. Teoretický základ, založený především na práci Juana José Linze, se nachází ve zkoumání církve a armády, vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o nejvýznamnější prvky limitovaného pluralismu. Vliv církve a armády se v obou zemích odlišoval, a proto se autor pokouší zkoumat oba případy. Závěrem je vysvětlení poukazující na postavení zejména církve v souvislosti s aplikací indoktrinace.

Klíčová slova:

Nedemokratický režim, totalitarismus, autoritářství, indoktrinace, Salazar, Franco

Abstract

The analysis of Portuguese and Spanish non-democratic regime in the 20th century:
The comparison of the civil society indoctrination during Salazar's and Franco's rule.

The aim of this Bachelor thesis is to emphasize the relevancy of antidemocratic regimes. In particular, the authoritarianism possesses a frequent regime even nowadays, and primarily with the way they use indoctrination. The theoretical block deals with definitions and criterions of totalitarianism and authoritarianism as the most well known political scientists have specified them. Subsequently, the fundamental concepts of the term of indoctrination are clarified and embodied in the author's own pattern of indoctrination development. The "*I-phase system*" subdivides the period of authoritarianism into four stages which concern a diversity regimes undergo. The analytic part of the thesis applies all the findings from the previous block into a comparative study of Iberian dictators, António de Oliveira Salazar and Francisco Franco. The theoretical core, based above all on Juan José Linz's work, occurs in a research of the Church and army. According to the fact they are the most significant instances of limited pluralism. The influence of the Church and army as indoctrinators differed in these countries, the author's attempt was to examine them both and, in conclusion, to expound their impact on each of the regimes in its connection with the application of indoctrination.

Keywords:

Non-democratic regime, totalitarianism, authoritarianism, indoctrination, Salazar, Franco

Anotace

Jméno a příjmení autora:	Martin Petlach
Název katedry a fakulty:	Katedra politologie a evropských studií Filozofická fakulta
Název práce:	Analýza nedemokratického režimu Portugalska a Španělska ve 20. století: Komparace způsobů indoktrinace občanské společnosti za vlády Salazara a Franca.
Vedoucí práce:	Mgr. Karel Kouba, M.A., Ph.D.
Počet znaků:	163 917
Počet příloh:	7

Klíčová slova:

Nedemokratický režim, totalitarismus, autoritářství, indoktrinace, Salazar, Franco

Charakteristika práce:

Záměrem této bakalářské práce je zdůraznění relevantnosti protidemokratických režimů, poněvadž zejména autoritářství představuje také v současné době běžný státní režim, zvláště s tím, jakým způsobem je užívána indoktrinace. Teoretický blok se zabývá definicemi a kritérii totalitarismu a autoritářství na základě toho, jak je stanovili nejvýznamnější političtí myslitelé. Následně jsou objasněny základní koncepty pojmu indoktrinace, které byly včleněny do modelu indoktrinace. Autorův „*I-fázový systém*“ rozčleňuje období autoritářství do čtyř stupňů poukazující na odlišné jevy, jimž se režimy podrobují. Analytická část práce aplikuje veškeré poznatky z předchozího oddílu do srovnávací studie iberských diktátorů, Antónia de Oliveira Salazara a Francisca Franca. Teoretický základ, založený především na práci Juana José Linze, se nachází ve zkoumání církve a armády, vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o nejvýznamnější prvky limitovaného pluralismu. Vliv církve a armády se v obou zemích odlišoval, a proto se autor pokouší zkoumat oba případy. Závěrem je vysvětlení poukazující na postavení zejména církve v souvislosti s aplikací indoktrinace.